

การศึกษาวิเคราะห์อุปมาอุปไมยในหนังสือพระปฐมสมโพธิตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน
AN ANALYTICAL STUDY OF METAPHOR IN PHRAPATHOMSOMBODHI:
A COGNITIVE LINGUISTIC APPROACH

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาวิเคราะห์อุปถัมภ์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน

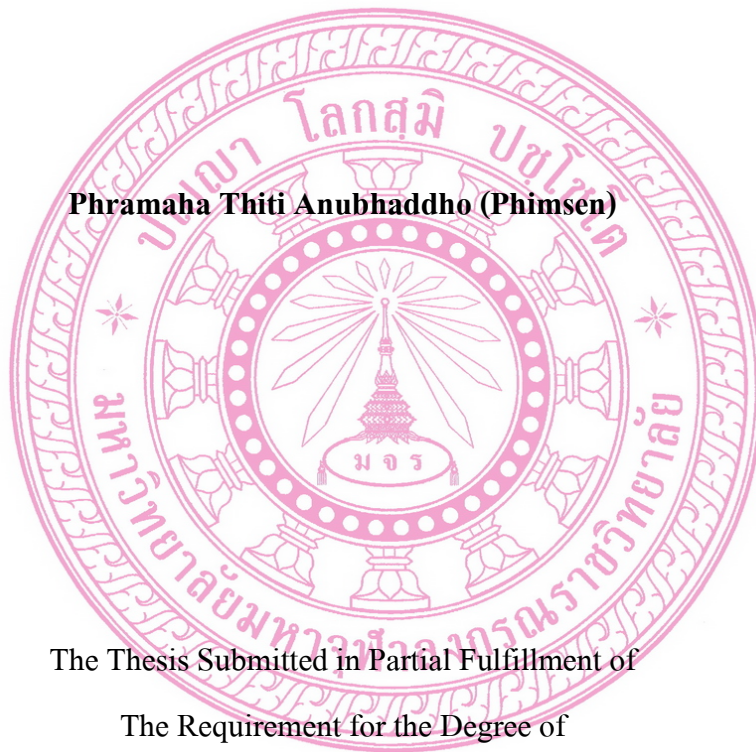
พระมหาธิติ อนุภทโท (พิมพ์เสน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF METAPHOR IN PHRAPATHOMSOMBODHI:
A COGNITIVE LINGUISTIC APPROACH**

Phramaha Thiti Anubhaddho (Phimsen)

The Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Linguistics)

Graduate School

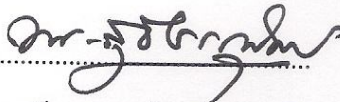
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2010

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร,พศ.,Ph.D.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระสุธีวรญาณ,รศ.,Ph.D.)

..... กรรมการ
(พระมหาสุริยา วรเมธี,พศ.,Ph.D.)

..... กรรมการ
(รศ.ดร.เรืองเดช ปันเจื้อนชัย)

..... กรรมการ
(ดร.คำเอียง กองสิน)

..... กรรมการ
(ดร.วีระกาญจน์ กนกกมลเศ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสุริยา วรเมธี,พศ.,Ph.D. ประธานกรรมการ
รศ.ดร.เรืองเดช ปันเจื้อนชัย กรรมการ
ดร.วีระกาญจน์ กนกกมลเศ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณะในหนังสือพระปฐมสมโพธิ
ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน

ผู้วิจัย : พระมหาหิทธิ อนุภทโท (พิมพ์เสน)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาศาสตร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสุริยา วรเมธี, ผศ. พธ.บ., M.A., Ph.D.(Linguistics)

: รศ.ดร.เรืองเดช ปิ่นเจือขันตี, พธ.บ., M.A., Ph.D.(Linguistics)

: ดร.วิระกาญจน์ กนกกุลเลิศ, พธ.บ., M.A., Ph.D.(Linguistics)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณะในหนังสือพระปฐมสมโพธิตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิ และกระบวนการทางความหมายของการเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ตามแนวคิดทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน โดยเก็บข้อมูลจากหนังสือพระปฐมสมโพธิพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๒๕ ประการ

ผลการวิจัยมีดังนี้

๑. รูปลักษณ์ที่เป็นอุปลักษณะที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิ สามารถจัดตามความหมายของอุปลักษณะเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ ๑) อุปลักษณะมนุษย์ ๒) อุปลักษณะสัตว์ ๓) อุปลักษณะพืช ๔) อุปลักษณะวัตถุ ๕) อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง ๖) อุปลักษณะอาคาร ๗) อุปลักษณะสงคราม ๘) อุปลักษณะธรรมชาติ และ ๙) อุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติ

๒. กระบวนการทางความหมายของการเป็นอุปลักษณะในหนังสือพระปฐมสมโพธิสะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษา โดยแสดงผลจากกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายจากวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง พบว่ามีกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายทั้ง ๒ ประเภท คือ กระบวนการถ่ายโยงทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว และกระบวนการถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่าอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ทางร่างกาย การรับรู้ทางประสาทสัมผัส สิ่งแวดล้อม ตลอดจนประสบการณ์การเรียนรู้ทางธรรม สังคมและวัฒนธรรม

Thesis Title : AN ANALYTICAL STUDY OF METAPHOR IN
PHRAPATHOMSOMBODHI: A COGNITIVE LINGUISTIC
APPROACH

Researcher : Phramaha Thiti Anubhaddho (Phimsen)

Degree : Master of Arts (Linguistics)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Phramaha Suriya Vamedhi

B.A., M.A., Ph.D.(Linguistics)

: Assoc. Prof. Dr. Ruengdet Pankhuenkhat B.A., M.A., Ph.D.(Linguistics)

: Dr. Veerakarn Kanokkamalade B.A., M.A., Ph.D.(Linguistics)

Date of Graduation : 1 / April / 2011

ABSTRACT

This thesis entitled “An analytical study of metaphor in Phathomsombodhi: A cognitive linguistic approach” was aiming to study the conceptual metaphors in ‘Phrapathomsombodhi’ and to analytically study the process of semantic mappings in ‘Phrapathomsombodhi’. The data were collected from ‘Phrapathomsombodhi’ written by The Supreme Patriarch H.R.H. Prince Paramanujitajinorasa for 29 Chapters. The data analysis was based on a Cognitive linguistics theory.

Findings of the study were as follows:

1. Forms of the language as the conceptual metaphors in ‘Phrapathomsombodhi’ were divided into 9 categories, i.e., 1) Human metaphors, 2) Animal metaphors, 3) Plant metaphors, 4) Object metaphors, 5) Construction metaphors, 6) Action metaphors, 7) War metaphors, 8) Nature metaphors, and 9) Supernatural metaphors.

2. The Semantic process of metaphors in ‘Phrapathomsombodhi’, Showing the concept of the language user, shown by the process of Semantic Mappings between source domain and target domain of meanings, as Ontological and Epistemic Correspondences. Besides, it was generally concluded that concepts of ‘Phrapathomsombodhi’ were basically based on the bodily experience, sensual perception, environment as well as dharma, social, and cultural experiences.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยด้วยความเมตตาจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามไว้ เพื่อแสดงความขอบคุณดังต่อไปนี้ พระสุธีธรรมาวุธ, ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาวัณชัย กิตฺติปาโล คณบดีคณะมนุษยศาสตร์ พระมหาสุริยา วรเมธี, ผศ.ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.ดร.เรืองเดช ปิ่นเขื่อนขัตติย์ และ ดร.วีระกาญจน์ กนกกมลเสศ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.ดร.ปรีชา คະเนตนอก ผศ.ดร.เมธาพันธ์ โพธิ์ธีรโรจน์ ที่กรุณาเสียสละเวลาตรวจสอบ และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ เพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ที่สุด

ขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาต่างประเทศทุกท่าน ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาอันเป็นพื้นฐานความรู้ให้แก่ผู้วิจัย รวมทั้งอบรมสั่งสอนทั้งความรู้และแนวคิดที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่าทางสติปัญญาและทัศนคติในการดำเนินชีวิตต่อไป

ขอบคุณเพื่อนๆ สาขาวิชาภาษาศาสตร์ปี ๒๕๕๒ ทุกรูป/คน ที่ทำให้ผู้วิจัยมีชีวิตการศึกษาอย่างมีความสุข รวมทั้งขอบคุณในน้ำใจที่คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจกันเรื่อยมา

ขอบคุณคุณภิญญาดา จริศรี ที่เป็นกำลังสำคัญในการค้นข้อมูลทั้งวิทยานิพนธ์และหนังสือมาสนับสนุนในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ตลอดทั้งเพื่อนๆ ที่คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจเรื่อยมา

กราบขอบพระคุณ พระธรรมปัญญาบดี เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน พระธรรมราชา นวัตกรรม อดีตเจ้าคณะ น.๑๖ วัดพระเชตุพน และพระราชเวที ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนและเจ้าคณะ น.๑๖ เป็นอย่างสูงที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ที่พัก พระศรีกัมภีร์ญาณ, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และพระมหาสุทัศน์ ดิสฺสรวาที รักษาการผู้อำนวยการกองวิชาการ ที่มีความเมตตาต่อผู้วิจัยอย่างมากในฐานะผู้บังคับบัญชา

คุณความดี และคุณประโยชน์อันเกิดจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณมาแต่พระรัตนตรัย และอันนิสงฆ์ใดๆ จากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอลวายเป็นพระกุศลแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้พระนิพนธ์หนังสือพระปฐมสมโพธิ และขอมอบแด่พ่อแม่-แม่ต่วน พิมพ์เสน ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ ญาติพี่น้อง มิตรสหาย และสรรพสัตว์ทั้งปวง ทุกรูปทุกนาม

พระมหาชาติ อนุภุฑุโท (พิมพ์เสน)

๑ เมษายน ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตารางและแผนภูมิ	ฉ
สัญลักษณ์ที่ใช้ในงานวิจัย	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๒.๑ แนวคิดทฤษฎี	๑๐
๒.๑.๑ ภาษาศาสตร์ปริชาน	๑๐
๒.๑.๒ การจัดกลุ่มทางความหมาย	๑๒
๒.๑.๓ อุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์	๑๕
๒.๑.๓.๑ อุปถัมภ์ตามภาษาศาสตร์แนวคิดเดิม	๑๕
๒.๑.๓.๒ อุปถัมภ์ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน	๒๑
๒.๑.๓.๓ กระบวนการถ่ายโยงทางความหมาย	๒๘

๒.๒	พระปฐมสมโพธิ	๓๒
๒.๒.๑	ความเป็นมาของพระปฐมสมโพธิ	๓๒
๒.๒.๒	เนื้อเรื่องย่อในแต่ละปริเฉท	๓๔
๒.๓	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓๗
๒.๒.๓	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุปลักษณ์	๓๗
๒.๒.๒	งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมสมโพธิ	๔๓
บทที่ ๓	วิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมนทัศน์	๔๕
๓.๑	อุปลักษณ์มนุษย์	๔๕
๓.๒	อุปลักษณ์สัตว์	๔๕
๓.๓	อุปลักษณ์พืช	๕๑
๓.๔	อุปลักษณ์วัตถุ	๕๖
๓.๕	อุปลักษณ์สิ่งก่อสร้าง	๖๑
๓.๖	อุปลักษณ์อาคาร	๖๕
๓.๗	อุปลักษณ์สงคราม	๗๒
๓.๘	อุปลักษณ์ธรรมชาติ	๗๕
๓.๙	อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ	๗๘
บทที่ ๔	การวิเคราะห์กระบวนการทางความหมายของการเป็นอุปลักษณ์	๘๕
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๕๓
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๕๓
๕.๒	อภิปรายผลการวิจัย	๑๖๐
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๖๒
ภาคผนวก		๑๖๓
ภาคผนวก ก		
	พระประวัติและพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	๑๖๔
บรรณานุกรม		๑๘๓
ประวัติผู้วิจัย		๑๘๓

สารบัญตารางและแผนภูมิ

ตารางที่		หน้า
๑	แสดงการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายเชิงเดี่ยว	๓๐
๒	แสดงการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายเชิงซ้อน	๓๑
แผนภูมิที่		
๑	แสดงประเภทของอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๘๔
๒	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง	๑๕๒
๕.๑	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายมนุษย์ไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๕
๕.๒	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสัตว์ไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๕
๕.๓	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายพืชไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๖
๕.๔	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายวัตถุไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๖
๕.๕	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสิ่งก่อสร้างไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๗
๕.๖	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายอาการไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๗
๕.๗	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสงครามไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๘
๕.๘	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายธรรมชาติไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๘
๕.๙	แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ	๑๕๙

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิจัย

๑. ตัวเลขที่อยู่หน้าเครื่องหมาย / (ทับ) นั้น คือ เลขบอกปริจเฉท ส่วนตัวเลขที่อยู่หลังเครื่องหมายทับ คือ เลขบอกหน้า เช่น (๑/๓) หมายความว่า ปริจเฉทที่ ๑ หน้า ๓ เป็นต้น ใช้ในบทที่ ๓ และบทที่ ๔

๒. ตัวอักษรหนา ใช้พิมพ์ตัวหนาคำหรือข้อความที่เป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์

๓. ตัวอักษรเอียง ใช้พิมพ์ตัวเอียงตัวอย่างคำหรือข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ในหนังสือ

๔. ใช้แสดงการถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง เช่น

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

มนุษย์

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ช่าง”

“ตันทา”

จากตัวอย่าง เป็นการแสดงกระบวนการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทาง คือ มนุษย์ ไปยังวงความหมายปลายทาง คือ กิเลส(ตันทา)

๕. () ใช้แสดงคุณสมบัติของคำ ตัวอย่างเช่น

“คนชรา”

(มีชีวิต)

(มนุษย์)

(มีอายุ)

จากตัวอย่าง ส่วนที่อยู่ในวงเล็บ คือคุณสมบัติคำว่า “คนชรา” แต่ละส่วนต่างเป็นความหมายย่อยของคำว่า “คนชรา” คำว่า สิ่งมีชีวิต, มนุษย์ และมีอายุ ที่ปรากฏในวงเล็บล้วนเป็นคุณสมบัติประจำคำนี้

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

งานวรรณคดีและงานวรรณกรรมถือเป็นบันเทิงคดีอย่างหนึ่งของมนุษย์ ต้องใช้ภาษาเป็นตัวสื่อความหมายให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวต่างๆที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ การสื่อสารระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านมีภาษาเขียนเป็นตัวเชื่อมโยง

วรรณคดีประกอบไปด้วย ๒ ส่วนคือ ภาษาและความคิด หมายถึง ความคิดแรกเริ่ม ความรู้สึก ทักษะ การให้เหตุผล แต่คำว่าภาษาได้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ภาษาที่ใช้ถ่ายทอดข้อเท็จจริง และภาษาที่ใช้ถ่ายทอดอารมณ์ ภาษาที่ใช้ถ่ายทอดอารมณ์เรียกว่า ภาษาในวรรณคดี ใช้สำหรับสร้างงานวรรณกรรมที่เป็น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน บทละคร เรื่องสั้น นวนิยาย ความเรียง

ภาษาในวรรณคดี มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือมี ภาษาภาพพจน์ซึ่งหมายถึง ภาษาที่ผิดแผกไปจากปกติหรือผิดไปจากภาษาตามตัวอักษร ในด้านการเรียบเรียงลำดับคำหรือความหมายของคำ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นสำนวนที่แปลกใหม่และมีพลังเพื่อให้มองเห็นภาพ เพื่อพรรณนาโดยการเปรียบเทียบ และเพื่อให้เห็นความคล้ายคลึงในสิ่งที่ไม่คล้ายคลึงกัน นั่นก็คือ ข้อเขียนที่นำเอาภาพพจน์ (Figure of speech) อย่างเดียวหรือหลายอย่างมาใช้ ภาพพจน์เหล่านี้ที่รู้จักกันมากที่สุดได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน เป็นต้น^๑

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ของราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำอุปลักษณ์ว่าการเอาสิ่งสองสิ่งหรือมากกว่าที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่มีคุณสมบัติบางประการร่วมกันมาเปรียบเทียบกัน โดยเปรียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น

“เขา เป็น สิ่งห้ทะเลทราย”

“เธอ คือ แก้วตาและดวงใจของพ่อแม่”

ในที่นี้การเปรียบเทียบ “เขา” กับ “สิ่งห้ทะเลทราย” และการเปรียบเทียบ “เธอ” กับ “แก้วตาและดวงใจของพ่อแม่” เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่า “เขา มีความแข็งแกร่งและทรหดอดทนดุจดัง

^๑ สมบูรณ์ สารทลาลัย และ ศศิธร คำทา. บทความภาษาในวรรณคดี. หน้า ๕๐-๕๑.

สิงโตในท่ามกลางทะเลทราย และ “เธอ” เป็นที่รักของพ่อแม่ดั่งแก้วตาและดวงใจซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าและห่วงแหนของมนุษย์^๒

ส่วนพจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์(ภาษาศาสตร์ประยุกต์) ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำอุปโลกน์ว่า คำกล่าวซึ่งใช้แทนสิ่งอื่นเปรียบเทียบโดยไม่ต้องใช้คำไวยกรณ์ เช่น ในประโยคที่ว่า “คำพูดเธอที่มแทงใจฉันอย่างที่สุด” ไม่มีการ “ที่มแทง” เกิดขึ้นจริงๆ แต่ผลจากการกระทำเปรียบเทียบได้กับการใช้มีดแทง ในคำว่า “ตาคม” หมายถึง ตาสวย เป็นเพียงการเปรียบเทียบ มิได้หมายถึงความคมแบบคมมีด^๓

อุปโลกน์ (Metaphor) เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งทางภาษา ซึ่งเกิดจากการนำรูปภาษาซึ่งอ้างถึงสิ่งหนึ่งมาอ้างถึงอีกสิ่งหนึ่ง โดยมีการถ่ายโยงความหมายของรูปภาษาจากแวดวงความหมายหนึ่งไปยังอีกแวดวงความหมายหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการนำคำไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาการนำคำไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบหรืออุปโลกน์นั้น ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางทั้งในด้านวรรณคดี (Literature) และในด้านภาษาศาสตร์ (Linguistics) ภาษาที่ใช้ในทางวรรณคดีนั้น มักจะใช้อุปโลกน์เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิด ประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกของผู้ประพันธ์ เป็นการใช้ภาษาที่ทำให้เกิดภาพพจน์ซึ่งจะทำให้ผู้รับสารเห็นภาพได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างสุนทรียภาพในงานประพันธ์ ดังเช่นคำประพันธ์ต่อไปนี้

ลำพวยพรายหึ่งห้อยจับ สว่างวันอร่ามเหลือง

เสมอเมื่อดเพชรรัตน์จรัสเรือง ค่อยประเทืองทุกขัณฑ์สนาม^๔

การศึกษาคำที่นำมาใช้เป็นอุปโลกน์ในเชิงภาษาศาสตร์ปริชานนั้นแตกต่างจากการศึกษาในเชิงภาษาและภาษาศาสตร์ ดังที่เลคอฟ และจอห์นสัน (Lakoff and Johnson)^๕ ได้เสนอ

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม. กรุงเทพมหานคร: (ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๑.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ประยุกต์) ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพมหานคร : (บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗) จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๑.

^๔ อุษา พฤทธิชัยวิบูลย์. “การศึกษาอุปโลกน์เรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนววรรณคดีปริชาน.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^๕ Lakoff, G., and Johnson, M. *Metaphor We Live By*. (Chicago: University of Chicago Press, 1980), p.3.

ความเห็นว่าคุณลักษณะไม่ได้มีบทบาทสำคัญในด้านการใช้ภาษาเท่านั้น แต่ระบบความคิดของผู้ใช้ภาษายังแสดงออกมาในรูปของการใช้คุณลักษณะ^๖

ชุตินา ปัชโชติพงษ์ ได้ให้ความหมายของคุณลักษณะไว้ดังนี้

คุณลักษณะ หมายถึง ภาพพจน์รูปแบบหนึ่งกล่าวเปรียบโดยตรงระหว่างสิ่ง ๒ สิ่งที่มีคุณสมบัติร่วมกันบางประการหรือมากกว่านั้น โดยมีคำแสดงเปรียบเทียบว่าเป็น คือ เท่ากับ ฯลฯ เช่น

พิศให้ให้ว่าให้

ทินกร

พิศอ่อนคือศศิธร

แจ่มฟ้า

พระสมุทรยกพลยาดรา

คือระลอกในมหาสมุทรเคลื่อนคลาฟอง

ในสมุทรโฆษคำฉันท์ บทนิพนธ์ของ ๑ กวีคือพระมหाराชครู สมเด็จพระนารายณ์และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้กล่าวถึงการยกพลไปประพาส ป่าของพระสมุทรโฆษไว้อย่างน่าเกรงขามและความอื้ออึงเอิกเกริกที่เหมือนกันระหว่างกองทัพและ คลื่นในมหาสมุทร^๗

การศึกษาคุณลักษณะนั้น ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางทั้งด้านวรรณคดีและภาษาศาสตร์ จะเป็นการใช้ภาษาเพื่อก่อให้เกิดภาพพจน์ เกิดอารมณ์สะเทือนใจต่อผู้อ่าน หรือเพื่อความสละสลวยในการพรรณนาให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยพิจารณาจากโครงสร้างของการปรากฏร่วมกับคำว่า “เหมือน” หรือคำว่า “เป็น” แต่การศึกษาคุณลักษณะตามแนวทางการศึกษาของทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน มีแนวคิดที่ว่าภาษาเป็นภาพสะท้อนของความนึกคิด ซึ่งมาจากการประมวลผลความคิดของมนุษย์ (Conceptual process) และการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของผู้ใช้ภาษาในสังคมนั้นอยู่ในรูปของการเปรียบเทียบหรือเป็นคุณลักษณะ ซึ่งยังสามารถสะท้อนระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาด้วย การศึกษาคุณลักษณะจึงไม่เพียงแต่เป็นการนำภาษามาใช้ในเชิงเปรียบเทียบเพื่อก่อให้เกิดภาพพจน์หรือเพื่อความสละสลวยในภาษาเท่านั้น แต่คุณลักษณะยังเกี่ยวข้องกับระบบความคิดหรือมโนทัศน์ (Conceptual system) ของผู้ใช้ภาษาอีกด้วย ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวเรียกว่า คุณลักษณะเชิงมโนทัศน์

ในปัจจุบันมีการศึกษาคุณลักษณะเชิงมโนทัศน์ตามแนวคิดภาษาศาสตร์ปริชานกันอย่างแพร่หลาย เพราะแนวคิดพื้นฐานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา และพบว่ามีนักภาษาศาสตร์ปริชานหลายท่านที่ให้ความสนใจ ตลอดจนมีการวิจัยเรื่องคุณลักษณะเชิงมโนทัศน์

^๖ เรื่องเดียวกัน

^๗ ชุตินา ปัชโชติพงษ์. การแต่งคำประพันธ์. มปป.

ในสิ่งต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยเองก็เป็นผู้หนึ่งที่มีความสนใจจะศึกษาถึงลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์

จากตัวอย่างข้างต้นผู้วิจัยพบว่า มีความสอดคล้องกับแนวคิดของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff and Johnson)^๔ ที่กล่าวไว้ว่า อุปลักษณ์นั้นมีอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นระบบความคิดของคนในสังคมที่สามารถสะท้อนมโนทัศน์ของคนในสังคมออกมาในรูปของภาษาได้ หรือกล่าวได้ว่า อุปลักษณ์ไม่ได้เป็นเพียงการใช้ภาษาในรูปของการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อให้เกิดภาพพจน์ หรือเพื่อความสละสลวยในบทกวีหรือบทกลอนเท่านั้น แต่การใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของคนในสังคมล้วนอยู่ในรูปของการเปรียบเทียบทั้งสิ้น และอุปลักษณ์ยังสามารถสื่อให้เห็นความคิด หรือมโนทัศน์ของคนในสังคมเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมหรือเรื่องต่างๆ ในสังคมได้ เช่น อุปลักษณ์ “TIME IS MONEY” ของคนในสังคมอังกฤษที่เลคอฟฟ์ได้ยกตัวอย่างมานั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนอังกฤษมีมโนทัศน์ว่าเวลา เป็นสิ่งมีค่า โดยการใช้อุปลักษณ์ให้วงความหมายต้นทาง (Source domain) คือ MONEY และวงความหมายปลายทาง (Target domain) คือ TIME

ผู้วิจัยพบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้อุปลักษณ์ในภาษาไทยในด้านต่างๆ มากมาย เช่น จิตติมา จารยะพันธ์ ได้ศึกษาอุปลักษณ์สงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ไทยตามแนวคิดแบบมานอรรถศาสตร์ (Cognitive semantics) อุทมพร มีเจริญ ได้ศึกษาความหมายเปรียบเทียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายในภาษาไทย อุษา พลดิษฐ์วิบูลย์ ศึกษาอุปลักษณ์เรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน สุกัญญา รุ่งแจ้ง ศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของการใช้คำว่า “ใจ” ในภาษาไทย มรินดา บุรรุ่งโรจน์ ศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย การุญญ์ พนมสุข ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอาศรัยของวรรณกรรมไทย สินีนาฏ วัฒนสุข ได้ศึกษาอุปลักษณ์แสดงอารมณ์รักในเพลงไทยสากลสำหรับวัยรุ่นไทย ศุภชัย ติยะวิชัย ได้ศึกษาอุปลักษณ์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย

จากการศึกษาเกี่ยวกับอุปลักษณ์ในภาษาไทยข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า ยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณ์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่ารูปภาษาที่นำมาใช้เปรียบเทียบนั้นมีความหมายเกี่ยวข้องกับเรื่องใดบ้าง ด้วยผู้วิจัยเห็นว่างานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ถือเป็นหนังสือที่นำศึกษาและมีคุณค่าทั้งในทางวรรณศิลป์ มีความงามของภาษา มีข้อคิดคำสอน ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ควรแก่การศึกษาวิจัยเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งหนังสือยังเป็นหลักฐานสำคัญที่บันทึกและสะท้อนความคิดและการใช้ภาษาของคนในสังคมไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน

^๔ เรื่องเดียวกัน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการทางความหมายของการเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน

๑.๓ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดคำจำกัดความ เพื่อความเข้าใจในเนื้อหาดังต่อไปนี้

อุปลักษณ์ (Metaphor) หมายถึง รูปภาษาที่มีความหมายต่างไปจากความหมายประจำรูป เกิดจากการถ่ายโยงความหมายของรูปภาษาจากแวดวงความหมายหนึ่งไปยังอีกแวดวงความหมายหนึ่ง โดยการนำภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึงสิ่งหนึ่งมาอ้างอิงถึงสิ่งหนึ่ง

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual metaphor) หมายถึง รูปภาษาที่เกิดจากการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบ ด้วยการนำความหมายของสิ่งหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งสิ่ง มีคุณสมบัติบางประการร่วมกันมาเปรียบเทียบกัน โดยเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งหรือเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่งโดยตรงและสามารถสื่อให้เห็นถึงความนึกคิดหรือมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษา

พระปฐมสมโพธิ หมายถึง หนังสือ“พระปฐมสมโพธิกถา” หรือ “ปฐมสมโพธิกถา” เป็นหนังสือที่บอกเล่าถึงพระประวัติพระพุทธเจ้าได้อย่างครบถ้วน ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส^๕

ภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics) หมายถึง แนวคิดหลักว่าภาษาเป็นภาพสะท้อนความคิดของมนุษย์ (Cognitive) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประสบการณ์ในการรับรู้เกี่ยวกับโลกประสบการณ์การใช้ภาษา

วงความหมาย หรือ แวดวงความหมาย (Semantic domain) หมายถึง ความหมายของสรรพสิ่ง เป็นความหมายที่สรรพสิ่งมีอยู่ เป็นอยู่ หรือดำรงอยู่^๖ วงความหมายแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ วงความหมายต้นทาง (Source domain) และวงความหมายปลายทาง (Target domain)

^๕ ปรมานุชิตชิโนรส. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ๒๓๓๓-๒๓๘๖, พระปฐมสมโพธิ. (กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, ๒๕๕๑) หน้า (๓๓).

^๖ ชัชวดี ศรีลัมพ์. “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในนาฏยภาษา”. (งบประมาณแผ่นดินของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๓.

วงความหมายต้นทาง (Source domain) หมายถึง ความหมายของสรรพสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ หรือดำรงสภาพอยู่ เป็นความหมายที่มีอยู่ประจำสรรพสิ่ง หรือเป็นความหมายประจำรูป^{๑๑}

วงความหมายปลายทาง (Target domain) หมายถึง ความหมายของสรรพสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ ดำรงสภาพอยู่ ไม่ได้เป็นความหมายประจำสรรพสิ่ง แต่เป็นความหมายที่เกิดจากการเปรียบเทียบ เป็นความหมายที่ผู้ใช้ภาษาต้องการอ้างถึง^{๑๒}

กระบวนการถ่ายโยงความหมาย (Mappings) หมายถึง การถ่ายโยงความสัมพันธ์ของลักษณะ หรือคุณสมบัติที่มีร่วมกันของสรรพสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบ สิ่งทีนำมาเปรียบนั้นอยู่ในวงความหมายต้นทาง ส่วนสิ่งที่ถูกเปรียบจะอยู่ในวงความหมายปลายทางลักษณะของการถ่ายโยงความหมายจะเป็นแบบทิศทางเดียว คือ จากวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง เพื่อที่จะให้เข้าใจวงความหมายหนึ่งจากอีกวงความหมายหนึ่ง และความสัมพันธ์ทางความหมายที่ถ่ายโยงไปนั้น^{๑๓} การถ่ายโยงความหมายสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) และการถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences)

การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) หมายถึง การถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง โดยความสัมพันธ์นั้น เป็นการโยงความสัมพันธ์ของความหมายของสภาพของสรรพสิ่งในวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง และมีลักษณะของความสัมพันธ์แบบ หนึ่งต่อหนึ่ง^{๑๔}

การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) หมายถึง การถ่ายโยงความหมายระหว่าง วงความหมายต้นทางกับความหมายปลายทาง โดยความสัมพันธ์แบบเชิงซ้อนจะเป็นการถ่ายโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถานะต่างๆ ภายในวงความหมายเดียวกันก่อน แล้วจึงถ่ายโยงไปยังอีกวงความหมาย ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ในสถานะต่างๆ ในลักษณะของธรรมชาติของสิ่งหนึ่งเป็นธรรมชาติของสิ่งหนึ่ง

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔.

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์อุปสรรคในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน ได้กำหนดขอบเขตงานวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ศึกษาวิจัยเฉพาะหนังสือพระปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งเป็นฉบับที่พิมพ์โดยคณะสงฆ์วัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๕๕๑

๑.๔.๒ ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics) โดยมีแนวคิดที่ว่าภาษาเป็นภาพสะท้อนของความคิด และศึกษาอุปสรรคเชิงมโนทัศน์ตามแนวคิดของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

- ๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน
- ๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุปสรรคเชิงมโนทัศน์
- ๑.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมสมโพธิ

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๖.๑ การวิจัยเอกสาร

ศึกษางานเขียน เอกสาร บทความทางวิชาการ หนังสือและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับการศึกษาความหมาย และหนังสือพระปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

- ภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics)
- การจัดกลุ่มทางความหมาย (Semantic domains)
- อุปสรรคเชิงมโนทัศน์ (Conceptual metaphors)
- พระปฐมสมโพธิ

๑.๖.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูล

- รวบรวมข้อมูลภาษาศาสตร์ปริชาน อุปลักษณะ และอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และหนังสือเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๖.๓ การคัดเลือกข้อมูล

- สํารวจคำศัพท์หรือข้อความและเก็บข้อมูลในหนังสือพระปฐมสมโพธิ
- คัดเลือกรูปภาษาที่ใช้ในหนังสือและเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ โดยผู้วิจัยจะพิจารณาจากความหมายของรูปภาษา ถ้ามีความหมายตรงตามความหมายประจำรูปภาษา (Literal meaning) จะไม่ถือว่าเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์

- คัดเลือกคำศัพท์หรือข้อความที่ซ้ำกันออก โดยอาศัยโปรแกรมไมโครซอฟท์เวิร์ด

- บันทึกข้อมูลทั้งหมดลงในคอมพิวเตอร์ ด้วยโปรแกรมไมโครซอฟท์เวิร์ด

๑.๖.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

- นำข้อมูลอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ทั้งหมด มาศึกษาและวิเคราะห์ความหมายโดยอธิบายความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ และพจนานุกรมอื่นๆ เช่น อภิธานศัพท์ พจนานุกรมมติชน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ และพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม เป็นต้น รวมทั้งใช้การวิเคราะห์ อธิบาย และตีความของผู้วิจัย ซึ่งเป็นเจ้าของภาษา

- จำแนกประเภทข้อมูลออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่งข้อมูลที่มีความหมายตรงหรือความหมายประจำรูปภาษาไม่เป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ และส่วนที่สองข้อมูลที่มีลักษณะการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์

- วิเคราะห์ข้อมูลรูปแบบของภาษาที่ใช้ในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ที่ใช้เป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ ตามแนวคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics) โดยจัดประเภทของอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ และวิเคราะห์กระบวนการถ่ายโยงทางความหมายของอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ตามแนวคิดของภาษาศาสตร์ปริชาน

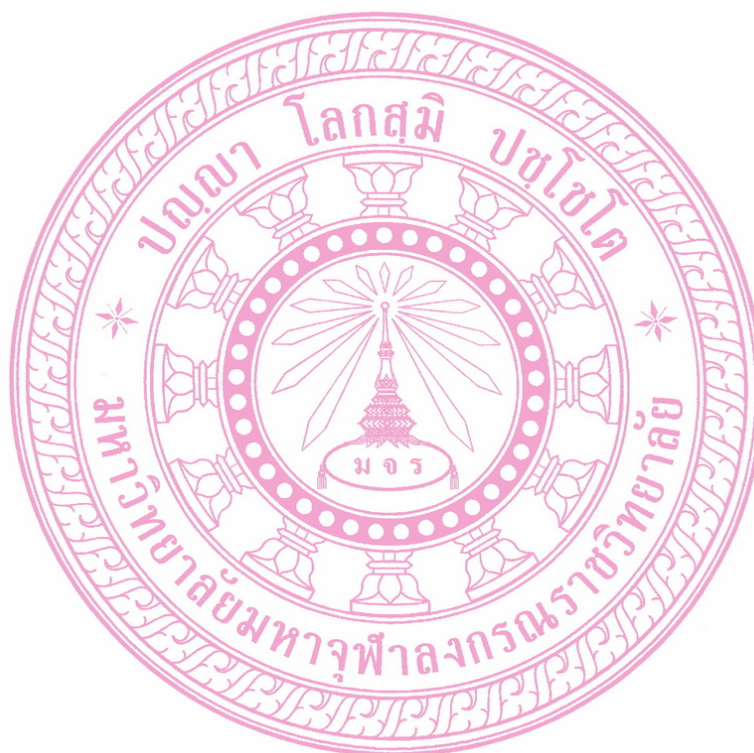
- จัดกลุ่มและแยกประเภทของอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ ตามความหมายประจำรูปภาษาของคำศัพท์ที่เป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ เช่น อุปลักษณะมนุษย์ อุปลักษณะสัตว์ เป็นต้น

- วิเคราะห์กระบวนการทำให้เป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จากการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง ตามแนวทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน

๑.๖.๕ สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิ
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงกระบวนการทางความหมายของการเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิ

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอุปลักษณ์และอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์

๒.๑ แนวคิดทฤษฎี

๒.๑.๑ ภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics)

๒.๑.๒ การจัดกลุ่มทางความหมาย (Semantic domains)

๒.๑.๓ อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual metaphors)

๒.๑.๑.๑ อุปลักษณ์ตามภาษาศาสตร์แนวคิดเดิม

๒.๑.๑.๒ อุปลักษณ์ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน

๒.๑.๑.๓ กระบวนการถ่ายโยงทางความหมาย (Mapping)

๒.๒ พระปฐมสมโพธิ

๒.๒.๑ ความเป็นมาของพระปฐมสมโพธิ

๒.๒.๒ เนื้อเรื่องย่อในแต่ละปริกษ

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุปลักษณ์

๒.๓.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมสมโพธิ

๒.๑ แนวคิดทฤษฎี

๒.๑.๑ ภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics)

ทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics) มีแนวคิดหลักว่าภาษาเป็นภาพสะท้อนของความคิด (Cognition) และเป็นกระบวนการประมวลผลความคิดมนุษย์ (Conceptual process) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประสบการณ์ในการรับรู้เกี่ยวกับโลกประสบการณ์การใช้ภาษา เช่น ถ้าหากกล่าวว่ารถชนคันไม้ เราจะมีภาพเกิดขึ้นในความคิด อาจเป็นภาพของรถที่ต้องเป็นรถคันใหญ่ หรืออื่นๆ ตามความคิดที่เรามีประสบการณ์

อุนเงอเรอร์และชมิท (Ungerer and Schmid)^๑ ได้กล่าวถึงแนวคิดในการศึกษาภาษาศาสตร์
ปริธานในปัจจุบันว่ามี ๓ มุมมอง คือ

๑. มุมมองด้านประสบการณ์ (Experiential view) ประกอบไปด้วย ความรู้ทางโลก
(World knowledge) และ ประสบการณ์ทางกาย (Bodily experience) เป็นการอธิบายข้อมูลภาษาจาก
ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้ใช้ภาษา เช่น เมื่อผู้ใช้ภาษาพูดหรือให้อธิบายถึง “รถยนต์” ผู้ใช้ภาษา
อาจไม่ได้อธิบายเพียงความหมายของคำว่า “รถยนต์” เท่านั้น แต่ผู้ใช้ภาษาจะอธิบายถึงสรรพคุณ
และส่วนประกอบต่างๆ ของ “รถยนต์” พูดถึงความสะดวกสบาย ความรวดเร็วหรืออาจโยงไปถึง
ระดับชั้นทางสังคม เช่น ในกรณีที่ผู้ใช้ภาษาเป็นคนชนชั้นสูง มีฐานะก็อาจอธิบายรูปร่างของ
“รถยนต์” เป็นรถยนต์ยี่ห้อที่ได้รับความนิยมในสังคม มีราคาสูง หากผู้ใช้ภาษาเป็นคนในชนชั้นล่าง
ก็อาจอธิบายรูปร่างของ “รถยนต์” ที่มีลักษณะเป็นรถกระบะ รถเก๋งที่พบได้ทั่วไปตามท้องถนน
 เป็นต้น

๒. มุมมองทางด้านความเด่นในการรับรู้ (Prominence view) อธิบายว่าในการใช้ภาษา
นั้นเราจะมี การนำเสนอข้อมูล การเลือกใช้ภาษา ซึ่งประสบการณ์จะทำให้มนุษย์มองเห็นสิ่งที่เด่น
แตกต่างกันกล่าวคือ ความเด่นในการรับรู้จะมีผลต่อการ ใช้ภาษาและรูปประโยคที่ปรากฏ เช่น หมา
กัดแมว หรือ แมวกัดหมา ซึ่งเป็นคำเดียวกันหากแต่เรียงลำดับต่างกัน และจากตัวอย่างสามารถ
แสดงให้เห็นประสบการณ์ของผู้ใช้ภาษาที่ต่างกัน มุมมองทางด้านความเด่นในการรับรู้นี้มักใช้
อธิบายเรื่องระบบประโยค (Syntax) มากกว่าเรื่องระบบความหมาย (Semantics)

๓. มุมมองทางด้านการใส่ใจ (Attentional view) เป็นการอธิบายถึงการเลือกใช้
ความหมายของคำในกรอบความคิดที่ต่างกัน เช่น เรื่องของการซื้อ-ขาย ผู้ใช้ภาษาจะมองไม่เห็น
ภาพของความเด่นของการซื้อและขาย แต่การเรียงลำดับความในประโยคจะขึ้นอยู่กับความใส่ใจ
ของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อเหตุการณ์นั้นๆ ว่าใส่ใจในเรื่องใดระหว่างการซื้อหรือการขาย ซึ่งจะส่งผลต่อ
การเลือกใช้ภาษา เช่น “มาลิขายเสื้อเก่าให้มาลิยราคา ๑๕๐ บาท” หรือ “มาลิซื้อเสื้อเก่าจากมาลิ
ราคา ๑๕๐ บาท” เป็นต้น

จากมุมมองทั้ง ๓ มุมมองนั้นสามารถสรุปได้ว่า ทั้ง ๓ มุมมองนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกัน
และกัน กล่าวคือ ประสบการณ์เป็นตัวแปรที่ทำให้มนุษย์รับรู้ เข้าใจและให้ความสำคัญต่อสิ่งต่างๆ
แตกต่างกันไป จึงส่งผลต่อการเลือกใช้ภาษาของมนุษย์เช่นกัน

^๑ Ungerer, F., and Schmid, H. -j, **An Introduction to Cognitive Linguistics.** (London: Longman, 1996.)

๒.๑.๒ การจัดกลุ่มทางความหมาย (Semantic domains)

ไนดา (Nida, E.)^๒ กล่าวถึงวงความหมาย หรือ แวดวงความหมาย (Semantic domains) ว่าประกอบไปด้วยกลุ่มของความหมายที่มีองค์ประกอบทางความหมายย่อย (semantic component) ที่แน่นอนร่วมกัน เช่น สรรพสิ่ง วัตถุเคลื่อนที่ มวลสาร สิ่งประดิษฐ์ เหตุการณ์ กระบวนการ สภาพ เป็นต้น โดยได้แบ่งคำนามออกเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้

๑) สรรพสิ่ง (Entities) ประกอบด้วย

๑.๑) สิ่งไม่มีชีวิต (Inanimate)

A. ธรรมชาติ (natural) ได้แก่

a. สภาพทางภูมิศาสตร์ (Geographical) เช่น

- สิ่งที่อยู่บนฟ้า (ท้องฟ้า เมฆ หมอก รุ้ง ดวงอาทิตย์ เป็นต้น)
- สิ่งเหนือธรรมชาติ (สวรรค์ นรก เป็นต้น)
- สิ่งสัมผัสกับโลก (โลก สถานที่ ประเทศ พื้นดิน ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น)

b. วัตถุธรรมชาติ (Natural substances) เช่น

- ทั่วไป (แร่ธาตุ)
- โลหะ (เหล็ก เงิน เป็นต้น)
- เพชรพลอย (นิล มรกต ดิน เป็นต้น)
- หิน (ก้อนกรวด ทราย ดิน ฝุ่น เป็นต้น)
- ไฟ (ไฟ เปลวไฟ)
- น้ำ (ฝน หิมะ น้ำแข็ง หิมะ เป็นต้น)

c. ดอกไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้ (Flora and plant products) เช่น

- ต้นไม้ (ป่า ต้นไม้ ต้นปาล์ม เป็นต้น)
- ไม้พุ่มและสมุนไพร (ผัก หญ้า ต้นบาร์เลย์ ถั่ว งุ่น เป็นต้น)
- ผลิตภัณฑ์ไม้ (ถ่าน เมล็ด เป็นต้น)
- ส่วนของผล (ผลไม้ เมล็ด เป็นต้น)
- ส่วนที่ไม่ใช่ผล (กิ่ง ใบ ราก หนาม ดอก เป็นต้น)

B. สิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งก่อสร้าง (Manufactured or constructed entities) ได้แก่

^๒ Nida, E.A. *Componential Analysis of Meaning*. The Hague: mouton. 1975.

a. สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts) เช่น

- ท้าวไป (วัตถุ สิ่งของ สินค้า เป็นต้น)
- ยานพาหนะ (รถ รถบรรทุก เป็นต้น)
- เครื่องมือ (ขวาน ตะปู เข็ม ตะขอเบ็ด เป็นต้น)
- อาวุธ (กระบอง ดาบ โล่ เกราะ เป็นต้น)
- เครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า มงกุฎ แหวน เข็มขัด เป็นต้น)
- ผ้า (ผ้าลินิน ผ้าไหม ผ้าเช็ดตัว เป็นต้น)
- เฟอร์นิเจอร์ (เตียง เบาะ เก้าอี้ บิลลิ่งก์ โลงศพ เป็นต้น)
- โคมไฟ (โคมไฟ ตะเกียง คบเพลิง) เป็นต้น)
- ภาชนะบรรจุภัณฑ์ (จาน เขี่ยก เรือ กระเป๋าสตางค์ ถุงหนังต่างๆ เป็นต้น)
- เหรียญ (เงินเหรียญ เหรียญทอง เป็นต้น)
- รูปบูชา (รูปปั้น เทวรูป เป็นต้น)
- เครื่องดนตรี (ฆ้อง พิณ ขลุ่ย เป็นต้น)
- สิ่งที่ใช้ในการเขียน (กระดาษ ปากกา หมึก เป็นต้น)
- สิ่งที่ใช้ผูก (เชือก โซ่ ตรวน เป็นต้น)
- สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการประหาร (ไม้กางเขน เป็นต้น)

b. วัตถุที่แปลงสภาพอย่างเป็นกระบวนการ (processed substance): อาหาร ยา น้ำหอม เช่น

- ท้าวไป (อาหาร เครื่องดื่ม เป็นต้น)
- ผลิตภัณฑ์จากพืชผัก (แป้ง ข้าว ผลไม้ ขนมปัง น้ำมันพืช เป็นต้น)
- ผลิตภัณฑ์จากสัตว์ (เนื้อ นม ไข่ ปลา น้ำผึ้ง เป็นต้น)
- เครื่องปรุงรส (เกลือ อบเชย เครื่องเทศ เป็นต้น)
- ยาพิษ (ยาพิษต่างๆ)
- ยา (ยาต่างๆ)
- เครื่องหอม (กำยาน น้ำหอม น้ำมันหอม เป็นต้น)

c. สิ่งก่อสร้าง (Constructions) เช่น

- สิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ ไม้ไผ่ที่อยู่ (วัด ศาลเจ้า หอคอย กุฎ ป้อมปราการ เป็นต้น)
- ที่อยู่อาศัย (โรงแรม บ้าน กระจัง เป็นต้น)
- สิ่งก่อสร้างชุมชน (ตลาด โรงหนัง ศาล สนามกีฬา เป็นต้น)

- ส่วนประกอบของสิ่งก่อสร้าง (ห้อง ประตู กำแพง บันได เป็นต้น)
- สิ่งก่อสร้างขนาดเล็ก ไม้ไผ่ที่อยู่ (หลุมศพ โรงสี เต้าหลอม รั้ว เป็นต้น)
- อุปกรณ์สำหรับก่อสร้าง (ไม้กระดาน คาน เสา กระเบื้อง เป็นต้น)
- สิ่งก่อสร้างที่เกิดจากการขุด เจาะ (สระน้ำ อุโมงค์ ห้องใต้ดิน คู เป็นต้น)
- สถานที่ธุรกิจ (ธนาคาร ศาล สำนักจัดเก็บภาษี เป็นต้น)
- เรือและส่วนของเรือ (ลำเรือ ใบเรือ หัวเรือ สมอ เป็นต้น)

๑.๒) สิ่งมีชีวิต (animate)

- A. สัตว์ นก แมลง (Animals, birds, insects) เช่น
- a. ทั่วไป (สิ่งมีชีวิต สัตว์ สัตว์สี่เท้า สัตว์ป่า เป็นต้น)
 - b. สัตว์ปีก (นก นกแก้ว อีเกา เหยี่ยว นางนวล เป็นต้น)
 - c. แมลง (ตั๊กแตน ผีเสื้อกลางคืน ยุง เป็นต้น)
 - d. สัตว์
 - สัตว์ป่า (หมี หมูป่า จิ้งจอก เสือ มังกร เป็นต้น)
 - สัตว์เลี้ยง (วัว ควาย หมู แม่หมู พ่อหมู ลา และ ม้า อูฐ เป็นต้น)
 - e. อวัยวะของสัตว์และผลิตภัณฑ์จากสัตว์
- B. มนุษย์ (human being) เช่น
- a. คำเรียกทั่วไป และคำเรียกตามเพศ อายุ (Generic and distinctions by age and sex) เช่น
 - ทั่วไป (คน มนุษย์ ผู้คน เป็นต้น)
 - ผู้ชาย (ผู้ชาย ชายแก่ ชายหนุ่ม เด็กผู้ชาย เป็นต้น)
 - ผู้หญิง (ผู้หญิง หญิงแก่ หญิงสาว เด็กผู้หญิง เป็นต้น)
 - เด็ก (เด็กทารก เด็กแรกเกิด เป็นต้น)
 - b. คำเรียกญาติ (Kinship) เช่น
 - ทั่วไป (รุ่น ญาติ ครอบครัว การลำดับญาติ เผ่าพันธุ์ เป็นต้น)
 - รุ่นลูก (ทายาท ชนรุ่นหลัง ลูกชาย ลูกสาว ลูกคนโต ลูกกำพร้า เป็นต้น)
 - รุ่นพ่อและบรรพบุรุษ (หัวหน้าครอบครัว บรรพบุรุษ พ่อ แม่ ปู่ ย่า เป็นต้น)
 - คู่หมั้น (สามี เจ้าบ่าว เจ้าสาว พ่อสามี เป็นต้น)

- รุน่ลुकฟ้ลुकน้อง (น้องชาย น้องสาว ลुकฟ้ลुकน้อง ฟ้น้องร่วมน้มนม เป็นต้น)

c. กลุ่ม (Groups) เช่น

- ทั่วไป (ฝูงชน กลุ่มคน ประชาชน มวลชน เป็นต้น)
- กลุ่มทางศาสนา (ฝ่ายศาสนจักร พุทธสมาคม คนนอกศาสนา ธรรมยุติกนิกาย มหานิกาย เป็นต้น)
- กลุ่มทางการเมือง (สมัขหา พลเมือง ชาวเมือง ประชาชน คนต่างด้าว เป็นต้น)
- กลุ่มศาสนาการเมือง (สถานิติบัญญัติและตุลาการ(สงฆ์และฆราวาส) สูงสุดของยิว สภาทองถิ่น เป็นต้น)
- กลุ่มทางสังคม(เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เพื่อน สหาย เป็นต้น)

d. ร่างกาย อวัยวะ (Body ,body parts and body products)เช่น

- ทั่วไป (จมูก ลิ้น คอ ขา ต้นขา เป็นต้น)
- ผลผลิตจากร่างกาย(น้ำลาย น้ำดี น้ำตา เหงื่อ เป็นต้น)

๑.๓ สิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernatural power or being) เช่น

- A. พลังอำนาจและบุคลาธิษฐาน (ชีวิตสวรรค์ กองทัพแห่งสวรรค์ เป็นต้น)
- B. ตัวบุคคล (พระเจ้า นางฟ้า ปีศาจ ทูตสวรรค์ ผี เป็นต้น)

๒) เหตุการณ์ (Events) ประกอบด้วย

- ๒.๑ ทางกายภาพ (Physical) เช่น บรรยากาศ (ลม พายุ ฝน) ของเหลว (น้ำท่วม น้ำไหลบ่า) เสียง (เสียงคำราม เสียงรบกวน) การเผาไหม้ ควัน (การดับไฟ เผา)
- ๒.๒ ทางสรีระ (Physiological) เช่น การกิน(พยายามให้นม ตะกละตะกลาม กินข้าว) การสืบพันธุ์ (ตั้งครรภ์ ให้กำเนิด การแท้งลูก ร่วมเพศ) การละเมอ (หลับปลุกให้ตื่น) การตาย (ตาย จมน้ำตาย)
- ๒.๓ ทางความรู้สึก(Sensory) เช่น การได้ยิน (ได้ยิน ฟัง แอบฟัง) การสัมผัส(แตะ รู้สึก สัมผัส จับ) การมองเห็น (เห็น กลับมามองเห็นอีก จ้อง ประจักษ์ พยาน) การรับรส การดมกลิ่น
- ๒.๔ ทางอารมณ์ (Emotive) เช่น ความต้องการ (รัก ต้องการ ค้นหา) การเป็นปรีภักย์(เกลียด ดูหมิ่น อิจฉา) ความกลัว(กลัว กังวล เป็นทุกข์) ความเศร้า (เศร้า เสียใจ อาลัย)

- ๒.๕ ทางสติปัญญา (Intellectual) เช่น ความคิด (ให้เหตุผล วางแผน คำนวณ จินตนาการ) ความจำ (จำ ลืม นึกได้) การตัดสินใจ(ตัดสินใจ ตัดสิน เลือก เปรียบเทียบ) การเรียนรู้และเข้าใจ(เรียนรู้ จำได้ จำแนกออก ค้นพบ)
- ๒.๖ ทางสื่อสาร (Communication) เช่น สัญลักษณ์ (ทำเครื่องหมาย สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ เสียงคร่ำครวญ) การพูด (พูด คุย ตะโกน) การเขียน การอ่าน (เขียน อ่าน ลงนาม ทำเครื่องหมาย) ทางศาสนา (สวดมนต์ สาบาน พยากรณ์) การสอน (สอน อธิบาย ชักจูง ตักเตือน) การสนทนา (ถกเถียง สนทนาโต้แย้ง) การสั่ง (สั่ง บัญชา สั่งการ)
- ๒.๗ ทางความสัมพันธ์ (Association) เช่น การรวมกลุ่ม (สมาคม ร่วมกัน พบ บรรจบ เชื่อมต่อ) กลุ่มปรีภักย์ (กบฏ ผู้รบ สงคราม ฝ่ายตรงข้าม) การแต่งงาน (หมั้น แต่งงาน หย่าร้าง ความมีไมตรี (เยี่ยมเยียน อยู่เป็นแขก) ระหว่างบุคคล (ทำสัญญา ซื้อสัตย์ เมตตา อนุเคราะห์ เคารพ)
- ๒.๘ การควบคุม (Control) เช่น อยู่ภายใต้การควบคุม (ปราบ พิฆิต จับกุม) ตั้งกฎ บังคับ (ออกกฎหมาย ควบคุม ปกครอง ทำให้เชื่อฟัง) การต่อต้านการควบคุม (ไม่เชื่อฟัง ปฏิเสธ หลบหนี) การลงโทษ (ลงโทษต่างๆ)
- ๒.๙ การเคลื่อนไหว (Movement) เช่น ทัวไป (การเคลื่อนไหว ท่องเที่ยว เดินเตร่ หลงทาง) การเคลื่อนที่ที่มีทิศทาง (มา ไป มาถึง จาก ย้อนกลับ) วิธีการเคลื่อนที่ (เดิน วิ่ง กระโดด ข้าม) ภาวการณ์เคลื่อนที่ (บิน ว่าย) ความสัมพันธ์ (นำ พา ชูง ตาม ติดตาม)
- ๒.๑๐ การกระทบ (Impact) เช่น แดก (ทำให้แตก แยกเป็นชิ้น) บด (บด เหยียบ) ตัด (ตัด ฟ่า ฟัน ตัดออก แทน เจาะ) ตี (ตี หวด ตบ) ฆ่า (ฆาตกรรม เช่น ฆ่าสังหาร) ทำลาย (ทำให้ย่อยยับ ล่มจม ทำลาย)
- ๒.๑๑ การส่งผ่าน (Transfer) เช่น การแจกจ่าย (แจก ให้ แบ่ง) การรับ (รับ เอา ยอมรับ ได้มา ได้รับ) การโยกย้ายทรัพย์สิน (การลงทุน ฝาก มอบความไว้วางใจ) การโยกย้ายโดยกำลัง (ปล้น ขโมย ลัก ลักขอก) การโยกย้ายทางการค้า (การซื้อ-ขาย ค่าประกัน/ข้อผูกมัด-ชำระหนี้ แลกเปลี่ยน)
- ๒.๑๒ การกระทำที่ซับซ้อน (Complex activities) เช่น ด้านเกษตรกรรม (หว่านเมล็ด ไถ เก็บเกี่ยว) การปศุสัตว์ (ต้อนสัตว์ ดูแล ตัดขน) การประกอบอาหาร (ปรุงอาหาร ทำกับข้าว) หัตถกรรม (การปั่นด้าย การทอ การสาน การเย็บผ้า)

๓) นามธรรม (Abstracts)

- ๓.๑ เวลา (Time) วันนี้ วันพรุ่งนี้ อนาคต ปี เป็นต้น
- ๓.๒ ระยะทาง (Distance) สอก ลูกบาศก์ เป็นต้น
- ๓.๓ ปริมาณ (Volume) หน่วยวัดความจุต่างๆ
- ๓.๔ อัตราความเร็ว (Velocity) เช่น ช้า เร็ว เป็นต้น
- ๓.๕ อุณหภูมิ (Temperature) ร้อน หนาว อุ่น เป็นต้น
- ๓.๖ สี (Color) สีดำ สีม่วง สีขาว เป็นต้น
- ๓.๗ จำนวน (Number) หนึ่ง สอง สาม ฯลฯ
- ๓.๘ สถานภาพ (Status) รวย จน ทาส เป็นต้น
- ๓.๙ ลักษณะทางศาสนา (Religious Character) พยายาม ศาสนา ศักดิ์สิทธิ์
บริสุทธิ์ ชั่วร้าย บาป บุญ เป็นต้น
- ๓.๑๐ ความดึงดูดใจ (Attractiveness) มีเสน่ห์ สวย จืด เป็นต้น
- ๓.๑๑ วัย ระยะเวลา (Age) แก่ หนุ่มสาว เก่า ใหม่ โบราณ เป็นต้น
- ๓.๑๒ ความจริงเท็จ (Truth-falsehood) เช่น จริง หลอกกลาง ซื่อสัตย์ เป็นต้น
- ๓.๑๓ ความดีเลว (Good-bad) ดี เลว ถูกต้อง ผิด เป็นต้น
- ๓.๑๔ ความสามารถ (Capacity) สามารถ ไม่สามารถ กล้าหาญ ไม่กล้าหาญ เป็นต้น
- ๓.๑๕ สุขภาพ (State of health) แข็งแรง ป่วย อ่อนแอ เป็นต้น
- ๔. ความสัมพันธ์ (Relationals)
 - ๔.๑ เกี่ยวกับตำแหน่ง (Spatial) สูงกว่า อยู่ข้างล่าง รอบๆ หลัง เป็นต้น
 - ๔.๒ เกี่ยวกับระยะเวลา (Temporal) เมื่อ ขณะ ระหว่าง ตั้งแต่ เป็นต้น
 - ๔.๓ เกี่ยวกับการชี้เฉพาะ (Deictic) นี่ นั่น โน้น เป็นต้น
 - ๔.๔ เป็นเหตุเป็นผล (Logical) เพราะ เนื่องจาก แต่ อย่างไรก็ตาม และ เป็นต้น

การจัดกลุ่มทางความหมายข้างต้นของไนด้า (Nida, E.) เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างความหมายของคำต่างๆ โดยที่คำเหล่านั้นจะประกอบไปด้วย กลุ่มของความหมายที่มีองค์ประกอบทางความหมายย่อย (Semantic component) ร่วมกัน มาประยุกต์ใช้ เนื่องจากการจัดกลุ่มทางความหมายของไนด้า (Nida, E.) เป็นการจัดกลุ่มโดยการใช้ทฤษฎีการวิเคราะห์อรรถลักษณะ (Componential Analysis) มาใช้ แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะนำการจำแนกคุณสมบัติ (Attributes) มาใช้

อุนเงอริและชมิท (Ungerer and Schmid)^๓ ได้อธิบายเรื่องคุณสมบัติ (Attributes) ไว้ในหนังสือ “An Introduction to Cognitive Linguistics” ว่าเป็นความหมายของคำ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในคำ และทำให้คำแต่ละคำมีความคล้ายคลึง เหมือนกัน หรือแตกต่างกัน ซึ่งจะทำให้จัดอยู่ในกลุ่มหรือพวกเดียวกันได้ จัดว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เราสามารถแยกความหมายของคำแต่ละคำออกจากกันได้ และยังสามารถนำมาจัดกลุ่มทางความหมายของคำเข้าด้วยกัน โดยการจัดกลุ่มคำที่มีคุณสมบัติร่วมกันเข้าไว้ด้วยกัน ในทฤษฎีต้นแบบ (Prototype theory)

ความหมายของคำนั้นเป็นความหมายย่อยที่มีอยู่ในคำ เป็นลักษณะสำคัญในการช่วยจำแนกความหมายของคำแต่ละคำ เช่น คำว่า เก้าอี้

“Chair”

(has seat)

(has back)

(is used to sit on)

(has legs)

(made of wood or metal)

(goes with table)^๔

ส่วนที่อยู่ในวงเล็บ คือคุณสมบัติของคำว่า “Chair” แต่ละส่วนต่างเป็นความหมายย่อยของคำว่า “Chair” และเกิดเป็นคุณสมบัติประจำคำนี้

นอกจากนี้ คุณสมบัติอาจจะประกอบด้วยลักษณะรูปร่าง (The common overall shape) หรือลักษณะการเคลื่อนที่ของกล้ามเนื้อที่กระทำต่อสิ่งนั้น (The motor movements) ดังตัวอย่าง เช่น

Additional movements or basic level categories

“Chair”

Head: turn

Body: turn, move back position

Knees: bend

Arm: extend-touch

Waist: bend

Butt: touch

^๓ Ungerer and Schmid, **An Introduction to Cognitive Linguistics**. (London: Longman, 2006)

^๔ Ungerer and Schmid, **An Introduction to Cognitive Linguistics**. 2006, p.71.

Body-legs: release weight

Back-torso: straighten, lean back^๕

จากตัวอย่าง จะเป็นการแสดงลักษณะการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อที่มีต่อ แก้ว โดยเป็นการกระทำที่มีต่อแก้ว เช่น ร่างกายและขา ทิ้งน้ำหนักลงบนแก้ว หรือ หลัง พังไปกับแก้ว เป็นต้น โดยสรุปแล้ว งานวิจัยนี้จะใช้เกณฑ์การจัดกลุ่มทางความหมาย หรือ วงความหมาย (Semantic domains) จากการจำแนกคุณสมบัติ (Attributes) ของคำนั้นๆ

๒.๑.๓ อุปสรรคเชิงมนทัศน์ (Conceptual metaphors)

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะเสนองานที่เกี่ยวกับรูปภาพที่เกิดจากการนำภาษาไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบ (Metaphors meaning) หรือที่เรียกว่าเชิงอุปสรรค (Metaphors)

อุปสรรค (Metaphors) หมายถึง การนำความหมายของคำไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งมีความหมายต่างไปจากความหมายประจำคำ เกิดจากการถ่ายโยงความหมายจากแวดวงหนึ่งไปยังอีกวงความหมายหนึ่ง

การศึกษาอุปสรรคตามแนวภาษาศาสตร์แยกออกเป็น ๒ แนวคิด ได้แก่ อุปสรรคตามตามภาษาศาสตร์แนวเดิม (Traditional theory) ซึ่งอธิบายอุปสรรคจากการตีความรูปภาพและอุปสรรคในเชิงภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics) อธิบายว่าอุปสรรคเป็นเรื่องของการใช้ภาษาที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา

๒.๑.๓.๑ อุปสรรคตามภาษาศาสตร์แนวคิดเดิม

การศึกษาอุปสรรคตามทฤษฎีภาษาศาสตร์แนวเดิม เป็นเรื่องของการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดภาพพจน์ (Figures of speech) อุงเกอร์และชมิท (Ungerer and Schmid) อธิบายว่า การศึกษาอุปสรรคตามทฤษฎีภาษาศาสตร์แนวเดิมเป็นเรื่องของการศึกษาในเชิงวรรณกรรม วาทศาสตร์ หรือด้านวณลีลาศาสตร์ ซึ่งมุ่งอธิบายด้านกลวิธีทางสุนทรียภาพของการสร้างสรรค์ภาษา

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๔.

^๖ ชัชวดี ศรีสัมพ์, เอกสารประกอบรายวิชาการระบบความหมาย (ภ.๖๐๓). (ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘).

เชิงเปรียบเทียบโดยแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ตามความหมายที่เกิดจากการเปรียบเทียบและแบ่งตามโครงสร้างของภาษา ได้แก่^๑

๑. “อุปลักษณ์ (Metaphor) เป็นการกล่าวเปรียบเทียบให้สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง จะปรากฏคำว่า “เป็น” หรือ “คือ” เพื่อแสดงการเปรียบเทียบ เช่น หน้าบานเป็นงานเชิง

๒. อุปมัย (Simile) เป็นการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งโดยที่ธรรมชาติของทั้งสองสิ่งมีความหมายที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน โดยปรากฏร่วมกับคำว่า “เหมือน ราว ประดุจ ดัง” เช่น สวยราวกับนางฟ้า

๓. นามนัย (Metonymy) เป็นการเอ่ยถึงสิ่งหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติหรือลักษณะของสิ่งหนึ่งมาใช้ให้มีความหมายแทนสิ่งนั้นทั้งหมด เช่น ไปกินโต๊ะจีน (“โต๊ะจีน” หมายถึง อาหารจีน)

๔. อติพจน์ (Hyperbole) การเปรียบเทียบโดยการกล่าวเกินจริงเป็นการแสดงความรู้สึก หรือต้องการย้ำความหมาย เช่น หัวใ้จะขาด

๕. ปฏิพจน์หรือปฏิภาวะ (Oxymoron) เป็นการใช้คำที่มีความหมายตรงกันข้ามหรือแย้งกัน เพื่อให้ความหมายที่ต้องการเปรียบเทียบชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ไฟหนาว

๖. ปฏิทรรศน์หรือปฏิภาคพจน์ (Paradox) เป็นการใช้รูปภาพประเภทข้อความที่มีความหมายขัดแย้งกันเพื่อให้ความหมายที่ต้องการเปรียบเทียบชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น เสียน้อยเสียมาก เสียมากเสียง่าย

๗. บุคลาธิษฐาน (Personification) เป็นการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบที่สมมติให้สรรพสิ่งต่างๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์มีกิริยาอาการต่างๆ เหมือนมนุษย์ เช่น แปรงสีพื้นอิมพลางหันไปคอบต้นกระดิ่งเบาๆ

๘. สมพจน์ (Synecdoche) เป็นการกล่าวถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหมดเพียงบางส่วน แต่ให้มีความหมายครอบคลุมทั้งหมดทุกส่วน เช่น ในหมู่บ้านนี้ทุกหลังคาเรือนมีแต่คนแก่ (โดยคำว่า “หลังคาเรือน” หมายถึง บ้านทั้งหลัง ไม่ใช่หลังคาบ้านใดบ้านหนึ่งเท่านั้น)^๒

การศึกษาอุปลักษณ์ตามทฤษฎีภาษาศาสตร์แนวเดิมทั้ง ๘ ประเภทนี้เป็นการใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดภาพจน์แก่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง ซึ่งอุปลักษณ์เป็นเพียงการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดภาพจน์แบบหนึ่ง ไม่ได้เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษา และสังเกตได้ว่าเป็นอุปลักษณ์โดยดูจากโครงสร้างของการใช้ภาษาเป็นเกณฑ์สำคัญ โดยจะมีคำสำคัญบางคำปรากฏ ได้แก่ คำว่า เหมือน คล้าย เป็น ประดุจ ดัง ฯลฯ^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน

^๒ เรื่องเดียวกัน

๒.๑.๓.๒ อุปลักษณ์ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน

การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวทางภาษาศาสตร์ปริชานนั้น เริ่มจากแนวคิดของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson)^๕ ซึ่งทั้งสองได้กล่าวไว้ในหนังสือ *Metaphor We Live By* ว่า อุปลักษณ์นั้นนอกจากจะเป็นการนำความหมายของคำไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบ ยังสะท้อนระบบความคิดของคนในสังคมที่ใช้ภาษานั้นๆ ด้วย กล่าวคือ การใช้อุปลักษณ์มิได้เป็นเพียงเรื่องของ การใช้คำเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิด สังคม อารมณ์ ความรู้สึก ชีวิตมนุษย์ เกี่ยวกับภาษา ธรรมชาติภาษา ซึ่งไม่ใช่เรื่องของจินตนาการแต่เป็นเรื่องที่อธิบายได้เป็นระบบมีเหตุผล หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันเป็นระบบความคิดของคนในสังคม ซึ่งบอกให้รู้ว่าคนในสังคมที่ใช้ภาษานั้นมีระบบความคิดหรือมีมโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องหรือประเด็นต่างๆ อย่างไร

อูลแมนน์ (Ullmann)^{๑๐} ได้ให้ความหมายอุปลักษณ์ (Metaphor) ร่วมกับอุปมา (Simile) โดยใช้คำว่า อุปลักษณ์ (Metaphor) ว่าเป็นการเปรียบเทียบของสองสิ่งที่มีคุณสมบัติเหมือนหรือต่างกัน ซึ่งจะประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๒ อย่าง ได้แก่ สิ่งที่ถูกเปรียบ (Tenor) คือความคิดที่ต้องการนำเสนอ และแบบเปรียบ (Vehicle) เป็นรูปภาพที่ใช้เปรียบเทียบเพื่อสื่อให้เห็นถึงความคิดที่นำเสนอ นั้น อูลแมนน์ (Ullmann) ได้สรุปลักษณะของอุปลักษณ์ที่พบบ่อยและมีลักษณะอยู่ตัวแล้ว (Conventionalized metaphors) ไว้ ๔ ประเภท ดังนี้

๑. Concretive metaphors เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้มีความหมายเป็นรูปธรรม เช่น the light of learning, a vicious circle

๒. Animistic metaphors เป็นการเปรียบเทียบโดยการนำคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติ อากา ร ฯลฯ ของสิ่งมีชีวิตมาใช้เปรียบเทียบกับสิ่งไม่มีชีวิต เช่น an angry sky, killing half an hour

๓. Humanizing metaphors เป็นอุปลักษณ์ที่เกิดจากการนำคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาใช้เปรียบเทียบกับสิ่งไม่มีชีวิต เช่น a charming river, a friendly city

^๕ Lakoff, G., and Johnson, M. *Metaphor We Live By*. Chicago: (University of Chicago Press, 1980).

^{๑๐} Ullmann, S. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: (Basil Blackwell, 1962).

๔. Synaesthetic metaphors เป็นการนำคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัสมาใช้เปรียบเทียบในอีกความหมายหนึ่ง เช่น a warm colour, a dull sound

เลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson)^{๑๑} กล่าวว่า อุปลักษณ์หรือรูปภาษาที่เกิดจากการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบนั้นเป็นการเชื่อมโยงความคิดจากการใช้คำที่มีความหมายถ่ายโยง (Mapping) จากวงความหมายหนึ่งไปอีวงความหมายหนึ่ง ซึ่งได้อธิบายไว้ว่าอุปลักษณ์นั้นเป็นกระบวนการถ่ายโยงความหมาย (Mapping) ระหว่างสองวงความหมาย (Conceptual Domains) ซึ่งต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยเป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทาง (Source Domain) ถ่ายโยงไปยังวงความหมายปลายทาง (Target Domain) ซึ่งจะเป็นความหมายใหม่ที่ต่างจากความหมายเดิมก่อนที่ผู้ใช้ภาษาจะมีการใช้ความหมายเปรียบเทียบการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบนี้จะเป็นอย่างอิสระโดยที่ผู้ใช้ภาษาไม่รู้ตัว และเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ

นอกจากนี้ เลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson)^{๑๒} ยังได้แสดงระบบมโนทัศน์ (Conceptual System) ของคนในสังคมที่ใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งในการอธิบายถึงอุปลักษณ์นั้นมิได้กล่าวถึงแต่เฉพาะถ้อยคำที่มีความหมายประจำคำแล้วนำไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบเท่านั้น แต่ยังรวมถึงถ้อยคำที่นำมาใช้เป็นสำนวนด้วย ซึ่งถ้อยคำเหล่านี้จะเป็นอุปลักษณ์ที่แสดงมโนทัศน์เช่นกัน อาทิ อุปลักษณ์เรื่อง “ARGUMENT IS WAR” (การโต้แย้งเป็นสงคราม) หรือ “TIME IS MONEY” (เวลาเป็นเงินเป็นทอง) ตัวอย่างเช่น

ARGUMENT IS WAR

Your claims are *indefensible*.

He *attacked every weak point* in my argument.

His criticisms were *right on target*.

I *demolished* his argument.

I've never *won* an argument with him.

You disagree? Okay, *shoot!*

If you use that *strategy*, he'll *wipe you out*.

He *shot down* all of my arguments.^{๑๓}

^{๑๑} Lakoff, G., and Johnson, M. *Metaphor We Live By*. 1980).

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า attacked, right on target, won, shoot, strategy และอื่นๆ เป็นศัพท์ที่เกี่ยวกับการทำสงคราม การนำมาใช้ในการกล่าวถึงความคิดการใช้ภาษาในลักษณะนี้สามารถสะท้อนให้เห็นมุมมองความคิดของผู้ใช้ภาษาได้ว่า การโต้แย้งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสงคราม และสามารถมีการแพ้ การชนะเกิดขึ้นได้ในการโต้แย้ง และยังคงมองว่าคู่กรณีนั้นเป็นเหมือนฝ่ายตรงข้ามที่เราจะต้องโจมตีไปที่จุดอ่อนของศัตรูและในขณะที่เดียวกันก็ต้องคอยป้องกันตัวเอง ที่สำคัญยังต้องมีการวางกลยุทธ์เพื่อที่จะเอาชนะ ถึงแม้จะเป็นเพียงการปะทะวาจาไม่ใช่การต่อสู้ทางกายภาพก็ตามที่ สิ่งเหล่านี้เองที่ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่คนทั้งสองฝ่ายกระทำการโต้แย้งกันนั้นมีโครงสร้างที่คล้ายคลึงกับการทำสงคราม จากตัวอย่างสามารถแสดงให้เห็นว่าการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของคนเรานั้นอาจอยู่ในรูปของการเปรียบเทียบ ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรม

นอกจากนี้ยังมีอุปมาอุปไมยที่แสดงมโนทัศน์อื่นๆ อาทิคำที่มีความหมายบ่งบอกทิศทาง เช่น คำบอกทิศทางขึ้น-ลง หน้า-หลัง ซึ่งเรียกว่า อุปมาอุปไมยแสดงทิศทาง หรือ Orientation Metaphors ซึ่งเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson)^{๑๔} มองว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์พื้นฐาน การดำรงชีวิตของคนในสังคม ตัวอย่างเช่น

HEALTH AND LIFE ARE UP; SICKNESS AND DEATH ARE DOWN

He's at the *peak* of health.

Lazarus *rose* from the dead.

He's in *top* shape.

As to his health, he's way *up* there.

He *fell* ill.

He's *sinking* fast.

He came *down* with the flu.

His health is *declining*.

He *dropped* dead.^{๑๕}

เลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson)^{๑๖} ได้ยึดหลักกายภาพทางร่างกายเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ การเจ็บไข้ได้ป่วยหรือ โรคร้ายแรงเป็นสาเหตุที่ทำให้คนเราต้องนอนลง

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน

และเมื่อเราเสียชีวิตร่างกายคนเราจะถูกจัดให้อยู่ในสภาพนอนราบ ซึ่งเป็นเรื่องอุปโลกน์ที่แสดงให้เห็นทิศทางว่าคนในสังคมมีความคิดเกี่ยวกับสุขภาพและการเจ็บป่วยในชีวิตประจำวันนั้นเป็นไปตามทิศทางขึ้นและลง และจากตัวอย่างสามารถแสดงให้เห็นว่าอุปโลกน์นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์พื้นฐานในชีวิตของคนในสังคม

นอกจากนี้ อุงเกอร์และชมิท (Ungerer and Schmid)^{๑๓} ได้แสดงอุปโลกน์ที่ใช้กันมากมาย และมีอยู่ในภาษามานาน ทำให้บางครั้งผู้ใช้ภาษาไม่รู้สึกรู้ว่าคำเหล่านั้นเป็นอุปโลกน์ เช่น คำเรียกอวัยวะร่างกายต่างๆ

Head	of department (หัวหน้าแผนก), of a page (หัวกระดาษ), of a bed (หัวเตียง)
Face	of a building (หน้าตึก), of a watch (หน้าปัดนาฬิกา)
Eye	of a hurricane (ตาเฮอริเคน/ตาพายุ), of a butterfly (ตาผีเสื้อ)
Mouth	of a hole (ปากถ้ำ), of a river (ปากแม่น้ำ) ^{๑๔}

จากตัวอย่างจะพบว่ามีการใช้คำเรียกอวัยวะต่างๆ ของร่างกายถูกนำมาใช้ในเชิงเปรียบเทียบ หรืออุปโลกน์ซึ่งในบางครั้งผู้ใช้ภาษาอาจไม่สังเกตว่าคำเหล่านั้นแต่เดิมเป็นคำเรียกอวัยวะในร่างกาย หากแต่ผู้ใช้ภาษากลับมองว่าเป็นการตั้งขึ้นมาตามลักษณะของสิ่งนั้นๆ เช่น คำว่า “ปากแม่น้ำ” ผู้ใช้ภาษาอาจมองว่าเป็นการเรียกตามลักษณะของแม่น้ำ แม้จะได้สังเกตว่าแต่เดิมคำว่า “ปาก” นั้นเป็นคำเรียกอวัยวะส่วนหนึ่งในร่างกาย อุปโลกน์ในลักษณะนี้ อุงเกอร์และชมิท เรียกว่า อุปโลกน์ที่อยู่ตัวแล้ว (Conventionalized metaphors) หรือในกรณีที่ไม่ทราบความหมายที่แท้จริงของคำที่นำมาใช้แล้วจะเรียกว่าอุปโลกน์ซึ่งตายแล้ว (Dead metaphor) เนื่องจากการใช้คำในเชิงเปรียบเทียบหรืออุปโลกน์นั้นได้มีการสร้างหรือใช้กันมานานโดยที่ผู้ใช้ไม่รู้ตัวนั่นเอง เช่นเดียวกับที่พระยาอนุมานราชชน ได้กล่าวไว้ โดยให้ความหมาย Metaphor ว่า “อุปมา” แทนคำว่า “อุปโลกน์” ในหนังสือ นิรุกติศาสตร์ ภาค ๒

พระยาอนุมานราชชน^{๑๕} ได้กล่าวไว้ว่าการที่คนเราจะรู้จักถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมนั้น ต้องเริ่มจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมเสียก่อน ภาษาเองก็เช่นเดียวกัน จากเดิม คำที่ใช้ในภาษาจะมีแต่คำที่มีความหมายเป็นรูปธรรม แล้วจึงใช้การเปรียบเทียบเป็นตัวเชื่อม เพื่อให้เราสามารถแสดงความ

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^{๑๕} อนุมานราชชน, พระยา. นิรุกติศาสตร์ ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร: (โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๕๕), หน้า ๒๓๕-๒๔๑.

คิดเห็นเรื่องที่เป็นนามธรรมได้ ดังนั้น คำอุปลักษณ์ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำขึ้น และเป็นปัจจัยที่ทำให้มีการสร้างความหมายในคำขึ้นใหม่ ซึ่งหมายถึงการที่คนเรามีความคิดนำคำที่ใช้เป็นปรกติและมีความหมายในสิ่งหนึ่ง นำไปใช้กับสิ่งหนึ่งที่เห็นว่าคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการนำเอาคำที่มีความหมายเป็นรูปธรรม มาใช้เป็นการให้ความหมายให้กับสิ่งที่เป็นนามธรรมนั่นเอง ท่านยังกล่าวอีกว่าการใช้คำลักษณะนี้มีการสันนิษฐานว่าใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่เพราะมีการใช้มานานทำให้คนรุ่นหลังไม่รู้สึกรู้สีกว่าเป็นการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบหรืออุปลักษณ์

เลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson) ยังเสนอว่า บุคลาธิษฐาน (Personification) เป็นการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบที่เป็นการสมมติให้สรรพสิ่งต่างๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ มีกิริยาอาการต่างๆ เหมือนมนุษย์ สรรพสิ่งต่างๆ เหล่านั้น ได้แก่ สิ่งไม่มีชีวิตทุกประเภท สิ่งมีชีวิตประเภทสัตว์ พืช หรือสิ่งที่เป็นนามธรรม เป็นการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบหรืออุปลักษณ์ (Metaphor) เช่นกัน

ตัวอย่าง

Inflation *has attacked* the foundation of our economy.

Inflation *has pinned* us to the wall.

Our biggest *enemy* right now is inflation.

The dollar *has been destroyed* by inflation.

Inflation *has robbed* me of my savings.

Inflation *has outwitted* the best economic minds in the country.

Inflation *has given* birth to a money-minded generation.^{๒๐}

เลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson, 1980) อธิบายว่า ภาวะเงินเฟ้อมิใช่เพียงเปรียบเป็นคนเท่านั้น (INFLATION IS A PERSON) แต่ยังเป็นปรปักษ์ (INFLATION IS AN ADVERSARY) ที่สามารถโจมตี ทำร้าย หรือขโมยทรัพย์สิน(เงิน)ของเรา

เดนแนน (Deignan)^{๒๑} กล่าวไว้ว่าการสร้างคำศัพท์ใหม่ ที่เกิดจากการขยายความหมายของคำที่มีอยู่เดิมให้กว้างขึ้นเพื่อใช้เรียกสิ่งประดิษฐ์ใหม่ นั้นบางครั้งก็ก่อให้เกิดเป็นอุปลักษณ์ได้ เช่น ความหมายของคำว่า “web” ซึ่งแต่เดิมหมายถึง โยแมงมุม เมื่อมีการคิดค้นอินเทอร์เน็ตที่มีการเชื่อมโยงเครื่องคอมพิวเตอร์ทั่วโลกเข้าไว้ด้วยกัน จึงมีการนำคำที่มีอยู่เดิมอย่าง

^{๒๐} Lakoff & Johnson, 1980, p.33)

^{๒๑} Deignan, A. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Amsterdam: (John Benjamin Pub., 2005).

คำว่า “web” มาใช้เรียกอินเทอร์เน็ต โดยการนำเอาลักษณะที่คล้ายกันของใยแมงมุมและการเชื่อมโยงเครือข่ายคอมพิวเตอร์มาเปรียบเทียบ ทำให้เกิดการขยายความหมายขึ้นเป็นความหมายใหม่นั้นเอง

เดนแนน(Deignan)^{๒๒} ได้เสนอเพิ่มเติมจากแนวคิดที่ว่าอุปลักษณ์เป็นศูนย์กลางของความคิดตลอดจนภาษา ทำให้สามารถจำแนกลักษณะของอุปลักษณ์ออกเป็น ๕ ลักษณะคือ

๑. อุปลักษณ์มีลักษณะเป็นสื่อความคิด (Metaphors structure thinking)
๒. อุปลักษณ์มีลักษณะเป็นสื่อความรู้ความเข้าใจ (Metaphors structure knowledge)
๓. อุปลักษณ์มีลักษณะเป็นสื่อนามธรรม (Metaphor is central to abstract language)
๔. อุปลักษณ์มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ทางร่างกาย (Metaphor is grounded in physical experience)
๕. อุปลักษณ์มีลักษณะเป็นมโนทัศน์ความนึกคิด (Metaphors is ideological)

๑. อุปลักษณ์มีลักษณะเป็นสื่อความคิด (Metaphors structure thinking) คือการนำอุปลักษณ์มากล่าวถึงเรื่องที่เป็นนามธรรมต่างๆ เกี่ยวกับการมีอยู่ของคนเรา เช่น การเกิด การตาย ความรัก เช่น อุปลักษณ์ “HAPPY IS UP” ของเลคอฟฟ์ ซึ่งเป็นการนำวางความหมายความสุข ที่จะพบจากรูปภาษาที่ใช้บอกกล่าวเมื่อมีความสุขนั้นจะเป็นไปในลักษณะที่แสดงทิศทางขึ้น เช่น ในประโยค

“I’m feeling *up*”

“That *boosted* my spirits”

“Feeling *on top of the world*”

๒. อุปลักษณ์มีลักษณะเป็นสื่อความรู้ความเข้าใจ (Metaphors structure knowledge) พัฒนามาจากแนวคิดที่ว่าอุปลักษณ์มีบทบาทสำคัญในการสื่อให้เห็นระบบความคิดมโนทัศน์ ดังนั้น อุปลักษณ์ก็สามารถสื่อให้เห็นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในโลกได้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกแห่งการสื่อสารปัจจุบันนี้ ที่มีกรนำวางความหมายมากมายถ่ายโยงความหมายเป็นอุปลักษณ์ เช่น การเชื่อมต่อคอมพิวเตอร์เป็นเหมือนใยแมงมุม (CONNECTED COMPUTERS ARE NODES IN A WEB) ซึ่งจัดว่าเป็นอุปลักษณ์ที่ผู้คนทั่วไปก็สามารถเข้าใจได้ เนื่องจากการอาศัยเพียงความรู้เกี่ยวกับโลกต่างๆ ไปมาใช้กับอินเทอร์เน็ตที่เป็นวงความหมาย

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน

ใหม่ ตัวอย่างเช่น อุปลักษณืเว็บ (web จาก world wide web) เมื่อนำมาใช้ครั้งแรก ผู้คนทั่วไปจะเห็นว่าไม่ใช่การสร้างคำใหม่ แต่เป็นการพัฒนาความหมายที่มีอยู่มีใจขึ้น โดยการถ่ายโยงความหมายจากเดิมที่หมายถึงใยแมงมุม มาถึงการเชื่อมต่อคอมพิวเตอร์ผ่านเครือข่ายในวงความหมายคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น หรือชีวิตคือการเดินทาง (LIFE IS A JOURNEY) โดยเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson)^{๒๓} ที่กล่าวถึงการถ่ายโยงความหมายระหว่างการเดินทางที่เป็นวงความหมายต้นทาง ไปยังวงความหมายปลายทางคือ ชีวิต เช่นเหตุการณ์สำคัญในชีวิตจะถูกกล่าวเป็นเสมือนจุดสังเกต (landmarks) ระหว่างการเดินทาง พัฒนาการในหน้าที่การงาน หรือชีวิตเป็นเสมือนการก้าวไปเพื่อให้ถึงจุดหมาย การเลือกที่จะทำอะไรในชีวิตก็เหมือนการเลือกเส้นทางที่จะเดินไป เป็นต้น

๓. อุปลักษณืมีลักษณะเป็นสื่อนามธรรม (Metaphor is central to abstract language) กล่าวคือ ในโลกเรานั้นมีเรื่องราวมากมายที่เป็นนามธรรม และในการสนทนาถึงเรื่องนามธรรมต่างๆ เหล่านี้ อุปลักษณืจะเป็นสื่อสำคัญที่ช่วยแสดงความหมายออกมาได้อย่างชัดเจน เช่น ชีวิตคือการเดินทาง (LIFE IS A JOURNEY) ชีวิตของคนเรานั้นเป็นสิ่งที่เป็นามธรรม ไม่มีรูปร่างชัดเจน จึงจำเป็นต้องอาศัยการเปรียบเทียบ อลิช ได้ลองทดสอบการพูดถึงการใช้ชีวิต โดยพยายามไม่ใช้อุปลักษณืเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่สิ่งที่ได้ก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงการถ่ายโยงความหมายเกิดขึ้น เช่น กระบวนการในการใช้ชีวิตของมนุษย์ “the progress of human lives” หรือทิศทางกาดำเนินชีวิตของมนุษย์ “the direction of human lives” เป็นต้น

๔. อุปลักษณืมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ทางร่างกาย (Metaphor is grounded in physical experience) อุปลักษณืเชิงมโนทัศน์ช่วยให้ผู้ใช้ภาษาสามารถกล่าวถึงสิ่งที่เป็นามธรรมได้ชัดเจน โดยการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางที่เป็นรูปธรรมจับต้อง หรือรู้สึกได้จากทางร่างกาย ไปยังวงความหมายปลายทางที่เป็นเรื่องนามธรรมต่างๆ จะเห็นได้จากลักษณะอุปลักษณืที่มีการถ่ายโยงวงความหมายที่คล้ายกันของภาษาที่แตกต่างกัน เช่น อุปลักษณือารมณ์โกรธ (ANGER IS HEATED FLUID IN A CONTAINER) ของกิบบส์ และวิสัน^{๒๔} ตัวอย่างเช่นในประโยค “She got all *steamed up*” และ “I was *fuming*” หรือในภาษาไทยโกรธเป็นฟืนเป็นไฟ โกรธจนควันออกหู เป็นต้น อุปลักษณืนี้เป็นการเปรียบร่างกายของคนเราเป็นเสมือนภาชนะ และอารมณ์โกรธเป็นความร้อนที่อุณหภูมิค่อยๆ เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ จนถึงจุดเดือดหรือจุดปะทุที่อันตรายระเบิดภาชนะให้แตกได้

^{๒๓} Lakoff & Johnson, 1980.

^{๒๔} อ้างในเคนเนน, ๒๐๐๕.

๕. อุปลักษณ์มีลักษณะเป็นมโนทัศน์ความนึกคิด (Metaphor is ideological) พัฒนา มาจากการสำรวจการตีความหมายของเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีการนำอุปลักษณ์ไปใช้ ซึ่งลักษณะการใช้ อุปลักษณ์นั้นจะเป็นการถ่ายโยงความหมายระหว่างสองความหมายที่มีจุดคล้ายคลึงกัน แต่ไม่ เหมือนกันทั้งหมด เช่น อุปลักษณ์ความเข้าใจคือการยึดครอง (UNDERSTANDING IS SEIZING) โดยมีการใช้คำว่า “grasp” และ “seize” ซึ่งผู้ใช้ภาษาจะสามารถเข้าใจได้ว่าความเข้าใจนั้นเป็น สิ่งของที่ถือครองได้

จากการศึกษาเอกสารทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า ความหมายในเชิงเปรียบเทียบตาม แนวคิดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของเลคอฟฟ์และจอห์นสัน (Lakoff & Johnson)^{๒๕} นั้นมิได้เป็นแค่ การใช้ภาษาเปรียบเทียบในวรรณกรรม ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดภาพพจน์หรือสุนทรียภาพทาง ภาษาเท่านั้น แต่อุปลักษณ์นั้นเป็นการศึกษาการใช้ภาษาทุกรูปแบบ ไม่จำเป็นต้องมีคำว่า “เหมือน เป็น ดัง ราวกับ ฯลฯ” อยู่ในโครงสร้างภาษา โดยทั้งสองกล่าวว่าการใช้ภาษาในชีวิตประจำวันของ ผู้ใช้ภาษาจะอยู่ในรูปของการเปรียบเทียบทั้งสิ้น อุปลักษณ์นั้นจะเป็นการเปรียบเทียบ โดยมีการถ่าย โยงความหมายจากวงความหมายหนึ่งไปยังวงความหมายหนึ่ง ส่วนมากจะเป็นการนำคำที่มีใช้กัน มานานเกี่ยวกับเรื่องๆ หนึ่งมาใช้กับสิ่งที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่มีการประดิษฐ์ขึ้นใหม่ (หรือเป็น สิ่งที่ใหม่ในสังคม) ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งอุปลักษณ์จะมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ต่างๆ ของคนเรานั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางร่างกาย (Bodily experience) หรือประสบการณ์ ทางวัฒนธรรม (Cultural experiential) ก็ตาม

๒.๑.๓.๓ กระบวนการถ่ายโยงทางความหมาย (Mappings)

ชัชวดี ศรีลัมพ์^{๒๖} กล่าวถึงกระบวนการทางความหมายในงานวิจัยเรื่อง “อุปลักษณ์ เชิงมโนทัศน์ในนาฏภาษา” ไว้ว่า “กระบวนการถ่ายโยงความหมาย (Mappings Process) จะเป็นการถ่ายโยงความสัมพันธ์ของลักษณะหรือคุณสมบัติที่มีร่วมกันของสรรพสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่ ถูกเปรียบ สิ่งที่นำมาเปรียบนั้นอยู่ในวงความหมายต้นทาง ส่วนสิ่งที่ถูกเปรียบจะอยู่ในวง ความหมายปลายทาง ลักษณะของการถ่ายโยงความหมาย จะเป็นแบบทิศทางเดียว คือ จากวง ความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง เพื่อที่จะให้เข้าใจวงความหมายหนึ่งจากอีกวง

^{๒๕} Lakoff & Johnson, 1980.

^{๒๖} ชัชวดี ศรีลัมพ์. “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในนาฏภาษา”. (งบประมาณแผ่นดินของ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘, ๒๕๕๐). หน้า ๑๖๒-๑๖๔.

ความหมายหนึ่ง และความสัมพันธ์ทางความหมายที่ถ่ายโยงไปนั้น ไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเป็นรูปธรรม อาจเป็นนามธรรมก็ได้ อย่างไรก็ตามสรรพสิ่งในวงความหมายต้นทาง มักมีความหมายที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้เข้าใจสรรพสิ่งที่อยู่ในวงความหมายปลายทางซึ่งมักเป็นนามธรรมได้

วงความหมาย คือ แวดวงความหมาย (Semantic domain) หมายถึง ความหมายของสรรพสิ่ง เป็นความหมายที่สรรพสิ่งมีอยู่ เป็นอยู่ หรือดำรงสภาพอยู่

วงความหมายต้นทาง (Source domain) หมายถึง ความหมายของสรรพสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่หรือดำรงสภาพอยู่ เป็นความหมายที่มีอยู่ประจำสรรพสิ่ง

วงความหมายปลายทาง (Target domain) หมายถึง เป็นความหมายของสรรพสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่หรือดำรงสภาพอยู่ ไม่ได้เป็นความหมายประจำสรรพสิ่ง แต่เป็นความหมายที่เกิดจากการเปรียบเทียบ เป็นความหมายที่ผู้ใช้ภาษาต้องการอ้างอิง”

ครอฟท์และครูซ (Croft and Cruse)^{๒๗} อธิบายไว้ว่า การถ่ายโยงความหมาย (Mapping) เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ทางความหมาย ของการถ่ายโยงทางความหมายจากวงความหมายต้นทาง ไปยังวงความหมายปลายทาง โดยกระบวนการถ่ายโยงความหมายนี้สามารถจำแนกความสัมพันธ์ได้ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) หมายถึง การถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง โดยความสัมพันธ์แบบเชิงเดียวจะเป็นความสัมพันธ์แบบ หนึ่งต่อหนึ่ง กล่าวคือ ลักษณะของการถ่ายโยงความสัมพันธ์นั้น เป็นการ โยงความสัมพันธ์ของความหมายของสภาพหรือสภาวะของสรรพสิ่งในวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง

การถ่ายโยงแบบเชิงเดียวเป็นการนำพื้นฐานจากประสบการณ์ในการดำรงชีวิตมาใช้ ในการอธิบายรูปภาพที่เป็นอุปลักษณ์ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจรูปภาพที่มีลักษณะที่เป็นนามธรรมและเป็นการถ่ายโยงความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มนุษย์คุ้นเคย หรือสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการสื่อความหมาย เช่น อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์อารมณ์โกรธ (ANGER IS HEATED FLUID IN A CONTAINER)

^{๒๗} Croft, W., and Cruse, A.D. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: (University Press. 2004), p. 196-197.

ตารางที่ ๑

แสดงการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences)

Source:	Target:
HEAT OF FLUID	ANGER
Container	Body
Heat of fluid	Anger
Heat scale	Anger scale
Container heat	Body heat
Pressure in container	Experienced pressure
Limit of container's resistance	Limit of person's ability to suppress anger ^{๒๘}

Mapping

จากตารางที่ ๑ วงความหมายต้นทางคือ ความร้อนของของเหลว ส่วนวงความหมายปลายทางคือ อารมณ์โกรธ เมื่อนำมาถ่ายโยงความสัมพันธ์แบบเชิงเดียว จะสามารถจับคู่ความสัมพันธ์ระหว่างความหมายต้นทางและวงความหมายปลายทางได้แบบหนึ่งต่อหนึ่ง คือ

ภาชนะ (Container)	ถ่ายโยงกับ	ร่างกาย (Body)
ความร้อนของของเหลว (Heat of fluid)	ถ่ายโยงกับ	อารมณ์โกรธ (Anger)
ระดับความร้อน (Heat scale)	ถ่ายโยงกับ	ระดับอารมณ์โกรธ (Anger scale)
ภาชนะร้อน (Container heat)	ถ่ายโยงกับ	ร่างกายร้อน (Body heat)

๒. การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) หมายถึง การถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางกับความหมายปลายทาง ซึ่งรูปภาพภายในวงความหมายต้นทางจะมีปฏิสัมพันธ์กันก่อนที่จะถ่ายโยงความหมายไปยัง วงความหมายปลายทาง โดยไม่ได้มีลักษณะที่สิ่งหนึ่งกลายเป็นสิ่งหนึ่ง แต่จะประกอบด้วยความสัมพันธ์ของธรรมชาติของสิ่งหนึ่งไปเป็นธรรมชาติของอีกสิ่งหนึ่ง

^{๒๘} Ibid., p197.

ตารางที่ ๒

แสดงการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences)

Source:	Target:
When fluid in a container is heated Beyond a certain limit, pressure increases to point at which container explodes.	When anger increases beyond a certain limit, 'pressure' increases to point an which person loses control.
An explosion is damaging to container and dangerous to bystanders.	Loss of control is damaging to person and dangerous to others
Explosion can be perverted by applying sufficient force and counter pressure.	Anger can be suppressed by force of will.
Controlled release of pressure may occur, which reduces danger of explosion.	Anger can be released in a controlled way, or vented harmlessly, thus reducing level. ^{๒๕}

จากตารางที่ ๒ การอธิบายการถ่ายโยงแบบเชิงซ้อนสามารถเข้าใจถึงการเกิดอารมณ์ได้ชัดเจนและมีกระบวนการอย่างเป็นลำดับขั้น ตั้งแต่การเกิดไปจนถึงจุดสิ้นสุด ทำให้เข้าใจและอธิบายสิ่งที่เป็นามธรรมให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือสถานะของสรรพสิ่งในวงความหมายต้นทาง ถ่ายโยงความหมายไปยังสถานะของสรรพสิ่งหนึ่งที่อยู่ใวงความหมายปลายทาง เช่น

เมื่อของเหลวในภาชนะได้รับความร้อนสูงกว่าขีดจำกัด ความดันเพิ่มขึ้นถึงจุดที่ภาชนะจะระเบิด	ถ่ายโยงกับ	เมื่ออารมณ์โกรธสูงกว่าขีดจำกัด ความกดดันจะเพิ่มขึ้นจนถึงจุดที่สูญเสียการควบคุมตนเอง
---	------------	---

การระเบิดทำให้ภาชนะเสียหายและเป็นอันตรายกับคนรอบข้าง	ถ่าย โยงกับ	การสูญเสียการควบคุมทำให้ตนเองเสียหายและเป็นอันตรายกับคนอื่น
--	-------------	---

^{๒๕} Op.cit.

๒.๒ พระปฐมสมโพธิ

๒.๒.๑ ความเป็นมาของพระปฐมสมโพธิ

พระปฐมสมโพธิ อ่านว่า พระ-ปะ-ถม-มะ-สม-โพด ซึ่งแปลว่า เรื่องราวเกี่ยวกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในหอสุมุดแห่งชาติมีหนังสือดังกล่าวนี้เป็นภาษาบาลีอยู่ ๒ ส่วน

ส่วนที่ ๑ มี ๒๒ ปริเฉท ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง สถานที่แต่ง และเวลาที่ใช้แต่ง ดังนั้นจึงเข้าใจว่าปฐมสมโพธิกถาสำนวนนี้เป็นของเก่า

ส่วนที่ ๒ มี ๒๕ ปริเฉท แต่ผู้แต่งภาษาบาลีบอกไว้ท้ายเรื่องว่ามี ๓๐ ปริเฉท^{๓๐}

ส่วนที่ ๒ นี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์เมื่อเดือนยี่ พ.ศ. ๒๓๘๗ ทรงพระนิพนธ์ตามคำกราบทูลอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิชิต แต่ครั้งยังเป็นกรมหมื่นนุชิตโนรส และสำเร็จบริสุทธิในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๗ พ.ศ. ๒๓๘๘ รวมเวลาประมาณ ๑ ปี ๕ เดือน ต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทย และลดจำนวนปริเฉทลงเหลือเพียง ๒๕ ปริเฉท เพราะไม่ได้แบ่งปริเฉทต้นเป็น ๒ ภาค ซึ่งเรียกว่าบุพภาคและปัจฉิมภาค

พระปฐมสมโพธิฉบับภาษาบาลีสำนวนแรก ก็ได้แปลเป็นภาษาไทยแล้วเช่นกัน แต่ไม่ปรากฏฉบับพิมพ์ มีแต่จารึกลงในใบลานอยู่ตามวัดต่างๆ^{๓๑} ส่วนส่วนที่ ๒ ได้พิมพ์แล้วหลายครั้ง ครั้งแรกพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ (ร.ศ.๑๑๗) ที่โรงพิมพ์อาหรับราตรี ส่วนครั้งหลังสุดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ที่โรงพิมพ์อานวยสาส์น

นอกจากพระปฐมสมโพธิทั้ง ๒ ส่วนดังกล่าวมาแล้ว ในหอสุมุดแห่งชาติยังมีพระปฐมสมโพธิแปลร้อย (หมายถึงหนังสือที่เป็นคำแปลพระธรรมเขียนเป็นภาษาไทยด้วยตัวหนังสือขอม) อีก ๔ ส่วน คือ

๑. พระปฐมสมโพธิกถาฉบับ ๑๐ กัณฑ์ สมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ทรงพระนิพนธ์ และทรงเห็นว่า หนังสือปฐมสมโพธิกถา ๒ ส่วนดังกล่าวข้างต้นเป็นเรื่องยืดยาวใช้เทศน์ในวันวิสาขบูชาตั้ง ๓ วัน ๓ คืน จึงจะจบ เหลือกำลังที่ฟังได้โดยตลอด จึงทรงเก็บความตามคัมภีร์ต่างๆ มาทรงพระนิพนธ์ขึ้น พอจะเทศน์จบได้ในวันวิสาขบูชาวันเดียว ใช้เทศน์ในทางราชการ และใช้เทศน์ตามวัดธรรมยุติก่อน ต่อมาก็ใช้แพร่หลายไปตามอารามหลวงทั้งคณะธรรมยุติ และมหานิกาย

^{๓๐} สนิท ตั้งทวี. วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา. กรุงเทพมหานคร : (โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗) หน้า ๒๐๑.

^{๓๑} วงเดือน สุขบาง. การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ. ปริญญาโทการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔) หน้า ๓๗.

๒. ปฐมสมโพธิกถา ๓ กัณฑ์ สมเด็จพระสังฆราช (สา) ทรงพระนิพนธ์เช่นกันด้วยทรงเห็นว่าธรรมคาพระเจ้าแผ่นดินย่อมทรงมีพระศุระมาก หาโอกาสที่จะทรงฟังเรื่องปฐมสมโพธิในวันวิสาขบูชาให้ตลอดทั้งเรื่องได้ยาก จึงทรงแต่งปฐมสมโพธิขึ้นมาใหม่เพื่อใช้ถวายเทศน์แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีอาร์มภกตาเป็นเทศน์ถวายหลวง และมีถวายพระพรในอวสานถ้อยคำสำนวนตรงกับเทศนากัณฑ์ที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๕ แห่งปฐมสมโพธิ ๑๐ กัณฑ์ มีเปลี่ยนบ้างเล็กน้อยในต้นกัณฑ์และปลายกัณฑ์

๓. ปฐมสมโพธิมหาปธานุทฺถกิริยา มีความเพียงพระมหาบุรุษทรงทำพุทธกิริยาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฤทธิ) วัดอรุณราชวราราม เมื่อยังเป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ครองวัดบพิตรพิมุขเรียบเรียง

๔. ปฐมสมโพธิ ๓๐ ปริเฉท พระเถระ ๓๐ รูปแต่งเพื่อถวายเทศน์ในรัชกาลที่ ๕ สำนวนนี้แต่งตามรอยพระปฐมสมโพธิกถา ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แบ่งปริเฉทที่ ๑ เป็น ๒ ภาค อย่างภาษาบาลี จึงเป็น ๓๐ ปริเฉท พระเถระที่แต่งปฐมสมโพธิ ๓๐ ปริเฉทนี้ บางรูปก็เป็นพระเถระที่แต่งปฐมสมโพธิที่กล่าวมาแล้ว เช่น สมเด็จพระสังฆราช(สา) เป็นต้น^{๓๒}

จากหลักฐานที่กล่าวมาแล้ว จึงเห็นได้ว่า หนังสือพระปฐมสมโพธิกถาลับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในเบื้องต้นพระองค์ทรงชำระจากปฐมสมโพธิกถาลับของเก่าที่เป็นภาษาบาลีก่อน ซึ่งตรงกับที่พระองค์ได้กล่าวถึงการทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “ ฌ บัดนี้ ข้าพเจ้าได้รจนาชั่งคัมภีร์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าชื่อว่า ปฐมสมโพธิ อันเป็นของเก่าซึ่งมีประโยชน์วิปัสสนา (วิปัสสนากัมมัฏฐาน) อีกกระทำการต่อเนื่อง ซึ่งเนื้อหาใจความทั้งหมดที่บกพร่องอันประกอบด้วยกิจอันยังกษัตริย์ผู้ประเสริฐให้พอใจ (ขอให้ทำ)^{๓๓} ในการชำระครั้งนี้ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์^{๓๔} ได้กล่าวไว้ว่า “มีทั้งตัดและเติมต่างออกไป แต่มิได้ทรงแทรกใจความอื่นลงไป เพียงแต่ขยายความสังเขปให้พิสดาร โดยทรงเก็บหลักฐานจากคัมภีร์อื่นๆมาต่อเข้า เช่น ยสบรรพชาปริวรรต ความเดิมมีใจความแต่พระยสวช ความชำระขยายความตามคัมภีร์มัณฑนพิธีฎกถา แสดงถึง

^{๓๒} สนธิ ตังทวิ. วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา, หน้า ๒๐๑.

^{๓๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์. “พระปฐมสมโพธิกถากับความเคลื่อนไหวทางศาสนาในต้นรัตนโกสินทร์”, ใน ปากไก่และเรือใบ ความเรียนว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์. หน้า ๑๗๕-๔๑๘. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖) หน้า ๑๕๕.

^{๓๔} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๑ (ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), คำชี้แจง.

บุพกรรมด้วยดังนี้เป็นต้น” เมื่อทรงชำระเสร็จแล้วจึงทรงแปลเป็นภาษาไทยทีหลัง ตามคำอาราธนาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนจะทรงแปลเมื่อใดนั้นยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จึงพอสรุปได้ว่า หนังสือพระปฐมสมโพธิฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ พระองค์ทรงเป็นผู้พระนิพนธ์ขึ้นตามฉบับภาษาบาลีที่มีอยู่เดิม แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นของผู้ใด และทรงเก็บความจากคัมภีร์อรรถกถาทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ มาเพิ่มเติมแทรกไว้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๒.๒.๒ เนื้อเรื่องโดยย่อในแต่ละปริจเฉท

หนังสือพระปฐมสมโพธิ มีเนื้อเรื่องเป็นตอนๆ เรียกว่า ปริจเฉทรวมทั้งสิ้น ๒๕ ปริจเฉท ซึ่งสามารถสรุปเนื้อเรื่องในแต่ละปริจเฉท ได้ดังนี้

ปริจเฉทที่ ๑ วิวาหมงคลปริวรรต กล่าวถึงความเป็นมาของวงศ์ศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งครองราชย์สืบต่อกันมาจนถึงรัชสมัยพระเจ้าสีหนุราช พระองค์ทรงส่งพราหมณ์ ๘ คน ไปเสาะแสวงหาพระราชาธิดาจากหัวเมืองต่างๆ ที่มีลักษณะเบญจกัลยาณีเพื่อมาอภิเษกเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสิริสุทโธทนะ ต่อมากล่าวถึงพระนางสิริมหามายาแห่งเมืองเทวทหะว่าทรงมีพระสิริโฉมงดงาม และเป็นผู้มีบุญญาบารมีสูงส่งมีอภิญญาธรรม ๑๒ ประการ พระราชบิดาทรงยอมให้พระนางอภิเษกกับพระเจ้าสิริสุทโธทนะ และได้จัดพิธีวิวาหมงคลขึ้นที่เมืองเทวทหะ

ปริจเฉทที่ ๒ คุณิตปริวรรต กล่าวถึงพระบรมโพธิสัตว์เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว ได้ไปบังเกิดในสันตคุสิตเทวราชอยู่ในสวรรค์ชั้นคุสิต เทพธิดาทั้งหลายได้อาราธนาพระบรมโพธิสัตว์ให้จุติจากสวรรค์ไปบังเกิดในโลกมนุษย์ ก่อนที่พระองค์จะรับคำอาราธนาทรงพิจารณาสิ่งสำคัญ ๕ ประการ คือ กาล (อายุของสัตว์โลก) ทวีป ประเทศ ตระกูล และพระมารดา จากนั้นก็จุติลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา

ปริจเฉทที่ ๓ กัปปานิกขมนปริวรรต กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ขณะที่จุติจากสวรรค์ชั้นคุสิต ลงสู่พระครรภ์พระพุทธรมาดา ได้เกิดเหตุอัศจรรย์ ๑๒ ประการ (ทวัตตังสมบุณิมิต) พระมหาสัตว์ได้ประสูติเมื่อวันเพ็ญเดือนหก สถานที่ประสูติคือ ใต้ต้นรังในลุมพินีวัน ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ ภายหลังประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาทิวกต

ปริจเฉทที่ ๔ ลักษณะปริคคาหกปริวรรต กล่าวถึงพราหมณ์เจ็ดคน ร่วมกันทำนายพระลักษณะของพระมหาสัตว์ ว่าประกอบด้วยทวัตตังสมบุรุษ คือลักษณะมหาบุรุษ ๑๒ ประการจะมีคติสองประการคือ ถ้าทรงอยู่ในเพศฆราวาสจะได้เป็นบรมจักรพรรดิ แต่ถ้าออกบวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่โกณฑัญญพราหมณ์ได้ทายเพียงคติเดียว คือ พระมหาสัตว์ต้องออกบวชและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ปริจเฉทที่ ๕ ราชากิเษกปริวรรต กล่าวถึงพระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงทำพิธีราชาภิเษกราชโอรสให้เสวยราชสมบัติ โดยมีพระนางพิมพาราชเทวี เป็นอัครมเหสี

ปริจเฉทที่ ๖ มหาภิกขมณปริวรรต กล่าวถึงพระนางพิมพาราชเทวีประสูติพระราชโอรส พระมหาสัตว์ทรงตัดสินพระทัยที่จะออกบวช จึงเสด็จออกจากพระราชวัง พร้อมด้วยแม่กำณฐกะและนันทอำมาตย์คนสนิท พระองค์เสด็จข้ามฝั่งแม่น้ำอโนมาณี และทรงทำพิธีบรรพชา ณ ริมฝั่งแม่น้ำนั้น

ปริจเฉทที่ ๗ ทุรกิรียาปริวรรต กล่าวถึงพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยวิธีการต่างๆ โดยมีปัญญาวัคคีย์คอยปรนนิบัติรับใช้ ภายหลังทรงหันมาดำเนินตามทางสายกลางพวกปัญญาวัคคีย์เข้าใจว่าพระองค์ทรงเลิกบำเพ็ญเพียรจึงเดินทางไปอยู่ที่อื่น

ปริจเฉทที่ ๘ พุทธบูชาปริวรรต กล่าวถึงนางสุชาดาได้บูชาพระมหาสัตว์ด้วยข้าวมธุปายาส และโสตถิยพราหมณ์ ได้ถวายหญ้าคาแก่พระองค์ จากนั้นพระมหาสัตว์ทรงนำหญ้านั้นไปปูใต้ต้นโพธิ์และทรงอธิษฐานให้เกิดรัตนบัลลังก์ และเสด็จขึ้นประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์นั้นพร้อมกับทรงเจริญสมาธิภาวนาด้วยพระทัยตั้งมั่น

ปริจเฉทที่ ๙ มารวิชัยปริวรรต กล่าวถึงพระย้าวสสดีมารยกพวกมารมาเพื่อจะทำร้ายพระมหาสัตว์ แต่พระองค์ทรงรำลึกถึงพระบารมีเป็นที่พึ่งจึงสามารถเอาชนะมารได้ในที่สุด

ปริจเฉทที่ ๑๐ อภิสัมโพธิปริวรรต กล่าวถึงพระมหาสัตว์ทรงเจริญสมาธิภาวนาและตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณในคืนนั้น

ปริจเฉทที่ ๑๑ โพธิสัตัพัญญปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธรเจ้าเสวยวิมุตติสุข หลังจากบรรลุนิพพาน ตลอดระยะเวลา ๗ สัปดาห์ ต่อมาเมื่อค้าสองพี่น้อง ชื่อ ตปุสสะ กับภลลิกะ ได้ถวายข้าวสัตตุแก่พระองค์ และได้เป็นปฐมอุบาสกในพระพุทธศาสนา

ปริจเฉทที่ ๑๒ พรหมฆณณปริวรรต กล่าวถึงท้าวมหาพรหมเกรงว่าโลกจะสูญสิ้นในฉับพลัน จึงลงมากราบทูลอาราธนาพระพุทธรเจ้า ให้ทรงแสดงธรรมแก่พวกที่มีกิเลสเบาบาง พระพุทธรเจ้าทรงพิจารณาถึงสติปัญญาของเวไนยสัตว์ว่ามีความแตกต่างกัน อันเปรียบได้กับบัวสี่เหล่าจากนั้นจึงทรงรับคำอาราธนา

ปริจเฉทที่ ๑๓ ชัมมจักกปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธรเจ้าทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญญาวัคคีย์เป็นครั้งแรก ในวันเพ็ญเดือน ๘ ทำให้พระโกณฑัญญะบรรลुพระโสดาปัตติผล

ปริจเฉทที่ ๑๔ ยสบรรพชาปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธรเจ้าประทานอุปสมบทแก่ปัญญาวัคคีย์และยสกุลบุตรในเวลาต่อมา นอกจากนั้นยังเทศนาโปรดบิดา มารดา และภริยาของพระยส จนบรรลุพระโสดาปัตติผล

ปริจเฉทที่ ๑๕ อรุณเวลาคมนปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดภัททวัคคีย์กุมาร ต่อมาเสด็จไปยังอรุณเวลประเทศ ทรงปราบชฎิลสามพี่น้องและประทานอุปสมบท จากนั้นเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารจนบรรลุพระโศคาปัตติผล

ปริจเฉทที่ ๑๖ อัครสาวกบรรพชาปริวรรต กล่าวถึงพระเจ้าพิมพิสารทรงถวายเวฬุวันอุทยาน แต่พระพุทธเจ้า ให้เป็นที่ประทับ และเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ต่อจากนั้นเล่าเรื่องการบรรพชาของพระสารีบุตร พระอัครสาวกฝ่ายขวา และพระโมคคัลลาน์ พระอัครสาวกฝ่ายซ้ายของพระพุทธเจ้า

ปริจเฉทที่ ๑๗ กปิลาตคฤคมนปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จกลับยังกรุงกบิลพัสดุ์ ตามคำทูลอาราธนาของพระพุทธบิดา พระองค์ประทับ ณ นิโครธารามวิหารทรงแสดงอิทธิฤทธิ์และกระทำยมกปาฏิหาริย์ ทำให้พระประยูรญาติทั้งหลายลดทิฐิมานะ และถวายนมัสการพระองค์ จากนั้นทรงแสดงเทศนาธรรม เรื่องมหาเวสสันดรชาดก และเสด็จบิณฑบาตตามถนนในเช้าวันรุ่งขึ้น

ปริจเฉทที่ ๑๘ พิมพิลาปปริวรรต กล่าวถึงพระนางพิมพาราชเทวีทรงรำพันน้อยพระทัยที่พระสวามีละทิ้งพระนางไป พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญพระนางตั้งแต่ในอดีตชาติที่ทรงมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ และได้เทศนาเรื่อง จันทกนิมรชาดก ซึ่งในเรื่องนี้พระนางเป็นผู้ประสาทชีวิตให้คืนคงแก่พระสวามี ทำให้พระนางทรงดับโศกได้ และบรรลุพระโศคาปัตติผล

ปริจเฉทที่ ๑๙ สักกยบรรพชาปริวรรต กล่าวถึงการเสด็จออกบรรพชาของพระนันทะ พระราहुล พระภัททิยะ พระอนุรุทธ พระอนันท์ พระภักคิ พระกิมพิละ และพระเทวทัต ตอนท้ายกล่าวถึงพระเทวทัตพยายามปลงพระชนมายุพระพุทธเจ้าและก่อสังฆเภท ต่อมาพระเทวทัตได้ถูกธรณีสูบจมลงไปเกิดในอเวจีมหานรก

ปริจเฉทที่ ๒๐ เมตไตรยพยากรณ์ปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงพยากรณ์ว่า พระอชิตภิกษุ พระราชโอรสของพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเพิ่งเสด็จออกบรรพชานั้นจะได้ตรัสรู้พระโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต ทรงพระนามว่า พระเมตไตรย

ปริจเฉทที่ ๒๑ พุทธปีตุนิพพานปริวรรต กล่าวถึงพระเจ้าสิริสุทโธทนะประชวรหนัก พระพุทธเจ้าเสด็จไปเฝ้าและตรัสเทศนาธรรมโปรดจนพระบิดาบรรลุพระอรหัตผล และเสด็จดับขันธปรินิพพาน ต่อมาพระนางปชาบดีโคตมีและนางกษัตริย์อีกหลายองค์ พากันอุปสมบทเป็นภิกษุณี พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติกฎธรรม ๘ ประการสำหรับภิกษุณีประพฤติปฏิบัติตั้งแต่นั้น

ปริจเฉทที่ ๒๒ ยมกปาฏิหาริย์ปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์เพื่อปราบพวกเดียรถีย์ โดยเหาะขึ้นไปจงกรมในอากาศ แล้วทรงบันดาลท่อน้ำท่อไฟออกจากส่วนต่างๆ

ของพระวรกายเป็นคู่ๆ จากนั้นจึงเสด็จลงมาแสดงพระธรรมเทศนา ทำให้ชนทั้งหลายได้บรรลุ
มรรคผล ส่วนพวกเดียรถีย์พากันหนีไปด้วยเกรงกลัวพุทธานุภาพ

ปริจเฉทที่ ๒๓ เทศนาปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาในสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ ทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาต่อเนื่องกันตลอดสามเดือน จนทำให้พระพุทธมารดาบรรลุ
พระโสดาปัตติผล

ปริจเฉทที่ ๒๔ เทโวโรหนปริวรรต กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อจำพรรษาที่สวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์ครบไตรมาสแล้ว ได้เสด็จจากเทวโลก ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์อีกครั้งหนึ่ง และแสดง
ปาฏิหาริย์เปิดโลกให้เห็นโล่งตลอดทั้งสวรรค์ โลกมนุษย์ และนรก

ปริจเฉทที่ ๒๕ อัครสาวกนิพพานปริวรรต กล่าวถึงการดับขันธปรินิพพานของพระสารี
บุตร และพระโมคคัลลาน์

ปริจเฉทที่ ๒๖ มหานิพพานสูตรปริวรรต กล่าวถึงการดับขันธปรินิพพานของ
พระพุทธเจ้า ในวันเพ็ญเดือนหก ณ สาลวันอุทยาน ใกล้เมืองกุสินารา

ปริจเฉทที่ ๒๗ ธาตุวิภังขปริวรรต กล่าวถึงการแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุระหว่าง
กษัตริย์เมืองต่างๆ จนในที่สุด โทณพราหมณ์เป็นผู้ระงับเหตุร้าย โดยแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ
ออกเป็น ๘ ส่วน ให้กษัตริย์ทั้ง ๘ พระนครเท่าๆกัน

ปริจเฉทที่ ๒๘ มารพันปริวรรต กล่าวถึงพระมหากัสสปและพระเจ้าอชาตศัตรูฝั่งพระ
บรมธาตุไว้ในแผ่นดินอย่างแน่นหนาเพื่อให้พันอันตรายทั้งหลาย ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาว่างไป
ได้ ๒๑๘ ปี พระเจ้าธรรมราชาศรราชแห่งกรุงปาตลีบุตร โปรดเกล้าฯ ให้นำพระบรมสารีริกธาตุแจก
ไปประดิษฐานยังเมืองต่างๆและทรงสร้างสถูปใหญ่องค์หนึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุพระยามาร
ได้มาขัดขวางการบำเพ็ญพระราชกุศลครั้งนี้ แต่พระอุปลุตตเถระก็สามารถปราบพระยามารไว้ได้

ปริจเฉทที่ ๒๙ อันตรธานปริวรรต กล่าวถึงคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการ
เสื่อมสูญแห่งพระศาสนา มี ๕ ประการ ได้แก่ การเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ การเสื่อมสูญแห่งการ
ปฏิบัติ การเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคผล การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ และการเสื่อมสูญแห่งธาตุ

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุปลักษณะ

ในภาษาไทยพบว่า เริ่มมีการศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ตามแนวทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริ
ธานอย่างแพร่หลาย ดังต่อไปนี้

สุภา อังกระวรรณท์ ได้ศึกษาความหมายแฝงคำว่า “ผู้หญิง” จากความเปรียบในบทเพลงไทยสากล ซึ่งประกอบไปด้วยเพลงไทยลูกทุ่งและเพลงไทยลูกกรุง ผลการศึกษาพบว่ามีแบบเปรียบ ๕๑ แบบเปรียบ ผลการวิจัยแบบเปรียบแสดงว่าผู้เปรียบที่เป็นผู้ชายใช้แบบเปรียบที่มีโครงสร้างเป็นคำนามคำเดียว ในขณะที่ผู้เปรียบที่เป็นผู้หญิงใช้แบบเปรียบที่มีโครงสร้างเป็นกลุ่มคำมากกว่า สำหรับความหมายของแบบเปรียบนั้นสามารถจัดได้เป็น ๑๒ กลุ่ม ตามอรรถลักษณะซึ่งเป็นที่มาของความหมายแฝง นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังแสดงด้วยว่าความหมายแฝงมีความสัมพันธ์กับเพศผู้เปรียบ คือ ผู้เปรียบที่เป็นผู้หญิงจะใช้ความหมายแฝงที่แสดงว่าตนเองเป็นสิ่งที่ไม่มีความสำคัญ มีสภาพต่ำต้อย เป็นฝ่ายที่ต้องรับการกระทำ เป็นที่ระบายความต้องการทางเพศของฝ่ายชาย และเมื่อมีครอบครัวต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้เป็นสามี สำหรับผู้เปรียบที่เป็นผู้ชายจะใช้ความหมายแฝงทั้งที่แสดงการยกย่องและไม่ยกย่อง คือ เห็นผู้หญิงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและไม่มีค่า รวมทั้งดูเหมือนเหยียดหยามว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ไว้ใจไม่ได้และไร้เกียรติ^{๓๕}

ชัชวดี ศรีลัมพ์ ได้ศึกษามโนทัศน์ของคำว่า “เข้า” ตามแนวทฤษฎีอรรถศาสตร์ปริชาน ผลการศึกษาพบว่า “เข้า” ปราบกฎร่วมด้วย ซึ่งสามารถแสดงความหมายมโนทัศน์ของคำว่า “เข้า” ๓ ประการ ได้แก่

๑. การเคลื่อนที่ (Motion) มีทั้งการเคลื่อนที่ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น จิลลาเข้าห้องน้ำ (การเคลื่อนที่เป็นรูปธรรม)

๒. สิ่งที่เคลื่อนที่ (Trajectory) มีทั้งที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนและไม่ชัดเจน แต่สามารถเข้าใจได้เพราะมีความรู้เกี่ยวกับโลก เช่น ความทุกข์เข้ามาแปลงให้เป็นความสุขไปเสียได้ (สิ่งที่เคลื่อนที่เป็นสิ่งที่มองเห็นไม่ชัดเจน)

๓. ที่หมาย (Landmark) มีทั้งแบบที่สามารถมองเห็นการปิดล้อมและแนวแบ่งกั้นที่ชัดเจนและมองเห็นการปิดล้อมและแนวแบ่งกั้นที่ไม่ชัดเจน ต้องอาศัยการตีความ เช่น จิลลาก้าวเข้าไปในห้องนอน (ที่หมายชัดเจน)

นอกจากนี้ยังได้ศึกษาความหมายของคำว่า “เข้า” ที่ปรากฏในสำนวนและคำประสม ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของคำว่า “เข้า” ทั้งในสำนวนและคำประสม มีความหมายที่บอกการเคลื่อนที่ไปอยู่ในที่หมาย เช่น เข้าหุบเขาทะเลชุขัย (สำนวน) หรือ เข้ากระเป๋ (คำประสม)^{๓๖}

^{๓๕} สุภา อังกระวรรณท์. “การศึกษาความหมายแฝงของคำว่า “หญิง” จากความเปรียบในบทเพลงไทยสากล”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.)

^{๓๖} ชัชวดี ศรีลัมพ์. “การศึกษามโนทัศน์ของคำว่า “เข้า”. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.)

จิตติมา จารยะพันธ์ ได้ศึกษาอุปลักษณะสงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ไทยตามแนวคิดแบบมานอรรถศาสตร์ (Cognitive semantics) ผลการศึกษาพบว่า มีรูปภาษาที่แสดงอุปลักษณะสงครามจำนวนทั้งสิ้น ๒๔๗ หน่วย และกีฬาแต่ละชนิดมีความถี่ของการใช้อุปลักษณะสงครามแตกต่างกัน โดยกีฬาที่มีการกระทบกระทั่งใช้รูปภาษาที่แสดงอุปลักษณะสงครามมากกว่ากีฬาที่ไม่มีการกระทบกระทั่ง และกีฬาที่มีการแข่งขันเป็นทีมใช้อุปลักษณะสงครามมากกว่ากีฬาที่แข่งขันเป็นบุคคล จากการใช้อุปลักษณะสงครามในข่าวกีฬานี้สะท้อนให้เห็นทัศนคติของคนไทยที่มองเห็นความเป็นสงครามในกีฬาแตกต่างกันไป โดยเรียงลำดับกีฬาที่มีความเป็นสงครามมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด ได้แก่ มวย บาสเกตบอล ฟุตบอล ฟันดาบ รักบี้ ตะกร้อ วอลเลย์บอล เทนนิส ยูโด และกอล์ฟ^{๓๗}

อุทุมพร มิเจริญ ได้ศึกษาความหมายเปรียบเทียบของคำศัพท์อวัยวะร่างกายในภาษาไทย ผลการศึกษารูปได้ว่า คำศัพท์อวัยวะร่างกายจำนวน ๑๕ คำ มีความหมายเปรียบนอเหนือไปจากความหมายประจำคำ ได้แก่ หัว หน้าตา ปาก คอ หู ไหล่ อก นม แขน มือ นิ้ว เนื้อ ผิว ท้อง หลัง ก้น ขา ตีน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. คำศัพท์อวัยวะร่างกายที่เป็นอุปลักษณะตาย เป็นความหมายที่ไม่สามารถโยงหาความสัมพันธ์ของความหมายเปรียบเทียบที่เกิดขึ้นใหม่กับความหมายเดิมที่หมายถึงอวัยวะร่างกายได้ มี ๒ คำ ได้แก่ หน้า เนื้อ

๒. คำศัพท์อวัยวะร่างกายที่เป็นอุปลักษณะคงที่ เป็นความหมายที่สามารถโยงหาความสัมพันธ์ของความหมายที่เกิดขึ้นใหม่กับความหมายเดิมของคำศัพท์อวัยวะร่างกายได้ ได้แก่ คำศัพท์อวัยวะทั้ง ๑๕ คำ ทำให้ทราบมโนทัศน์ของอวัยวะร่างกายของคนไทย ๓ เรื่อง ได้แก่ ร่างกายเป็นพื้นที่ ร่างกายเป็นเวลา และร่างกายเป็นคน^{๓๘}

อุษา พฤทธิชัยวิบูลย์ ศึกษาอุปลักษณะเรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน ผลการศึกษารูปว่า อุปลักษณะในข่าวการเมืองไทยมี ๑๐ ประเภท ได้แก่ ๑. อุปลักษณะสงคราม ๒. อุปลักษณะการแข่งขัน ๓. อุปลักษณะการพนัน ๔. อุปลักษณะธุรกิจ ๕. อุปลักษณะการแสดง ๖. อุปลักษณะการศึกษา ๗. อุปลักษณะการเดินทาง ๘. อุปลักษณะการโจรกรรม ๙. อุปลักษณะเครื่องเรือน และ ๑๐. อุปลักษณะสิ่งมีชีวิต และอุปลักษณะที่พบในข่าการเมืองไทยทั้ง ๑๐ ประเภทแสดงให้เห็นมโนทัศน์ของคนไทยที่มีต่อการเมืองไทย ดังนี้ ๑. การเมืองเป็นสงคราม ๒. การเมืองเป็นการแข่งขัน

^{๓๗} จิตติมา จารยะพันธ์. “อุปลักษณะสงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ไทย.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะอักษรศาสตร์ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.)

^{๓๘} อุทุมพร มิเจริญ. “การศึกษาความหมายเปรียบเทียบของอวัยวะร่างกายในภาษาไทย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.)

๓. การเมืองเป็นการพนัน ๔. การเมืองเป็นธุรกิจ ๕. การเมืองเป็นการแสดง ๖. การเมืองเป็นการศึกษา ๗. การเมืองเป็นการเดินทาง ๘. การเมืองเป็นการโจรกรรม ๙. การเมืองเป็นเครื่องเรือน และ ๑๐. การเมืองเป็นสิ่งมีชีวิต^{๓๕}

ศุกัญญา รุ่งแจ้ง ศึกษาอุปสรรคเชิงมโนทัศน์ของการใช้คำว่า “ใจ” ในภาษาไทย ผลการศึกษาสรุปได้ว่าความหมายของอุปสรรค “ใจ” มี ๕ ประเภท ได้แก่ ๑. ความหมายแสดงถึงคน ๒. ความหมายแสดงการกระทำ ๓. ความหมายแสดงสภาพ ๔. ความหมายแสดงความรู้สึกและ ๕. ความหมายแสดงลักษณะนิสัย นอกจากนี้อุปสรรคของคำว่า “ใจ” สามารถแสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ของคนไทย คือ ใจ เป็นมนุษย์และคุณสมบัติของมนุษย์^{๓๖}

มิรินดา บุรรุ่งโรจน์ ศึกษาอุปสรรคเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย ผลการศึกษาพบว่า อุปสรรคเกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งไทยมีจำนวน ๕๒๘ อุปสรรค แบ่งเป็นอุปสรรคผู้หญิงในเพลงที่ขับร้องโดยนักร้องชายจำนวน ๓๖๐ อุปสรรค และอุปสรรคผู้หญิงในเพลงที่ขับร้องโดยนักร้องผู้หญิง จำนวน ๑๖๘ อุปสรรค จากอุปสรรคทั้งหมดสามารถจัดประเภทตามความหมายของอุปสรรคเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ๑. อุปสรรคสิ่งมีชีวิต ๒. อุปสรรคสิ่งไม่มีชีวิต ๓. อุปสรรคธรรมชาติ และ ๔. อุปสรรคการเดินทาง จากอุปสรรคทั้ง ๔ ประเภท สามารถแสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิง คือ ผู้หญิงเป็นสิ่งมีชีวิต ผู้หญิงเป็นสิ่งไม่มีชีวิต ผู้หญิงเป็นธรรมชาติ และผู้หญิงเป็นการเดินทาง^{๓๗}

อนัตตยา คอมิธิน ได้ศึกษาการตั้งชื่ออาหารในภาษาไทยตามแนวทฤษฎีอรรถศาสตร์ปริชาน ผลการศึกษาพบว่า การตั้งชื่ออาหารไทยมี ๒ กลวิธี ได้แก่

๑. กลวิธีการตั้งชื่ออาหารแบบตรง แบ่งออกเป็น ๔ โครงสร้างตามความหมายรูปภาษา ในตำแหน่งแรกของชื่ออาหาร ได้แก่ ชื่ออาหารที่ขึ้นต้นด้วยส่วนผสมอาหาร วิธีการทำอาหาร ชนิดของอาหาร และลักษณะของอาหาร

๒. กลวิธีการตั้งชื่ออาหารแบบเปรียบเทียบ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ กลวิธีการตั้งชื่ออาหารแบบเปรียบเทียบสมบูรณ์ เป็นกลวิธีการตั้งชื่ออาหารที่นำความหมายของคำหนึ่งมาใช้

^{๓๕} อุษา พงศ์ชัยวิบูลย์. “การศึกษาอุปสรรคเรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.)

^{๓๖} ศุกัญญา รุ่งแจ้ง. “อุปสรรคเชิงมโนทัศน์ของการใช้คำว่า “ใจ” ในภาษาไทย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.)

^{๓๗} มิรินดา บุรรุ่งโรจน์. “อุปสรรคเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.)

ในการเปรียบเทียบเป็นอีกความหมายหนึ่ง โดยชื่ออาหารที่ปรากฏนั้นอยู่ในรูปของอุปลักษณ์ทั้งหมด และกลวิธีการตั้งชื่ออาหารแบบเปรียบเทียบบางส่วน เป็นกลวิธีตั้งชื่อที่เป็นการเปรียบเทียบ และมีการตั้งชื่อแบบตรงรวมอยู่ด้วย ซึ่งอุปลักษณ์ที่พบในชื่ออาหาร มี ๕ อุปลักษณ์ ได้แก่ ๑. อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต เช่น สามเกลอพะเนจร พระรามลงสรง ๒. อุปลักษณ์ของใช้ เช่น ผอบ โมรา ถุงทอง ๓. อุปลักษณ์ธรรมชาติ เช่น กุหลาบเบญจรงค์ เมื่อดขุน ๔. อุปลักษณ์สงคราม พบ ๑ อุปลักษณ์ คือ กองทัพโจโจ และ ๕. อุปลักษณ์สถานที่ พบ ๑ อุปลักษณ์ คือ พระรามเดินดง^{๔๒}

การัญญ์ พนมสุข ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอภินิหารของวรรณกรรมไทย โดยจำแนกเป็น ๔ สมัยได้แก่ วรรณกรรมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๓ สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔-๖ และสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ จนกระทั่งปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าอุปลักษณ์เรื่องเพศทั้งหมด ๗ ประเภท ได้แก่ อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิต อุปลักษณ์ธรรมชาติ อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ อุปลักษณ์การเดินทาง อุปลักษณ์การแสดง และอุปลักษณ์การเล่น

จากการเปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอภินิหารของวรรณกรรมต่างสมัยพบว่า วรรณกรรมสมัยที่ ๑ และสมัยที่ ๓ พบอุปลักษณ์ ๕ ประเภท คือ อุปลักษณ์สัตว์ อุปลักษณ์พืช และอุปลักษณ์ธรรมชาติ วรรณกรรมสมัยที่ ๒ พบอุปลักษณ์ ๕ ประเภทคือ อุปลักษณ์มนุษย์ อุปลักษณ์สัตว์ อุปลักษณ์พืช อุปลักษณ์สิ่งประติษฐ์ อุปลักษณ์อาหาร อุปลักษณ์ธรรมชาติ อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ อุปลักษณ์การเดินทาง และอุปลักษณ์การแสดง วรรณกรรมสมัยที่ ๔ พบอุปลักษณ์ ๕ ประเภทคือ อุปลักษณ์พืช อุปลักษณ์ธรรมชาติ อุปลักษณ์การเดินทาง อุปลักษณ์การแสดง และอุปลักษณ์การเล่น

ผลการศึกษาโน้ตศัพท์เรื่องเพศของคนในสังคมไทยพบว่า ผู้ใช้ภาษามีมุมมองเรื่องเพศเป็นสิ่งมีชีวิต เพศเป็นสิ่งไม่มีชีวิต เพศเป็นธรรมชาติ เพศเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ เพศเป็นการเดินทาง เพศเป็นการแสดง และเพศเป็นการเล่น^{๔๓}

ลินินาฏ วัฒนสุข ได้ศึกษาอุปลักษณ์แสดงอารมณ์รักในเพลงไทยสากลสำหรับวัยรุ่นไทย ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๖ ผลการศึกษาพบอุปลักษณ์ ๑๒ ประเภท ได้แก่อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต

^{๔๒} อนันตดา คอมิริน. “การศึกษาการตั้งชื่ออาหารไทยตามแนวทฤษฎีอรรถศาสตร์ปริชาน”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.)

^{๔๓} การัญญ์ พนมสุข. “การวิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอภินิหารของวรรณกรรมไทย”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.)

อุปถัมภ์สิ่งไม่มีชีวิต อุปถัมภ์ธรรมชาติ อุปถัมภ์สิ่งเหนือธรรมชาติ อุปถัมภ์การเดินทาง
อุปถัมภ์ความเจ็บป่วย อุปถัมภ์การเรียนรู้ อุปถัมภ์การแข่งขัน อุปถัมภ์ธุรกิจ อุปถัมภ์การ
แสดง อุปถัมภ์การพนัน และอุปถัมภ์การกระทำ และพบการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทาง
ความหมาย ระหว่างวงความหมายต้นทางกับวงความหมายปลายทางที่สอดคล้องกับประเภทของ
อุปถัมภ์ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบมโนทัศน์อารมณ์รักของผู้ใช้ภาษาไทย^{๔๔}

ศุภชัย ติงวิชัย ได้ศึกษาเรื่องอุปถัมภ์มโนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย
ผลการวิจัยพบอุปถัมภ์ ๑๓ ประเภท ได้แก่ อุปถัมภ์ไฟ อุปถัมภ์ของเหลว อุปถัมภ์แก๊ส อุป
ถัมภ์มนุษย์ อุปถัมภ์สัตว์ อุปถัมภ์พืช อุปถัมภ์สี อุปถัมภ์อาหาร อุปถัมภ์โรค อุปถัมภ์
ทรัพย์สิน อุปถัมภ์ปรากฏการณ์ธรรมชาติ อุปถัมภ์สงคราม และอุปถัมภ์วัตถุ โดยอุปถัมภ์
เชิงมโนทัศน์เหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นมโนทัศน์อารมณ์โกรธของผู้ใช้ภาษาไทย จากการศึกษา
กระบวนการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางไปวงความหมายปลายทาง^{๔๕}

ชัชวดี ศรีลัมภ์ ได้ศึกษาอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ในนาฏยภาษา โดยศึกษาจากรูปภาษาที่
ใช้เรียกท่ารำ อธิบายกิริยาอาการ ภาษาที่ใช้ในการสอนหรือการฝึกหัดนาฏศิลป์ โขนละครไทย
พบว่ามโนทัศน์ ๔ ประเภท คือ อุปถัมภ์สิ่งมีชีวิต อุปถัมภ์สิ่งไม่มีชีวิต อุปถัมภ์ธรรมชาติ อุป
ถัมภ์เหนือธรรมชาติ และพบว่าอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ในนาฏยภาษาสะท้อนให้เห็นถึงระบบมโน
ทัศน์ของนาฏศิลป์ไทยที่สอดคล้องกับประเภทของอุปถัมภ์ที่พบ เช่น นาฏศิลป์ไทยเป็นสิ่งมีชีวิต
นาฏศิลป์ไทยเป็นสิ่งไม่มีชีวิต เป็นต้น^{๔๖}

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ ที่สามารถสะท้อนถึง
ความคิดของผู้ใช้ภาษาในสังคมดังกล่าวมาข้างต้น ล้วนสนับสนุนแนวคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์
ปริชานที่ว่า ภาษาเป็นภาพสะท้อนความนึกคิดของมนุษย์ได้ เพราะการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบ
นั้น ผู้ใช้ภาษาในสังคมแต่ละสังคมจะมีระบบความคิดถ่ายโยงหรือเชื่อมโยงสิ่งที่คล้ายกัน หรือ
เหมือนกันเข้าหากัน โดยอาศัยประสบการณ์ด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางร่างกาย
ประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ของผู้ใช้ภาษามาเป็นตัวช่วยในการถ่ายโยง นอกจากนี้ยังสนับสนุน

^{๔๔} สินีนาฏ วัฒนสุข. “อุปถัมภ์แสดงอารมณ์รักในเพลงไทยสากลสำหรับวัยรุ่นไทย.” *วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต* (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.)

^{๔๕} ศุภชัย ติงวิชัย. “อุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย.” *วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต* (มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.)

^{๔๖} ชัชวดี ศรีลัมภ์. “อุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ในนาฏยภาษา”. (จบประมาณแผ่นดินของ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๕, ๒๕๕๐.)

แนวคิดของเลคอฟที่ว่า ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันไม่ได้มีแค่การใช้รูปภาษาที่ตรงความหมาย ประจำภาษาเท่านั้น หากแต่ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันยังมีลักษณะรูปภาษาที่เป็นการเปรียบเทียบ ปรากฏอยู่ด้วย และยังสามารถศึกษาระบบความคิดหรือมโนทัศน์ของคนในสังคมได้จากการใช้ ภาษาในเชิงเปรียบเทียบเช่นเดียวกัน

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมสมโพธิกถา

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทย ฉบับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส : ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรม พุทธประวัติอื่น” จากการศึกษาวิจัยพบว่า ปฐมสมโพธิเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติของชาวไทย เดิมแพร่หลายในหมู่ชาวไทยวน ไทยอีสาน ลาว ไทลื้อ และไทจีน ซึ่งมีวัฒนธรรมร่วมกัน ภายหลัง ปฐมสมโพธิได้รับความนิยมในหมู่ชาวไทยภาคกลาง และชนชาติเพื่อนบ้านของไทยบางชาติ ได้แก่ ชาวมอญและชาวเขมรด้วย ปฐมสมโพธิเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่บันทึกเป็นลายลักษณ์ไว้ด้วย ภาษาต่างๆ มากถึง ๕ ภาษา ทั้งภาษาบาลี ภาษามอญ ภาษาเขมร และภาษาตระกูลไทอีก ๖ ภาษา บันทึกไว้ด้วยตัวอักษรที่แตกต่างกัน ๓ กลุ่ม ปฐมสมโพธิฉบับที่เก่าแก่ที่สุดคือปฐมสมโพธิกถา ภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนา แต่งขึ้นที่เมืองท่าส้อยแห่งอาณาจักรล้านนา ปฐมสมโพธิสำนวนนี้ นอกจากเป็นที่มาของปฐมสมโพธิภาษาไทยหลายภาษาแล้ว ยังวิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ของปฐมสมโพธิภาษาบาลีและปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยพระนิพนธ์ ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สอดคล้องกับปฐมสมโพธิฉบับอื่นๆ เฉพาะ รายละเอียดของเรื่องและลำดับเรื่องในตอนพระพุทธรเจ้าผจญธิดาพญามารในปริจฉิทมาวิชัย เท่านั้นที่แตกต่างกับปฐมสมโพธิฉบับอื่นๆอย่างเห็นได้ชัด เพราะทรงชำระให้ต้องตามเนื้อเรื่องที่มี มาในพระบาลีและอรรถกถาภาษาบาลี ลำดับเรื่องตอนพระพุทธรเจ้าผจญธิดาพญามารที่ทรงแก้ไข แล้วนี้ ไม่ปรากฏในปฐมสมโพธิสำนวนอื่นๆทั้งหมด ยกเว้นปฐมสมโพธิกถาภาษาเขมรซึ่งแปลไป จากปฐมสมโพธิกถาภาษาไทย ปฐมสมโพธิภาษาบาลีและปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับวรรณกรรมพุทธประวัติสาย บาลีที่มีอยู่ก่อนหน้า เป็นปฐมสมโพธิที่มีเนื้อเรื่องละเอียดสมบูรณ์ที่สุดในบรรดาคัมภีร์ชื่อปฐมสม โพธิทั้งหมดที่พบ^{๔๗}

^{๔๗} อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทย ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส : ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.)

สว่าง ไชยสงค์ ได้ศึกษาปริยญาธิพนธ์เรื่อง “การศึกษาภาพพจน์ในวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา โดยการตีความและขยายความ” ผลการวิจัยพบว่า วรรณคดีปฐมสมโพธิกถา มีภาพพจน์ปรากฏทั้งสิ้น ๕ ประเภท รวมจำนวนทั้งหมด ๒๓๓ แห่ง ภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดคือ การใช้สัญลักษณ์ ภาพพจน์ที่ปรากฏน้อยที่สุดคือ การใช้คำถามชวนคิด ส่วนภาพพจน์ที่ไม่ปรากฏการใช้เลยคือ การกล่าวเท็จความ การตีความภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา ได้ความหมายทั้งสิ้น ๑๖๓ ความหมาย ภาพพจน์ที่ตีความได้ความหมายมากที่สุด คือ การใช้สัญลักษณ์ ภาพพจน์ที่ตีความได้ความหมายน้อยที่สุด คือ การใช้คำถามชวนคิด ความหมายทุกความหมาย มีเนื้อความตรงตามหลักพุทธธรรมในหมวดธรรมวิภาคทั้งสิ้น

การขยายความ ได้ขยายความทั้งสิ้น ๑๖๓ ครั้ง โดยขยายความความหมายที่ได้จากการตีความภาพพจน์ทั้ง ๕ ประเภท การขยายความแต่ละครั้ง เป็นการอธิบายความหมายให้ละเอียดยิ่งขึ้น โดยการยกหลักพุทธธรรมมาสนับสนุน เพื่อให้เข้าใจเหตุผลและรายละเอียดของความหมาย ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างความหมายกับภาพพจน์นั้นๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น^{๔๘}

วงเดือน สุขบาง ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ” มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์รหัสคำ รสความและท่วงทำนองเขียน จากการศึกษาวิจัยพบว่า ท่วงทำนองเขียนเกี่ยวกับโวหาร ปรากฏว่ามีโวหารอุปมา โวหารเปรียบเทียบ โวหารบุคลาธิษฐาน โวหารกล่าวเกินจริง โวหารอุทาหรณ์ โวหารปจฺจาวิชฺชา โวหารปฏิจฺจนา และโวหารสุภายิต^{๔๙}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมสมโพธิ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยจะใช้เป็นข้อมูลและแนวทางในการศึกษาอุปถัมภ์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิต่อไป

^{๔๘} สว่าง ไชยสงค์, “การศึกษาภาพพจน์ในวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา โดยการตีความและขยายความ” ปริยญาธิพนธ์ปริยญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยสารคาม, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖๑.

^{๔๙} วงเดือน สุขบาง, “การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ” ปริยญาธิพนธ์ปริยญาการศึกษามหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๔), หน้า ๒๓๒-๒๔๐.

บทที่ ๓

วิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมนทัศน์

อุปลักษณ์เชิงมนทัศน์ หมายถึง “รูปภาษาที่เกิดจากการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบด้วยการนำเอาความหมายของสิ่งหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งสิ่ง มีคุณสมบัติบางประการร่วมกันมาเปรียบเทียบกัน โดยเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งหรือเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่งโดยตรง อุปลักษณ์นั้นเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการเปรียบเทียบ แต่ที่เรียกว่าเป็น อุปลักษณ์เชิงมนทัศน์ หรือ Conceptual Metaphor เพราะอุปลักษณ์ประเภทนี้ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการใช้ภาษาเพื่อการเปรียบเทียบให้เห็นภาพพจน์เท่านั้น แต่จากอุปลักษณ์เองนั้น ทำให้เข้าใจมนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาได้”^๑

จากการศึกษารูปภาษาที่ใช้ในการเปรียบเทียบในหนังสือพระปฐมสมโพธิทั้งหมด ผู้วิจัยพบการนำอุปลักษณ์มาใช้เพื่อเปรียบเทียบในแต่ละปริจเฉท ดังต่อไปนี้

๓.๑ อุปลักษณ์มนุษย์

มนุษย์ หมายถึง “สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล, สัตว์ที่มีจิตใจสูง”^๒

อุปลักษณ์มนุษย์ หมายถึง การนำรูปภาษา ได้แก่ คำหรือข้อความที่มีความหมายอ้างถึงมนุษย์ ที่เป็นสิ่งมีชีวิตมีความสามารถหายใจได้ด้วยตัวเอง สืบพันธุ์ ขยายพันธุ์ได้ มีกลไกของการดำรงชีวิตในเงื่อนไขเดียวกันที่เป็น ไปธรรมชาติ และหมายรวมถึงส่วนประกอบของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น สรรพสิ่งเหล่านั้นมีกลไกของการดำรงชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติร่วมกันคือ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตายมาใช้กล่าวเปรียบเทียบในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^๑ ชัชวดี ศรีลัมพ์. การใช้ภาษา “ในห้องสนทนา”. (วารสารศิลปศาสตร์ ๑:๑ ๒๕๔๔), หน้า ๕๑-๕๒

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: (นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓๒.

(๑) อาตมาจะขึ้นประดิษฐานด้วยบาท คือวิริยบารมี เหนือพื้นปฐพี คือศีลบารมีญาณ จะถือบรรพชาสำหรับจะยุทธานการ คือปัญญาบารมี ด้วยทักษิณหัตถ์ คือศรัทธา จะกระทำบารมีทั้งหลายเป็นโล่ป้องกันสรรพเสนามารพลไพรี มิได้หนีจากรัตนบัลลังก์ จะตั้งยุทธีขังชัยจัดเสียดเสียดซึ่งมารภัยให้พ่ายแพ้พินาศในทันที (๘/๘๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “บาท” และคำว่า “หัตถ์” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระพุทธองค์จะขึ้นหยัดต่อสู้อุปถัมภ์กับกิเลสด้วยวิริยบารมีกับศรัทธา

คำว่า “บาท” และคำว่า “หัตถ์” มีความหมายประจำรูปภาษาคำนี้

คำว่า “บาท” คือ ดินหรือเท้า (คำสุภาพ) หมายถึง อวัยวะส่วนล่างสุดของคนหรือสัตว์ นับตั้งแต่ได้ข้อเท้าลงไป สำหรับขึ้นหรือเดินเป็นต้น^๓

คำว่า “หัตถ์” คือ มือ หมายถึง อวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย อยู่ต่อจากปลายแขน ประกอบด้วยฝ่ามือและนิ้วมือ สำหรับจับเป็นต้น^๔

จากตัวอย่างนี้ จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่างจะเป็นการเปรียบ “วิริยบารมี” ของพระพุทธเจ้าเป็นเสมือนพระบาทของพระองค์ เปรียบ “ศรัทธา” เป็นเสมือนพระหัตถ์ข้างขวา ที่จะต่อสู้กับกิเลสของพระองค์เอง ซึ่งเท้าและมือถือว่าเป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายมนุษย์ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของมนุษย์

(๒) ลำดับนั้น ฝ่ายบุรุษโยธาพระมหาสัตว์ อีก ๗ จำพวก คือ ศรัทธาพล ๑ วิริยพล ๑ สติพล ๑ สมาริพล ๑ ปัญญาพล ๑ หิริพล ๑ โอตตปปพล ๑ ก็มาประชุมพร้อมกันประคองกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ แต่พระองค์ทรงอภิบาลบำรุงเลี้ยงมาสิ้นจรกาล ด้วยอันนปานาหาร วัตถาลังการตรงครคชทานอนเอนอนันต์ จะนับมิได้ในอดีตกภ จงทอดพระเนตร ข้าพระบาทจะรอนรบหมู่มารปัจจนึกให้ได้ชัยชนะในขณะนี้ แล้วประดิษฐานอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์ ดูกเห็นประจักษ์แก่นัยนาสมเด็จพระพุทธางกูร (๘/๘๗-๘๘)

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘๐.

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “โยธา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กำลังพล ๗ จำพวก คือ ศรัทธาพล ๑ วิริยพล ๑ สติพล ๑ สมาธิพล ๑ ปัญญาพล ๑ หิริพล ๑ โอตตัปปพล ๑

คำว่า “โยธา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พล ๗ จำพวก คือ ศรัทธาพล ๑ วิริยพล ๑ สติพล ๑ สมาธิพล ๑ ปัญญาพล ๑ หิริพล ๑ โอตตัปปพล ๑ ที่ทรงบำเพ็ญมาเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ คำว่า “โยธา” คือ ทหาร มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้มีหน้าที่ในเรื่องรบ นักรบ^๕ จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า พล(กำลัง) ๗ จำพวก มีศรัทธพล(พลคือศรัทธา) เป็นต้น เป็นเหมือนทหารที่ทำหน้าที่ป้องกันพระพุทธเจ้าจากกิเลสภายในพระทัยของพระองค์ เป็น “โยธา” ด้วยการนำคุณสมบัติที่คล้ายกันมาเปรียบเทียบ คือ ลักษณะการทำหน้าที่ระแวดระวัง ปกป้องสิ่งไม่พึงประสงค์ที่ก่อให้เกิดอันตราย กล่าวคือ ทหารทำหน้าที่จันอาสาปกป้องประเทศชาติบ้านเมืองจากการรุกรานของศัตรู ผู้ก่อการร้าย จึงจัดอยู่ในวงความหมายของมนุษย์

(๓) แต่ก่อนตถาคตท่องเที่ยวมาในชาติสังสารประมาณเป็นอันมาก สืบเสาะแสวงหาช่างกระทำเรือน กล่าวคือ **ตัมหาอันสร้างนามรูป (๑๐/๑๑๐)**

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ช่างกระทำเรือน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ตัมหาอันสร้างรูปนาม

คำว่า “ช่าง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้ชำนาญในการฝีมือหรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ช่างไม้ ช่างไฟ^๖ จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า ตัมหาอันสร้างรูปนาม ถูกเปรียบด้วยช่างผู้สร้างเรือน โดยเป็นการนำเอาคุณสมบัติของช่างที่เป็นมนุษย์มาเปรียบให้เข้าใจคำว่า ตัมหา จึงจัดเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่เปรียบตัมหาเป็นมนุษย์(ช่าง) จัดอยู่ในวงความหมายของมนุษย์

(๔) ข้าพเจ้าทั้ง ๓ เป็นสตรีคงจะพันธนาการซึ่งพระสิทธิตถะด้วยบ่วงทั้งหลาย มีราคะ เป็นต้น (๑๑/๑๑๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “สตรี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ข้าพเจ้าทั้ง ๓ (กิเลส ๓ ชนิด คือ ตัมหา ราคะ อรดี)

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๗.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

คำว่า “สตรี” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้หญิง, เพศหญิง” จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า กิเลส ๓ ชนิด คือตัณหา ราคะ อรดี เปรียบเสมือนผู้หญิงสาว ๓ แบบที่จะผูกมัดพระสิทธิ์ด้วยบ่วงคือราคะ เป็นต้น จึงจัดได้ว่าเป็นการนำคุณสมบัติของคำว่า “สตรี” ซึ่งเป็นมนุษย์ไปใช้เชิงเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของมนุษย์

(๕) พระลูกเจ้าสถิตในพระนครนี้ จะเสด็จไปแห่งใดก็เคยทรงกฤษชราชาพิพาสีวิกาญจนยานราชรถ อันปรากฏด้วยยอดิเรกราชานุกาพมหิมา บัดนี้มาปลงพระ โลมัสสุเสกาทรงนุ่งห่มผ้าข้อมฝาด พระหัตถ์ทรงบาตรเสื่อมสูญพระยศศักดิ์คาเดช ดูเพศคนจันทาลที่เยวภิษาจารย์ทรมานพระองค์ ไม่มีพระภูษาอาภรณ์ทรงหรือไฉน พระสรีระวิลาสจะแปลกประหลาดเป็นประการใดในคราวนี้ (๑๘/๑๘๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “จันทาล” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระพุทธเจ้าที่เยวภิษาจารย์ทรมานพระองค์ ห่มจีวรคร่ำคร่าเป็นดังคนต่ำต้อย

คำว่า “คนจันทาล” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ต่ำช้า, ลูกคนต่างวรรณะ^๕ จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า คำว่า จันทาล ในบริบทนี้ พระนางพิมพาเปรียบเทียบกับพระพุทธองค์ที่ทรงนุ่งห่มผ้าข้อมฝาด พระหัตถ์ทรงบาตรและเยวภิษาจารย์เสื่อมสูญยศศักดิ์เหมือนคนจันทาล ทั้งๆที่พระองค์ทรงเป็นถึงพระราชโอรส จึงจัดได้ว่าเป็นการนำคำไปใช้เชิงเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของมนุษย์

(๖) ก็ยกพระจตุราริยสังข์ขึ้นเป็นพระมงกุฎโมลีแห่งธรรมทั้งปวง (๒๑/๒๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “พระมงกุฎโมลี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระจตุราริยสังข์คือ อริยสังข์ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมสูงสุด

คำว่า “พระมงกุฎโมลี” คือ มงกุฎ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สูงสุด, ยอดเยี่ยม^๖ จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า คำว่า พระมงกุฎโมลี ในบริบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบธรรมคือ

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๕.

อริยสัจ ๔ เหมือนจุกหม หรือสิ่งที่อยู่สูงสุดบนหัว จึงจัดได้ว่าเป็นการนำคำไปใช้เชิงเปรียบเทียบ เป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของมนุษย์

๓.๒ อุปลักษณ์สัตว์

สัตว์ หมายถึง “สิ่งมีชีวิตซึ่งแตกต่างไปจากพรรณไม้ ส่วนมากมีความรู้สึกและเคลื่อนไหวย้ายที่ไปได้เอง, ความหมายที่ใช้กันเป็นสามัญหมายถึงสัตว์ที่ไม่ใช่คน, เครื่องาน”^{๑๑}

อุปลักษณ์สัตว์ หมายถึง การนำรูปภาพ ได้แก่ คำหรือข้อความที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับสัตว์ คือ ชื่อเรียกสัตว์ และพฤติกรรมหรือกริยาอาการของสัตว์ชนิดต่างๆ ทั้งที่มีตัวตนอยู่จริง และไม่มีตัวตนอยู่จริงในโลก มาใช้ในเชิงเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้

(๓) พระราชมาริอันทรงสถิตบนบัลลังก์ในท่ามกลางสภักมณฑลที่สนามเล่นมี พระสิริวิลาสเล่ห์ประหนึ่งว่า เทวราชธิดาอันแวดล้อมด้วยอนกนิกรเทพยอัปสรกัญญาในดุสิตเทวภิภพ ... มิฉะนั้นก็เหมือนด้วยพระยาสุพรรณราชวิหคหงส์ อันปรากฏในท่ามกลางแห่งหงส์เป็นอนกคณา แลบินร่อนร่าบนอนิลชลประเทศสถาน (๑/๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “พระยาสุพรรณราชวิหคหงส์” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระนางสิริมหามายา ขณะที่ทรงประทับอยู่บนบัลลังก์แก้วที่สนามเล่นท่ามกลางนางสนมบริวารแวดล้อม ทรงมีพระสิริโฉมงดงาม

คำว่า “พระยาสุพรรณราชวิหคหงส์” คือ หงส์ มีความหมายประจำรูปภาพหมายถึง นกในนวนิยายถือว่าเป็นนกในตระกูลสูง มีเสียงไพเราะเป็นพาหนะของพระพรหม^{๑๒} จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า คำว่า หงส์ทอง ในบริบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบพระนางสิริมหามายา ขณะที่ทรงประทับอยู่บนบัลลังก์แก้วที่สนามเล่นท่ามกลางนางสนมบริวารแวดล้อม ทรงมีพระสิริโฉมงดงาม เหมือนพระยาหงส์ทองที่ปรากฏตัวท่ามกลางนางสนมบริวารแวดล้อม และบินอยู่บนท้องฟ้าเป็นฝูง จึงจัดได้ว่าเป็นการนำคำไปใช้เชิงเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของสัตว์

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖๘-๑๑๖๙.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓๗.

(๘) เสด็จขึ้นอยู่มีพระอาการองอาจดุจพระยาสิทธิหาราช อันอยู่บนยอดบรรพต (๓/๓๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “พระยาสิทธิหาราช” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ขณะที่พระมหาสัตว์เสด็จขึ้นอยู่หลังจากย่างพระบาทไปแล้ว ๗ ก้าวมีพระอาการองอาจ

คำว่า “พระยาสิทธิหาราช” คือ ราชสีห์ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พญาสิงโต, สิงหาราช หรือสิทธิหาราชก็เรียก, สัตว์ในนิยายถือว่ามีควมดุร้ายและมีกำลังมาก, สิ่งนี้ก็เรียก^{๑๒} จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า คำว่า “พระยาสิทธิหาราช” ในบริบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบพระมหาสัตว์ขณะที่เสด็จขึ้นอยู่หลังจากย่างพระบาทไปแล้ว ๗ ก้าวมีพระอาการองอาจ เหมือนพระยาราชสีห์ที่ยืนอยู่บนยอดเขา ซึ่งพญาสิงโตถือว่าเป็นสัตว์เจ้าป่าที่มีลักษณะที่มีกำลังมากและองอาจ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสัตว์

(๙) สมเด็จพระมหาบุรุษราชกีทรงภูษาสรรพากรณ์วิภูษิต พื้นนิลวรรณอันเขียวแฉกล้อมด้วยอนกนงกัณิกรขัตติยราชกัญญา แต่ล้วนนุ่งห่มประดับนิลวัตถาลังการารากรณ์ทั้งสิ้น ครุวนาคูพระยานิลคเชนทรชาติ อันแฉกล้อมด้วยหมู่ณิลกิริณีเป็นบริวาร (๕/๕๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “พระยานิลคเชนทรชาติ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์ทรงเครื่องสีเขียว แล้วแฉกล้อมไปด้วยนางบริวาร

คำว่า “พระยานิลคเชนทรชาติ” คือ ช้าง มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ตัวสีเทา จมูกยื่นยาวเรียกว่า งวง ตัวผู้มีงายาว เรียกว่า ช้างพลาย^{๑๓} จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า คำว่า พระยานิลคเชนทรชาติ ในบริบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบพระมหาสัตว์ทรงอาการณ์และเครื่องประดับสีเขียว แล้วแฉกล้อมไปด้วยนางบริวาร เปรียบเหมือนพระยาช้างพลายที่แฉกล้อมไปด้วยนางช้างพัง จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสัตว์

(๑๐) พอเพลาสายัณห์ตะวันบ่าย ก็เสด็จจบจรจากศาลวัน มีพรรณสิริวิลาสอันงามปานประหนึ่งว่า พระยาक्षสารซบมันอันสัจจรจากหม้ออยู่แต่ผู้เดียวคูพิลาสถานจิตควรจะพิศวง มิฉะนั้นดุจพระยาไกรสรสิทธิหาราช อันทรงสุรเดชอำนาจลีลาศออกจากรัตนคูหาออกสู่นาครหิมพานต์

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

มีฉะนั้นจัตถ์ทนต์เสวดสาร สัตฺยจรบาราชวนสณห์สาลวันอันประดับด้วยดวงดอกเบ้งบาน สติต
 แพบฝั่งจัตถ์ทนต์สรเสถานสถาพรภิมย์ (๘/๘๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “พระยาชสาร” “พระยาไกรสรสิหราช”
 และคำว่า “จัตถ์ทนต์เสวดสาร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินอยู่ในป่าสา
 วัน มีพระสิริโฉมงดงาม

คำว่า คำว่า “พระยาชสาร” “พระยาไกรสรสิหราช” และคำว่า “จัตถ์ทนต์เสวดสาร” มี
 ความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า คำว่า “พระยาชสาร” “พระยาไกรสรสิหราช” และคำว่า “จัตถ์ทนต์เสวดสาร” มี
 ความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “พระยาชสาร” คือ ชสาร หมายถึง ช้าง^{๑๔}

คำว่า “พระยาไกรสรสิหราช” คือ ราชสีห์ หมายถึง พญาสิงโต, สิงหราช หรือสิหราชก็
 เรียก, สัตว์ในนิยายถือว่ามีคุณร้ายและมีกำลังมาก, สิงห์ก็เรียก^{๑๕}

คำว่า “จัตถ์ทนต์เสวดสาร” คือ จัตถ์ทนต์ หมายถึง ชื่อช้างตระกูล ๑ ใน ๑๐ ตระกูลเรียก
 จัตถ์ทนต์หัตถิ กายสีขาวบริสุทธิ์ดั่งสีเงินขวง แต่ปากและเท้าสีแดง^{๑๖}

จากตัวอย่างนี้จากรูปภาษาที่ปรากฏในประโยคตัวอย่าง คำว่า “พระยาชสาร” “พระยา
 ไกรสรสิหราช” และคำว่า “จัตถ์ทนต์เสวดสาร” เป็นการนำเอาลักษณะของสัตว์ ๓ ชนิดขณะย่อง
 กายมาเปรียบเทียบกับลักษณะการเสด็จดำเนินของพระพุทธเจ้า จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิง
 เปรียบเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของสัตว์

๓.๓ อุปลักษณ์พืช

พืช หมายถึง “เมล็ดพันธุ์ไม้, สิ่งที่จะเป็นพันธุ์ต่อไป, พรรณไม้ที่งอกอยู่ตามทีต่างๆ, พืช
 พันธุ์ที่ใช้”^{๑๗} อาจกล่าวได้ว่า พืชเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่ง ที่สามารถสร้างอาหารได้ด้วยตนเองโดย

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๓.

การสังเคราะห์แสง มีการหายใจ มีการเจริญเติบโต แต่ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ ไม่มีอวัยวะรับความรู้สึก ซึ่งแตกต่างสิ่งมีชีวิตประเภทมนุษย์และสัตว์

อุปถัมภ์พืช หมายถึง การนำรูปภาพมาได้แก่ คำหรือข้อความที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับพืชในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งมาใช้กล่าวเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้

(๑๑) พระทัยปรารถนาจะถือเอาซึ่งผล คือพระสัพพัญญุตญาณในไม้กัลปพฤกษ์ คือพระสมมติสวามี มีดอกอันบาน คือเบญจมหาวริจาต และตั้งอยู่เหนือภูมิภาค กล่าวคือ ไตรพิพิธสมบัติ ทั้งสาม (๒/๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ผล” “ไม้กัลปพฤกษ์” และ “ดอกอันบาน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์ทรงตั้งพระทัยจะยึดเอาพระสัพพัญญุตญาณในพระบารมี ๓๐ มีมีสาระสำคัญ ๕ ประการ

คำว่า “ผล” “ไม้กัลปพฤกษ์” และ “ดอกอันบาน” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “ผล” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ลูกไม้ เช่น ผลมะม่วง ผลมะปราง^{๑๘}

คำว่า “ไม้กัลปพฤกษ์” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ต้นไม้ที่เชื่อว่าให้ผลสำเร็จตามความปรารถนา^{๑๙}

คำว่า “ดอกอันบาน” คือ ดอก มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ส่วนหนึ่งของพรรณไม้ที่ผลิออกจากต้นหรือกิ่ง^{๒๐}

จากตัวอย่าง คำว่า “ผล” “ไม้กัลปพฤกษ์” และ “ดอกอันบาน” ในบริบทนี้ จึงเป็นการเปรียบสัพพัญญุตญาณของพระพุทธองค์เหมือนผลไม้กัลปพฤกษ์ บารมีเปรียบเหมือนต้นไม้สาระพัดนึก การสละสิ่งสำคัญ ๕ ประการเปรียบเหมือนดอกอันบาน จึงเป็นการนำเอาคุณสมบัติของพืชมาเปรียบเทียบเป็นอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของพืช

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๖.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

(๑๒) แท้จริงแต่กาลเมื่อปัจฉิมราตรีปฐมภักดิ์โพธิ รุ่งขึ้นจะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระ
 สัพพัญญูทรงตรัสรู้ทิพยจักขุญาณ กาลขณะนั้นก็ทอดพระเนตรเห็นซึ่งเวไนยสัตว์ อันมีรูปสีโวชชา
 บางหนารอบงำสันดานน้อยมากประการใด ๆ ก็ดี จะมีปัญญินทรีย์อ่อนและกล้า อาการชั่วดีมี
 ประเภทต่างๆ ก็เห็นแจ้งประจักษ์ในพระญาณทั่วทั้งสิ้น และบุคคลบางพวกก็มีปัญญาพิจารณาเห็น
 โทษภัยปรโลก บางจำพวกก็ปราศจากปัญญา บมิได้พิจารณาเห็นโทษภัยในปรโลกนี้ ก็มีครวนาคู
 ดอกอุบลปทุมบุณฑริกชาติทั้งหลายต่างๆ บางดอกก็ฟุ้งงอกขึ้นจากเงายังจมอยู่ใต้น้ำ บางดอกก็มี
 ก้านเจริญ แต่ยังไม่งอกขึ้นใต้น้ำ ยังไม่งอกขึ้นมาเสมอน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นพอเสมอลงน้ำ บางดอกก็งอก
 ขึ้นมาพ้นน้ำเกือบใกล้จะบาน และดอกบัวทั้ง ๔ จำพวกนี้มีอุปมาฉันใด ก็เหมือนพระสัพพัญญู ทรง
 พิจารณาเห็นซึ่งสัตว์โลกทั้งหลาย ๔ จำพวก ประจักษ์แจ้งด้วยพุทธจักขุญาณ ก็มีอุปมาฉันนั้น
 (๑๒/๑๒๖-๑๒๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ดอกอุบลปทุมบุณฑริกชาติ” ซึ่งในบริบท
 นี้หมายถึง สัตว์โลกทั้งหลาย

คำว่า ดอกอุบลปทุมบุณฑริกชาติ” คือ บัว มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ใต้น้ำมี
 เหนี่ยวยาวทอดอยู่ในตม ใบเป็นแผ่นกลม ขอบเรียบ อยู่ห่างๆกัน ก้านใบและก้านมีดอกแข็ง หนาม
 สากคาย ชูใบและดอกขึ้นพ้นผิวน้ำ เช่นบัวหลวง^{๒๑} จากตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า คำว่า บัว ในบริบทนี้
 เป็นการเปรียบเทียบลักษณะของดอกบัวซึ่งมี ๔ จำพวก ได้แก่

๑. ดอกบัวที่อยู่เหนือน้ำแล้ว คอยท่าแสงพระอาทิตย์ พร้อมที่จะบาน

๒. ดอกบัวที่อยู่เสมอลงน้ำ จะบานในวันต่อไป

๓. ดอกบัวใต้น้ำ

๔. ดอกบัวฟุ้งงอกใหม่จากเหง้า^{๒๒}

เหมือนกับบุคคล ๔ จำพวก ได้แก่

๑. อุคฆฏัตถุญญ (ผู้ที่พอยกหัวข้อก็รู้, ผู้รู้เข้าใจได้จับพลัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง)

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๘.

^{๒๒} สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ไทยวัฒนา
 พานิช, ๒๕๒๕) หน้า ๕๗.

๒. วิปจิตัญญ (ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ, ผู้รู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป)

๓. เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้, ผู้ที่พอจะค่อยชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ด้วยการฝึกสอนอบรมต่อไป)

๔. ปทปรมะ (ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง, ผู้แก้ปัญหา สอนให้รู้ได้แต่เพียงตัวบทหรือพยัญชนะหรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจจรด คือความหมาย)^{๒๓}

ซึ่งเป็นการแสดงลักษณะของบัวว่ายังมีหลายจำพวก มนุษย์ก็ต้องมีหลายระดับ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายพืชม

(๑๓) อนึ่ง ตลาคคก็มีรากะ โทสะ โมหะปราศจากสันดาน เป็นสมุจเฉทปหานสิ้นสูญมูลรากอันเด็ดขาด มีอาจบังเกิดเจริญอีกสืบไปในเบื้องหน้า ครุวนายอดतालอันตัดขาดมีอาจวิวัฒนาการสืบไปจะหวั่นไหวด้วยรากาทิกิเลสมีได้มีเป็นแท้ (๑๘/๑๕๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ยอดताल” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กิเลสที่พระพุทธเจ้าทรงละได้โดยเด็ดขาดแล้ว

คำว่า “ยอดताल” มีความหมายประจำรูปภาษา ดังนี้

“ยอด” หมายถึง ส่วนสูงสุด, ส่วนเหนือสุด, เช่น ยอดปราสาท ยอดเจดีย์ ยอดเขา, ส่วนปลายสุดของพรรณไม้หรือที่แตกใหม่ เช่น ยอดผัก ยอดตำลึง ยอดกระถิน^{๒๔}

“ताल” หมายถึง ชื่อปาล์มชนิด *Borassus flabellifer* L. ในวงศ์Palmae ใบใหญ่ ดอกแยกเพศ อยู่ต่างต้น ต้นเพศผู้ออกดอกเป็นวงคล้ายมะพร้าว ไม่มีผล ต้นเพศเมียออกดอกเป็นช่อเดี่ยว ๆ ผลใหญ่กลมโตเป็นทะลาย น้ำหวานที่ออกจากวงของต้นเพศผู้ เรียกว่า น้ำतालสด ใช้ทำน้ำतालได้^{๒๕}

^{๒๓} พรหมคุณากรณ์, พระ(ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๒.

^{๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. หน้า ๘๕๔.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๑.

เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน จึงหมายความว่า ส่วนปลายสุดของต้นตาล ในบริบทนี้ เป็นการนำเอาลักษณะต้นตาลที่ถูกตัดยอดจนไม่สามารถจะเจริญเติบโตอีกต่อไปได้ มาเปรียบเทียบกับ พระพุทธเจ้าที่เป็นผู้ละกิเลสได้โดยเด็ดขาดแล้ว ซึ่งไม่สามารถจะกลับฟื้นคืนมายินดีทางโลกด้วยอำนาจของกิเลสได้อีก จึงจัดอยู่ในวงความหมายของพีช

(๑๔) อันว่าเปือกตมกล่าวแล้วคือกามคุณ บุคคลผู้ใดข้ามเสียได้ และข้าย่ำทำลายเสียซึ่งหนาม คือกิเลสกามคุณนั้นแล บุคคลผู้นั้นก็มีได้กระทำโนอาวรณ์หวั่นไหวในสุขและทุกข์ทั้งปวง (๑๕/๑๕๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “หนาม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กิเลสกามคุณ

คำว่า “หนาม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ส่วนแหลมๆ ที่งอกออกจากต้นหรือกิ่งของไม้บางชนิดเป็นต้น เช่นหนามจ้าว หนามพุทรา^{๒๖} เป็นการเปรียบเทียบกิเลสกามคุณ คือกิเลสที่ทำให้ห้อยยาก เจตสิกอันเศร้าหมอง ซักให้ใคร่ ให้รัก ให้ห้อยยากได้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิงฉฉา เป็นต้นเหมือนหนามที่มีลักษณะแหลมคมอันเป็นอันตรายต่อผู้จับต้อง จึงจัดอยู่ในวงความหมายของพีช

(๑๕) ข้อซึ่งพระสัพพัญญูเสด็จยั้งอยู่ช้ำ มิได้มาสู่สำนักพระพุทธบิดาโดยคว้นนั้นเหตุด้วยพระบารมีญาณแห่งพระพุทธบิดายังไม่แก่กล้าบริบูรณ์ ครุวนาคูผลมะขามป้อมยังอ่อนอยู่แม้ว่ามีผู้ทิ้งขว้างด้วยไม้ ค้อน ก้อนดินใดๆก็ดี ที่จะไถ่ร่วงหล่นลงนั้นหาบมิได้ จะทำลายลงก็แต่สาขาน้อยใหญ่ตกลงสู่พื้นปฐพี และผลมะขามป้อมนั้นต่อเมื่อได้สุกแก่แล้วต้องลมกล้าพายุพัดอ่อนๆ ก็ร่วงหล่นลงเอง (๒๓/๒๔๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “มะขามป้อม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระบารมีญาณของพระพุทธบิดา

คำว่า “มะขามป้อม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อไม้ต้นขนาดกลางชนิด *Phyllanthus emblica* L. ในวงศ์ Euphorbiaceae ผลกลมรสเปรี้ยวฝาด เมล็ดแข็ง ผลใช้ทำยาได้^{๒๗}

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๔.

จากตัวอย่างมีการเปรียบเทียบมีญาณของพระพุทธบิดาที่ยังไม่แก่กล้าบริบูรณ์ เหมือนมะขามป้อมที่ยังอ่อนอยู่ แม้จะใช้ไม้ขี้วัวปาก็ไม่อาจที่จะร่วงหล่นมาได้ แต่ถ้าปล่อยให้สุกเต็มที่แล้วเพียงลมพัดเบาๆ ก็ร่วงหล่นลงมาเอง จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของพีช

(๑๖) ลำดับนั้น พระศาสดาก็ทรงเสวยยาพระโรคด้วยโอสถ กล่าวคือ *พระสมาธิญาณ* ปานประหนึ่งว่า *ไม้ไผ่* ผู้กระหนาบค้ำอุปถัมภ์ ซึ่งเกี่ยวอันแก่คร่ำคร่าพอประทังทุกขเวทนาไปในท่ามกลางหนทาง (๒๖/๒๖๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ไม้ไผ่” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระสมาธิญาณของพระศาสดา

คำว่า “ไม้ไผ่” คือ ไผ่ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อไม้พุ่มหลายชนิดขึ้นเป็นกอ ลำต้นเป็นปล้องๆ เช่น ไผ่จันทน์^{๒๘} จากตัวอย่างมีการเปรียบถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเสวยยาพระโรคด้วยสมาธิญาณ เหมือนเอาไม้ไผ่ผู้กระหนาบเกี่ยวแก่ที่ซำรุคให้พอใช้การได้ ซึ่งเป็นการนำเอาคำว่า “ไม้ไผ่” มาเปรียบกับพระสมาธิญาณนั่นเอง จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของพีช

๓.๔ อุปลักษณ์วัตถุ

วัตถุ หมายถึง “สิ่งของ”^{๒๙}

อุปลักษณ์วัตถุ คือ รูปภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึง วัตถุ สิ่งของ สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เครื่องจักรกล เครื่องยนต์ เครื่องไฟฟ้า ฯลฯ เป็นต้น ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึง สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ไปที่สามารถจับต้องได้โดยการสัมผัส ซึ่งอาจจะมียุคแตกต่างกันไป แต่ผู้ใช้สามารถขยับเคลื่อนที่สิ่งของ หรือวัตถุนั้นๆ ได้ มาเปรียบเทียบกับหนังสือพระปฐมสมโพธิ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๕.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕๕.

(๑๗) อนึ่ง ภายพระมหาสัตว์เมื่ออยู่ในพระครรรค์พระมารดา บมิได้เป็นที่สัมพาธสถาน คับแคบ เหมือนดั่งสัตว์ที่ปวงอันเสวยทุกข์ลำบากอยู่ในครรรค์ ทรงสถิตอยู่เป็นสุขเหมือนคูนั่งอยู่บนเตียงทอง อันกว้างได้ ๑๒ ศอก มิฉะนั้นคูนั่งนอนหลับอันสถิตอยู่ในวิมานแก้ว (๓/๓๐)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เตียงทอง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระครรรค์ของพระมารดาที่พระมหาสัตว์สถิตอยู่

คำว่า “เตียง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ที่สำหรับนอนหรือตั้งสิ่งของ มีขา ๔ ขา รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า^{๑๐} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “เตียง” มีลักษณะกว้างขวาง นิ่งหรือนอนพักผ่อนก็สบายตัว ซึ่งพระมหาสัตว์อยู่ในพระครรรค์พระมารดา ไม่ทรงรู้สึกรู้สีกว่าคับแคบ หรือเป็นทุกข์ เหมือนนั่งอยู่บนเตียงทอง จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

(๑๘) พระสิริมหาयाทรงครรรค์พระโพธิสัตว์อยู่ถ้วนทศมาส ครุวนาคุบาตรอันรองไว้ ซึ่งน้ำมันบมิได้มีพระกายลำบาก (๓/๓๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “บาตร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระครรรค์ของพระสิริมหาयाที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ตลอด ๑๐ เดือน

คำว่า “บาตร” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ถาดชนิดหนึ่งสำหรับภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต^{๑๑} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “บาตร” มีลักษณะทรงกลมเหมือนท้องของหญิงมีครรภ์ ซึ่งพระครรรค์ของพระนางสิริมหาयाขณะทรงครรรค์พระมหาสัตว์อยู่ตลอด ๑๐ เดือนเหมือนบาตรที่รองไว้ด้วยน้ำมัน ไม่มีความลำบากพระวรกายแต่อย่างใด จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

(๑๙) เมื่อได้บรรลุประสัพพัญญุตญาณแล้ว ไม่ช้าก็จะกลับมาเช็ดพระอัสสุชลธาราพระราชบิดามารดากับทั้งประยูรชัตติยวงศาด้วยผ้าปาวาลพัสดุ์ กล่าวคือพระสัทธรรมอันประเสริฐ (๓/๓๒)

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๘.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒๑.

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ผ้า” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระสังฆกรรมที่ได้จากการตรัสรู้

คำว่า “ผ้า” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สิ่งที่ทำด้วยเยื่อใยเช่น ผ้าย โหม ขนสัตว์ โดยวิธีทอหรืออัดให้เป็นผืน, มักเรียกตามลักษณะของสิ่งที่ทำเช่น ผ้าย โหม ผ้ายาย ผ้ายขนสัตว์, หรือตามลักษณะที่ใช้ เช่น ผ้ายกราบ ผ้ายอาบ ผ้าย้อม^{๓๒} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “ผ้า” ที่ใช้สำหรับเช็ดน้ำตาเพื่อคลายโศก เหมือนธรรมเนียมอันประเสริฐที่ยังน้ำตาคือความโศกเศร้าให้หายไป ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

(๒๐) สัตว์ทั้งหลายย่อมมีสันดานหน่วงหนักเต็มไปด้วยกองกิเลสคุณเต้าน้ำอันเต็มไปด้วยน้ำ และภษณะอันเต็มไปด้วยเปรียงเน่าและท่อนผ้าเก่าชุ่มไปด้วยน้ำมัน มิฉะนั้นคุณมีอันติดเปื้อนด้วยหญาคา ย่อมเศร้าหมองอยู่ด้วยราคาภริตติขัดแค้นอยู่ด้วยโทสะประทุษร้าย และมุ่งหมายมัวหมองอยู่ด้วยโมหะ (๑๒/๑๒๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เต้าน้ำ” และ “ภษณะ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิดของมนุษย์

คำว่า “เต้าน้ำ” และ “ภษณะ” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “เต้าน้ำ” คือ เต้า หมายถึง ภษณะที่มีรูปคล้ายน้ำเต้า^{๓๓}

คำว่า “ภษณะ” หมายถึง เครื่องใช้จำพวกถ้วยโอโอชามหม้อไห เป็นต้นสำหรับใส่สิ่งของ^{๓๔}

จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “เต้าน้ำ” ที่เต็มไปด้วยน้ำ และ “ภษณะ” ที่เต็มไปด้วยมันสัตว์ที่เน่าแล้ว เปรียบเหมือนจิตใจของมนุษย์เต็มไปด้วยกิเลส จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓๑.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๖.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๖.

(๒๑) เพื่อกระทำประโยชน์แก่ชาติวงศาจักรราชทั้งปวงจะถอนขึ้นซึ่งลูกศรอันเสียบ
แทงในดวงจิต กล่าวคือความโกรธแห่งพระประยูรญาติทั้งปวง (๑๗/๑๗๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ลูกศร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ความ
โกรธของพระประยูรญาติ

คำว่า “ลูกศร” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เครื่องหมายที่ใช้ชี้บอกทางเป็นต้น
มีลักษณะคล้ายปลายของลูกศร, ลูกธนู^{๓๕} จากตัวอย่างจะเห็นการนำคำว่า “ลูกศร” มาใช้แทนอารมณ์
โกรธของพระประยูรญาติ เป็นการเปรียบเทียบความโกรธเหมือนลูกศรที่เสียบอยู่ในจิตใจ จึงเป็นการนำ
คำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

(๒๒) จะเยียวยาให้ระงับหายด้วยโอสถ คือพระธรรมเทศนา (๑๗/๑๗๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “โอสถ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระธรรม
เทศนาซึ่งเป็นนามธรรม

คำว่า “โอสถ” คือ ยา มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สิ่งที่ใช้แก้หรือป้องกันโรค
หรือบำรุงร่างกาย^{๓๖} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบคำว่า “โอสถ(ยา)” ซึ่งมีคุณสมบัติใช้แก้หรือ
ป้องกันโรคร้ายทางร่างกาย มาเปรียบกับพระธรรมเทศนาที่ใช้แก้หรือป้องกันโรคทางใจ จึงจัดอยู่ใน
วงความหมายของวัตถุ

(๒๓) ฝั่วนั้นนั้นอาตมาจะตัดซึ่งบ่วง คือฆราวาส ละเสียบซึ่งหมุ่นญาติทั้งปวงมิได้อาลัยใน
โลกสมบัติ ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา (๒๐/๒๐๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “บ่วง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ฆราวาส
หรือผู้อยู่ครองเรือน

คำว่า “บ่วง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เชือกที่ทำเป็นวงสำหรับคล้อง รูดเข้า
ออกได้^{๓๗} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “บ่วง” ที่ทำเป็นวงสำหรับคล้องให้ติดอยู่กับที่

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒๗.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๘.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๐.

จำกัดเหมือนกับฆราวาส ที่มีภาระคือครอบครัว ญาติ ภรรยา และลูกเป็นพันธะมีความเป็นห่วงกังวล เพราะรักใคร่ ทำให้ไม่มีอิสระได้ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

(๒๔) อายุตถาคตถึง ๘๐ เป็นไปอยู่ ณ บัดนี้ และกายแห่งตถาคตจึงปรากฏวิปริตโดยอาการเห็นปานดั่งนั้น และปัญจอินทรีย์มีจักขุนทรีย์ เป็นต้น ก็วิกลแปรปรวน มีปกติดุจแต่ก่อนทุกประการ เปรียบปานประคองเกวียนอันเก่าอาศัยแกล่ไม้ไผ่อันผูกกระหนาบคานค้ำอุปถัมภ์บำรุงไว้ฉันทใดก็ดี เหมือนกายอินทรีย์ของตถาคตอันลุล่วงแก่ชราธรรม ก็อุปถัมภ์บำรุงเลี้ยงรักษาไว้ด้วยสมาธิภาวนาจึงค่อยพัฒนาการก็เปรียบปานประคองนั้น (๒๖/๒๖๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เกวียน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระวรกายของตถาคต

คำว่า “เกวียน” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ยานชนิดหนึ่งมีล้อ ๒ ล้อ ใช้ควายหรือวัวเทียม^{๓๘} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า พระวรกายของพระตถาคตเมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา ก็เริ่มแปรปรวน เหมือนเกวียนเก่าที่ชำรุดทรุดโทรม จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

(๒๕) พระสุคตจักปรินิพพานในกาลอันพลัน อันว่าประทีปแก้วส่องโลก จะพลันดับสูญอันตรธาน (๒๖/๒๗๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ประทีป” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระตถาคต

คำว่า “ประทีป” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ไฟที่มีเปลวสว่าง^{๓๙} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบคำว่า “ประทีปแก้ว” ที่ให้แสงสว่างทางกายกับมนุษย์ เหมือนกับพระสุคตที่เป็นแสงสว่างในทางจิตของมนุษย์ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖๑.

๓.๕ อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง

สิ่งก่อสร้าง หมายถึง “อาคารบ้านเรือนเป็นต้น ที่สร้างโดยใช้อิฐและปูนเป็นส่วนใหญ่”^{๔๐}

อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง คือ รูปลักษณ์ที่มีความหมายอ้างอิงถึงสิ่งก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็นอาคารบ้านเรือน หรือส่วนประกอบของตัวสิ่งก่อสร้าง เช่น กำแพง ประตู หลังคา หน้าต่าง ฯลฯ ตลอดจนแหล่ง ตำแหน่ง ที่ตั้ง ของสถานที่ที่สิ่งก่อสร้างนั้นปรากฏ มาใช้กล่าวเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๒๖) พระมารดาที่มีได้เห็นคเหน้อยหนักพระอุทร พระกายเบาเหมือนเมื่อปกติ เป็นสุขอยู่แล้ว ก็ถึงแลเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ในครรภ์ เหมือนคูด้ายเหลืองร้อยเข้าในแก้วมณีอันส่องใส เมื่อปรารถนาจะทอดพระเนตรในขณะใด ก็เห็นพระโอรสอันนั่งเป็นบัลลังก์สมาธิ ผันพระพักตร์เข้ามาพื้นพระอุทรแห่งพระมารดา คูดสุวรรณปฏิมาอันสถิตอยู่บนฝักอ่อนในห้องแห่งกลีบดอกปทุมชาติ

(๓/๓๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ห้อง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระครรภ์ของพระมารดา

คำว่า “ห้อง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ส่วนของเรือนหรือตึกเป็นต้นที่มีฝา กั้นเป็นตอนๆ^{๔๑} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาห้องซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ มาเปรียบเทียบกับครรภ์ซึ่งพระมหาสัตว์สถิตอยู่ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งก่อสร้าง

(๒๗) อนึ่ง พระครรภ์อันเป็นที่สถิตแห่งพระมหาบุรุษเหมือนกฐินใส่ไว้ซึ่งพระเจดีย์บ่มิควรวัดที่สัตว์อื่นจะมาบังเกิดร่วมในที่นั้นสืบไป (๓/๓๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “กฐิน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระครรภ์ที่พระมหาทรงสถิตอยู่

^{๔๐} ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, หน้า ๑๑๕๑

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, หน้า ๑๒๗๘

คำว่า “กุฎี” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง กระท่อมที่อยู่ของนักบวช เช่น พระภิกษุ, เรือนหรือตึกสำหรับพระภิกษุสามเณรอยู่^{๔๒} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอากุฎีซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ มาเปรียบเทียบกับพระครุฑซึ่งพระมหากษัตริย์สถิตอยู่ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งก่อสร้าง

(๒๘) ในราตรีวันนั้นเทพดาบันดาลให้ปรากฏจุลสถานประเทศที่ป่าช้าฝิดิบอันเรียราย
ไปด้วยนานาอศุกเสวระทั่วทั้งสิ้น (๖/๖๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “สุสาน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง บริเวณ
ห้องบรรทมของพระมหากษัตริย์

คำว่า “สุสาน” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สถานที่สำหรับฝังหรือเผาศพ^{๔๓}
จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบ นำเอาคุณสมบัติของคำว่า “สุสาน” ซึ่งเป็นฝังศพหรือที่ฝังศพที่ฝัง
ตายใหม่ๆ ในสมัยก่อน มาเปรียบกับสถานที่คือห้องบรรทมของพระมหากษัตริย์ที่มีบริวารนอน
หลับไหลไม่ได้สติ นอนกันเกลื่อนห้อง จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโน
ทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งก่อสร้าง

(๒๙) จึงเสด็จนิสิทนาการสถิตในเรือนแก้ว อันประดิษฐานในทิศพายัพแห่งพระศรีมหา
โพธิ และรัตนมระนั้นมีพื้นภูมิภาค คือ พระสติปัญญา ทั้ง ๔ ปีกลงซึ่งเสาศกล่าวคือพระจตุอิทธบาท
๔ และยกขึ้นซึ่งฝา กล่าวคือ วินัยปิฎก ตั้งเหนือพริ้ง กล่าวคือ สัมมัตถานทั้ง ๔ ประดิษฐานบานรอด
และพื้น กล่าวคือ พระอัฐฐสมวัตต์ทั้ง ๘ และเรียบเรียงซึ่งระเบียบแห่งกลอนในเบื้องบน กล่าวคือ
พระสุตตันตปิฎกและมุงซึ่งหลังคา กล่าวคือ พระอภิธรรมปิฎก และเรือนแก้วของพระนราสกุศ
ล้วนด้วยพระสัตถธรรมทั้งสิ้น (๑๑/๑๑๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เสาศ” “ฝา” “พริ้ง” “บานรอด” “กลอน”
และ “หลังคา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนหมายถึงพระสัตถธรรม

^{๔๒} ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, หน้า ๑๓๓

^{๔๓} ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, หน้า ๑๒๐๘

คำว่า “เสา” “ฝา” “พริ้ง” “บานรอด” “กลอน” และ “หลังคา” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “เสา” หมายถึง ท่อนไม้สำหรับใช้เป็นหลักหรือเป็นเครื่องรองรับสิ่งอื่นมีเรือนเป็นต้น เช่น เสาเรือน^{๔๔}

คำว่า “ฝา” หมายถึง เครื่องปิดภาชนะต่างๆ หรือสิ่งอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงเช่นนั้น เครื่องกันแบ่งห้องของเรือน^{๔๕}

คำว่า “พริ้ง” หมายถึง ไม้กระดานหน้าใหญ่ ตั้งอยู่บนหัวรอดครุรอบเสาทั้ง ๔ ด้าน^{๔๖}

คำว่า “บานรอด” คือ รอด หมายถึง ไม้ที่สอดครุเสาทั้งคู่สำหรับรับกระดานพื้นเรือน^{๔๗}

คำว่า “กลอน” หมายถึง ไม้ขัดประตูหน้าต่าง, ดาล, เครื่องสลักประตูหน้าต่าง; ไม้ที่พาดบนแปสำหรับวางเครื่องมุงหลังคาจากเป็นต้น^{๔๘}

คำว่า “หลังคา” หมายถึง ส่วนเบื้องบนของเรือนเป็นต้น สำหรับบังแดดและฝน^{๔๙}

จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบสิ่งที่เป็นนามธรรมคือ เปรียบอิทธิบาท ๔ เป็นเสาเรือน เปรียบพระวินัยปิฎกเป็นฝาสำหรับกันแบ่งห้องของเรือน เปรียบสัมมัปปธาน ๔ (ความเพียร) เป็นพริ้งซึ่งใช้ตั้งอยู่บนหัวรอดครุรอบเสาทั้ง ๔ ด้าน เปรียบพระสมาบัติทั้ง ๘ เป็นบานรอดซึ่งใช้สอดครุเสาทั้งคู่สำหรับรับกระดานพื้นเรือน เปรียบพระสุตตันตปิฎก เป็นกลอนซึ่งใช้สำหรับวางเครื่องมุงหลังคา เปรียบพระอภิธรรมเป็นหลังคา สำหรับบังแดดและฝน รวมทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นชิ้นส่วนของเรือน เป็นการใช้ลักษณะของสิ่งก่อสร้างคือเรือนสื่อถึงพระสัทธรรมทั้งหมด จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งก่อสร้าง

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑๗.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๘.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๘.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๕.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗๒.

(๓๐) ขอเชิญพระพุทธองค์ผู้ประกอบด้วยพระสมันตจักขุญาณ ขึ้นสู่ปราสาทสถาน กล่าวคือพระวิมุตติปัญญา อันปราศจากโศกาครุเดือดร้อนด้วยกองเพลิง (๑๒/๑๒๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ปราสาทสถาน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระวิมุตติปัญญา

คำว่า “ปราสาท” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เรือนมียอดเป็นชั้นๆ สำหรับเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเป็นที่สำหรับประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์^{๕๐} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบสิ่งที่เป็นนามธรรมคือปัญญาแห่งการหลุดพ้นเป็นเหมือนปราสาทที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งก่อสร้าง

(๓๑) ธรรมดาคุณฐานอันมุงบมิดิ อันว่าสโศทกก็ตรัวไหลลงได้ และครวนาฉันใด เหมือนด้วยจิตอันบุคลิกมิได้เจริญพระสมาธิภาวนา อันว่าราคาทิกิเลสก็เข้ายัยบีทาได้ มีอุปไมย ดังนี้ (๑๕/๑๕๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “คุณฐาน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง จิตของมนุษย์

คำว่า “คุณฐาน” คือ เคนสถาน มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง บ้านเรือนที่ซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย^{๕๑} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบจิตที่ไม่ได้เจริญสมาธิ กิเลสทั้งหลายก็เข้ามารบกวนได้ เหมือนบ้านเรือนถ้ามุงหลังคาไม่ดี น้ำฝนย่อมไหลรั่วผ่านไปได้ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งก่อสร้าง

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๐.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๓.

๓.๖ อุปลักษณะอาการ

อาการ หมายถึง “ความเป็นอยู่ ความเป็นไป สภาพ กิริยาท่าทาง”^{๕๒}

อุปลักษณะอาการในงานวิจัยนี้ แบ่งอาการออกเป็น อาการของสิ่งมีชีวิตกับอาการของสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งสิ่งมีชีวิตในที่นี้อาจเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือพืช ส่วนสิ่งไม่มีชีวิตพบอาการของวัตถุเท่านั้น โดยเป็นรูปภาษาที่มีความหมายอ้างอิงถึงกิริยาอาการ การกระทำ คุณลักษณะต่างๆ ตลอดจนเหตุการณ์ที่เป็นผลมาจากการกระทำ เช่น การดีใจ เชิญชวน อ้อนค้อม เป็นต้น มาใช้เปรียบเทียบดังนี้

(๓๒) แลพระบรมโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสมมติสภารมีทั้งปวง คือพระทศบารมี ๑๐ พระทศอุบารมี ๑๐ พระทศปรมัตตบารมี ๑๐ แลปลุกซึ่งบุญพิษณะจะบริโลกซึ่งผล ยังฉายาแห่งกุศลพฤกษ์ให้ร่มเย็นแก่มหาชนทั้งหลาย ครุวนาคูปลุกอัมพฤกษ์ (๒/๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ปลุก” และ “บริโลก” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การบำเพ็ญพระบารมี ๓๐ ประการ

คำว่า “ปลุก” และ “บริโลก” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “ปลุก” หมายถึง เอาต้นไม้หรือเมล็ด หน่อ หัว เป็นต้น ใสลงในดินหรือสิ่งอื่นเพื่อให้งอกหรือให้เจริญเติบโต^{๕๓}

คำว่า “บริโลก” หมายถึง กิน (ใช้เฉพาะอาการที่ทำให้ดวงลำคองลงไปสู่กระเพาะ)^{๕๔}

จากตัวอย่างจะเห็นเป็นการนำเอาอาการของมนุษย์คือ คำว่า “ปลุก” และ “บริโลก” ซึ่งหมายถึงการเอาต้นไม้ลงดิน กับการเอาของใส่ในปาก มาใช้การนามธรรมคือบำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งอาการ

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕๕.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘๐.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๘.

(๓๓) แท้จริงสัตว์ทั้งหลายอื่น กาลเมื่อคลอดจากครรภ์ลมกัมมชวาทหากพัดผันให้ศีรษะลงเบื้องต่ำ มีเท้าขึ้นเบื้องบน มีครุวนาคุดตกในเหวอันลึกได้ ๑ ร้อยชั่วบุรุษ ลงสู่ปีศาจวะมรรคแห่งมารดา อันเป็นที่ปรสมสัมพัทธสถานเสวยทุกขเวทนาเจ็บปวดเป็นสาหัส มีกายอันแปดเปื้อนด้วยเสมหะรุชริระอสุจิมลทินอันลามก แลพระมหาสัตว์ประสูติจากครรภ์จะได้เป็นดั่งนั้นก็หามิได้ พระกายนั้นยื่นเหยียดพระบาทและพระหัตถ์ออกมาก่อน ครุวนาคุดจกกลางจากธรรมมาสน์ บ่มิได้เกิดทุกขเวทนาแก่พระองค์ แลพระมารดาเหมือนดังสัตว์ทั้งหลายอื่น (๓/๓๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ลง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์ประสูติจากครรภ์พระมารดาโดยพระกายยื่นเหยียดเท้าและมือออกมาก่อน

คำว่า “ลง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ไปสู่เบื้องต่ำหรือไปสู่เบื้องที่ถือว่าตรงกันข้ามกับขึ้น^{๕๕} จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบคำว่า “ประสูติ” หรือเกิด พุดถึงอาการในขณะที่พระมหาสัตว์ประสูติจากครรภ์พระมารดาโดยพระกายยื่นเหยียดเท้าและมือออกมาก่อน อาการที่เคลื่อนที่ดังกล่าว เหมือน ธรรมกถิกขณะลงจากธรรมมาสน์ย่อมเหยียดเท้าและมือลงมาก่อน จัดอยู่ในวงความหมายของอาการ

(๓๔) พระกมลปรารถนาจะทรงจับกิ่งรัง ก็มีได้เอื้อมพระหัตถ์ขึ้นไปได้ ขณะนั้นกิ่งรังเหมือนมีจิตกรุณา ก็บันดาลอ่อนนุ่มค้อมลงมา ดุจขอดหาวยอื่นต้องเพลิง พอถึงพระหัตถ์พระราชเทวีก็ทรงจับเอากิ่งรัง (๓/๓๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “จิตกรุณา” และ “อ่อนนุ่ม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง เป็นการแสดงอาการของต้นรังคือสาธุชนทั่วไป

คำว่า “จิตกรุณา” และ “อ่อนนุ่ม” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “จิตกรุณา” คือ กรุณา หมายถึง ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ เป็น ๑ ในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๕๖}

คำว่า “อ่อนนุ่ม” หมายถึง แสดงกิริยาว่าอย่างมีคารวะ^{๕๗}

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๔.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔๔.

จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาอาการของมนุษย์ไปใช้กับพืชที่มีชีวิตแต่ไม่มีจิตใจ ให้แสดงลักษณะมีจิตสังสารและคารวะ โดยการโน้มกิ่งลงมาให้พระนางสิริมหามายาจับ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๓๕) จึงออกพระโอษฐ์ดำรัสอุทานอุเทศกล่าว สัณสารสันนิวาสกอปรด้วยอาทินวโทษ ญูปัทวันตรายใหญ่หลวง ล่อลวงสัตว์ทั้งหลายให้ลุ่มหลงยินดีรักใคร่ในวัตถุวิปลาสมิอาจตัดอาลัย ในสรรพลามกโทษถึงเพียงนี้ (๖/๖๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ล่อลวง” และ “ลุ่มหลง” ซึ่งในบริบทนี้ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก

คำว่า “ล่อลวง” และ “ลุ่มหลง” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “ล่อลวง” หมายถึง ใช้อุบายทุจริตให้หลงเชื่อในสิ่งที่เป็นเท็จ^{๕๘}

คำว่า “ลุ่มหลง” หมายถึง หมกมุ่น, มัวเมา^{๕๙}

จากตัวอย่างจะเห็นนำเอาลักษณะอาการของมนุษย์มาใช้กับสิ่งที่เป็นนามธรรม ให้เหมือนว่าเป็นอาการของสิ่งมีชีวิตที่สามารถล่อลวงให้ลุ่มหลงได้ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๓๖) แลพระยาม้ากัณฐกะอัศครได้สดับพระราชโองการดังนี้ ก็มีจิตโสมนัส จึงเปล่งเสียงมหาเสียดการร้องขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดังสนั่นไปในที่ไกลได้ ๑ โยชน์โดยรอบ เทพยดาที่กำบังเสียงซึ่งเสียงนั้นให้อันตรธานหาย หวังจะมีให้มีอันตรรายแก่มหากิเษยกรรมณ์ (๖/๖๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “จิตโสมนัส” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อาการดีใจของจิตระดับสามัญ(พระยาม้ากัณฐกะอัศคร)

คำว่า “จิตโสมนัส” คือ โสมนัส มีความหมายประจำรูปภาษา หมายถึง ความสุขใจ, ความปลื้มปิติ, ความเบิกบาน^{๖๐} จากตัวอย่างจะเห็นการนำอาการของมนุษย์ที่แสดงออกถึงความ

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๒.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑๕.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓๔.

ดีใจเมื่อได้พบสิ่งที่ยินดี ซึ่งมักมีลักษณะนั้นเป็นสัญลักษณ์ของจิตระดับสามัญที่ยังมีความหวั่นไหว ต่อสิ่งที่รับรู้หรืออารมณ์ภายนอก จนเทพดาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจิตฝ่ายสูงที่มีความมั่นคงระงับ เสียงนั้น จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมาย อาการ

(๑๗) ขณะนั้นอันว่าถาดทองเหมือนดังมีเจตนาจะแสดงซึ่งนิมิตแก่พระโพธิสัตว์ อันจะ ได้ตรัสแก่พระสัพพัญญุตญาณ ก็บันดาลดุจสุวรรณวิหคหงส์ลงเล่นสินธุวารี เลื้อยลอยทวนกระแส ชลที่ขึ้นไปไกลประมาณ ๘๐ สอกถึงทั่วแห่งหนึ่ง ก็จมลงตรงเบื้องบนภาพิมาณแห่งพญากาพ นาคราชกระทบกับถาดอันเป็นพุทธบริโกศแห่งพระสัพพัญญูทั้ง ๑ ในอดีต แสดงศัพท์สำเนียงเสียง กริๆ แล้วลงประดิษฐานอยู่โอทิสภาคภายใต้ ตั่งรองซึ่งถาดแห่งพระพุทธรเจ้าทั้ง ๓ นั้น (๘/๘๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เจตนา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อาการ แสดงความจงใจของถาดทองซึ่งเป็นสิ่งไม่มีชีวิต

คำว่า “เจตนา” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ตั่งใจ จงใจ มุ่งหมาย^{๖๐} จาก ตัวอย่างจะเห็นการนำเอาอาการของมนุษย์ที่แสดงความรู้สึกได้มาใช้กับวัตถุคือถาดทอง ให้มีอาการ แสดงความจงใจที่ทำให้เป็นนิมิตแก่พระโพธิสัตว์ซึ่งจะได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ โดยการลอยทวน กระแสน้ำ เหมือนหงส์ทองลงเล่นน้ำ ซึ่งถาดทองนั้นเป็นสัญลักษณ์ของจิตที่ตั้งมั่นใจธรรม จึงเป็น การนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๑๘) ในขณะนั้นปฐพีด้านทักษิณสำแดงอาการปานประหนึ่งว่า จะกราบทูลให้ทราบว่ ภูมิสถานที่มีมิใช่อันจะตั้งรัตนบัลลังก์ก็บันดาลทรุดต่ำเอียงลง เล่ห์ประคองจักรเกวียนอันบุคลล วางหงายไว้และมีดินขึ้นเหยียบข้างหนึ่งก็เอียงลงไปเหมือนดังนั้น (๘/๘๘)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “กราบทูล” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง แผ่นดินแสดงอาการเหมือนมนุษย์คือสามารถจะพูดได้

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๑.

คำว่า “กราบทูล” คือ บอก มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พูดให้รู้, เล่าให้ฟัง^{๖๒} จากตัวอย่างจะเห็นการนำอาการของมนุษย์ที่สามารถพูดคุยได้ไปเปรียบแผ่นดินซึ่งเป็นธรรมชาติพูดไม่ได้ ให้เป็นประหนึ่งว่าสิ่งมีชีวิตที่แสดงอาการให้พระมหากษัตริย์ทูล จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๓๕) พระสิทธัตถะราชกุมารนี้ เป็นบุรุษอุสุภะ เป็นบุรุษสีหะ เป็นบุรุษนาคอันประเสริฐ โดยยิ่ง (๕/๕๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ได้แก่คำว่า “อุสุภะ” และคำว่า “นาค” โดยทั้ง ๒ ข้อคำนี้ต่างเป็นคำที่สามารถจัดให้อยู่ในวงความหมายเดียวกันได้ คือแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติของมนุษย์ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระยาศรีธรรมบาลเปรียบพระสิทธัตถะเป็นบุรุษผู้มีความมองจากกล้าหาญดุจนักรบ และเป็นบุรุษผู้ประเสริฐ

คำว่า “อุสุภะ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง วัชผู้ (เป็นเครื่องหมายแสดงความสามารถของบุรุษผู้นักรบ)^{๖๓}

คำว่า “นาค” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้ประเสริฐ, ผู้ไม่ทำบาป^{๖๔}

จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบว่า “พระสิทธัตถะ” ในขณะที่ทรงผนวชและประทับนั่งที่ควงต้นพระศรีมหาโพธิ์ทรงมีความมองจากกล้าหาญดุจนักรบและเป็นผู้ประเสริฐ ด้วยการนำคุณสมบัติที่คล้ายกันมาเปรียบเทียบ คือ คุณสมบัติของมนุษย์ จึงเป็นการนำคำมาใช้เปรียบเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่จัดอยู่ในวงความหมายของอาการ

(๔๐) บัดนี้ไซ้ร้เบื่องว่าตรัสพระสังฆกรรมเทศนา ผู้ใดฟังพระธรรมกถาอันบริสุทธิปราศจากมลทิน อาจสามารถจะเปิดทวารพระนิพพานนครราชธานี อันยังบมิได้มีบุคคลเปิดเผยออกได้ ครวนาคูพญาไกรสรสีหราชอันสถิตเหนือยอดบรรพต อันปรากฏล้วนแล้วด้วยศิลาแห่งเดียว อาจเล็งแลเหลือยเห็นนิกรสัตว์ อันสถิตในทิสภาคโดยรอบ (๑๒/๑๒๖)

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๑.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕๐.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๓.

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เปิด” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การบรรลुซึ่งพระนิพพาน

คำว่า “เปิด” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ทำให้สิ่งที่ปิดอยู่เผยออก^{๖๕} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาคำว่า “เปิด” มาเปรียบแทนคำว่าบรรลु โดยลักษณะว่าพระนิพพานเป็นเมือง การเปิดจะบรรลุต้องเปิดประตูเข้าไปข้างใน จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๔๑)แลตถาคตนี้ ... ประสงค์จะแสดงพระธรรมจักรเทศนา จะตีซึ่งอมตเกริให้บันลือแก่นิกรประชาคนาสัตว์ อันมีคอยู่ด้วยข่ายอวิชา ให้กระจ่างแจ้งเห็นพระนิพพาน (๑๓/๑๓๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ตี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การแสดงพระธรรมจักร

คำว่า “ตี” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เอามือหรือไม้เป็นต้นฟาดหรือเข่นลงไป เช่น ตีดาบ ทำให้เกิดเสียง เช่น ตีระฆัง^{๖๖} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาการตีที่เอามือหรือวัตถุฟาดลงไป มาเปรียบกับการแสดงธรรม ซึ่งให้ความชัดเจนยิ่งขึ้น จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๔๒) ตถาคตนี้ห้วงจะให้โอวาทานุสาสน์ให้บรรลุพระอมตมทานิพพาน ท่านจงปฏิบัติตามคำสั่งสอนของตถาคต จะได้เสวยอมฤตรส คือพระอรियมรรคญาณผลญาณ (๑๓/๑๓๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เสวย” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ผลที่ได้รับจากการบรรลุพระนิพพาน

คำว่า “เสวย” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ได้รับ ได้ประสบ เช่น เสวยทุกขเวทนา ได้รับประโยชน์ เช่น เสวยสิทธิ^{๖๗} จากตัวอย่างจะเห็นการอาการของมนุษย์คือ เสวย ซึ่ง

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๔.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๖.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑๗.

หมายถึงอาการที่มนุษย์ได้รับรสอันไม่เป็นอมตะ มาเปรียบกับอริยมรรค จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๔๓) จะเยียวยาให้ระงับหายด้วยโอสถ คือพระธรรมเทศนา (๑๗/๑๗๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เยียวยา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง แก้โรคทางใจ

คำว่า “เยียวยา” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง บำบัดโรค แก้โรค^{๖๘} จากตัวอย่าง จะเห็นการนำเอาอาการบำบัดโรคทางกายภาพมาเปรียบถึงการรักษาด้วยยาทางใจ คือพระธรรมเทศนา จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๔๔) แลในพฤษชาติทั้งหลายล้วนมีโอภาสอันเจียว กระจวนาคูจโมระกลาป มีสาขาอันรื่นรมณีสถาน ปานประหนึ่งว่าจะชักชวนเชิญอันเดินทางให้หยุดพัก สำนักนี้ให้เหือดหายการอันเหน็ดเหนื่อยมา (๑๗/๑๗๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ชักชวน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อาการแสดงออกด้วยความยินดีของธรรมชาติ

คำว่า “ชักชวน” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชวนให้ทำด้วยกัน^{๖๙} จากตัวอย่าง จะเห็นการแสดงอาการของธรรมชาติ โดยผู้ประพันธ์ได้ให้แสดงอาการประหนึ่งว่าเป็นมนุษย์ที่สามารถจะชักชวนคนให้ชื่นชมธรรมชาติให้หายเหนื่อยก่อนค่อยเดินทางต่อไป จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๔๕) อนิจจน่าเอ๋ย กระไรเลยไม่เวทนา ไม่มีความเมตตาปราณี จะขอโอกาสพอเห็นพักตร์พระสามีให้เต็มเนตรก็ไม่มีใครจะได้ แกล้งไหลหลังปลั่งไปไม่หยุดยั้ง กำบังเสียซึ่งทัศนวิสัย มิให้เชยชมพระอุดมรูปสิริวิลาส และเราให้โอกาสแก่ท่านสิ้นกาลช้านานคณนาได้ถึง ๘ ปีเศษ ยังไม่

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๖.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๓.

พอโศกาคูรทเวหหรือประการใด ที่ท่านผู้ก่อกรรมกระทำเวรแก่เราหรือ โฉน จึงแก้งหลังไม่รู้ขาด
สายวายฉะนี้ (๑๘/๑๕๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “แก้ง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การที่
น้ำตาทำให้เดือดร้อนโดยการไหลออกมาไม่ขาดสาย

คำว่า “แก้ง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ทำให้เดือดร้อนรำคาญ^{๓๐} จาก
ตัวอย่างจะเห็นการนำเอาอาการที่สิ่งมีชีวิตเท่านั้นจะสามารถแสดงได้มาใช้กับน้ำตา ซึ่งเป็น
สิ่งไม่มีชีวิตที่สามารถจะแก้งคนได้ โดยการหลังไหลออกมาไม่ขาดสาย จึงเป็นการนำคำมาใช้ใน
เชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายอาการ

(๔๖) อันว่ามรรคธรรมนี้มีได้ละเว้นยอมทำลายชีพแห่งสัตว์ทั้งสิ้นเป็นอาจิณธรรมดาจะ
เลือกหน้าหามิได้ (๒๑/๒๒๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ทำลาย” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ความตาย
คำว่า “ทำลาย” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง อาการที่ทำให้สิ่งที่เป็นกลุ่มก้อน
แตกหักหรือพักกระจัดกระจาย, ทำให้พัง^{๓๑} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาอาการของมนุษย์ที่จะ
สามารถทำลายคู่ต่อสู้ให้ย่อยยับไปได้มาเปรียบกับความตายที่เป็นนามธรรมว่าสามารถที่จะทำให้
สิ่งมีชีวิตแตกหักได้ดั่งมนุษย์ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่
ในวงความหมายอาการ

๓.๗ อุปลักษณะสงคราม

สงคราม หมายถึง “การรบใหญ่ที่มีผู้คนจำนวนมากต่อสู้ฆ่าฟันกัน”^{๓๒} ซึ่งในการสู้รบกัน
จำเป็นต้องอาศัยกลยุทธ์ต่างๆ ทั้งในด้านการรุก การบุกโจมตี ตลอดจนกระทั่งการตั้งรับ เพื่อปกป้อง
ดินแดนเอาไว้

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๘.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑๒.

อุปลักษณ์สงคราม หมายถึง อุปลักษณ์ที่เกิดจากการนำคำหรือข้อความที่มีความหมายประจำรูปภาษา หรือความหมายตรงซึ่งจัดอยู่ในวงความหมายของการทำสงครามต่างๆ เช่น การบุก การโจมตี การแบ่งแยกอาณาเขต สัญชาติต่างๆ เป็นต้น มาใช้ในการกล่าวเปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๔๗) แต่พระองค์ให้พระโลหิตเป็นทาน ก็มากกว่ากระแสน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ แต่ให้พระมังสะเป็นทาน ก็อาจยังพื้แห่งมหาปฐพีให้พ่ายแพ้ แต่ตัดพระเศียรกับตัดพระเศศโมลีให้เป็นทาน ก็ประมาณสูงกว่าเขาพระสุเมรุราช แต่ควักพระเนตรให้เป็นทาน ก็มากกว่าดวงดาราในนภากาศ (๒/๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “พ่ายแพ้” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พ้นปฐพียอมรับ

คำว่า “พ่ายแพ้” คือ แพ้ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สู้ไม่ได้, ทนไม่ได้, ตรงกันข้ามกับชนะ^{๗๓} จากตัวอย่างจะเห็นกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระองค์ ยังทำยังแผ่นดินสู้ไม่ได้กับสิ่งที่พระองค์กระทำ โดยการทำให้เหมือนการต่อสู้จนอีกฝ่ายสู้ไม่ได้ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสงคราม

(๔๘) ส่วนพระยามารผู้โง่บาป ยกพลเสนามารก็มีอาจเข้าไปใกล้โพธิมณฑลได้ก็ยับยั้งอยู่แต่ที่อันไกล เมื่อพระยามารมาได้ทัศนากการโยธาแห่งตนย่นย่ออยู่ดั่งนั้น ก็ร้องประกาศคำทับขันมารโยธาทั้งหลาย ให้เข้าแควดล้อมโพธิมณฑลสถานปานประหนึ่งว่า หมู่มแมลงวันอันจะบินเข้าไปตอมก้อนเหล็กแดงอันรุ่งโรจน์ ร้อนด้วยเปลวเพลิงมีอาจสามารถเข้าไปใกล้ได้ (๘/๕๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ล้อม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์แทนกิเลสที่เข้ามาบีบคั้นพระโพธิสัตว์

คำว่า “ล้อม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง โอบเป็นวงโดยรอบ, ตีวงเข้าไปโดยรอบ เช่น ล้อมค่าย, โดยปริยายหมายถึงรุมล้อมเข้ามาเพื่อจะทำร้าย, ล้อมกรอบ ก็ว่า^{๗๔} จาก

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐๓.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๕.

ตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะสิ่งที่เป็นนามธรรมคือกิเลส แสดงแสนยานุภาพทางการทหารเหมือนมนุษย์ มาล้อมค่ายเพื่อจะทำร้ายพระพุทธองค์ให้ย่อยยับลงไป จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสงคราม

(๔๕) อาตมาจะขึ้นประดิษฐานด้วยบาท คือวิริยบารมี เหนือพื้นปฐพี คือศีลบารมีญาณ จะถือขรรควุธสำหรับจะยุทธนาการ คือปัญญาบารมีด้วยทักษิณหัตถ์ คือศรัทธา จะกระทำบารมีทั้งหลายเป็นโล่ป้องกันสรรพเสนามารพลไพรี มิได้หนีจากรัตนบัลลังก์ จะตั้งยุทธเชิงชัยขจัดเสียดสังมารภัยให้พ่ายแพ้พินาศในที่นี้ (๕/๕๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ยุทธนาการ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์แทนการรบกันกับกิเลส

คำว่า “ยุทธนาการ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง อากาศที่รบกัน, การรบกัน^{๓๕} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาลักษณะการรบฟันของมนุษย์ในโลกมาแสดงเปรียบเทียบให้เห็นถึงการสู้รบกับกิเลส โดยทั้งฝ่ายพระพุทธองค์ก็มีกองทัพและฝ่ายกิเลสก็มีกองทัพที่รบกันเพื่อให้รู้แพ้ชนะ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสงคราม

(๕๐) ลำดับนั้น ฝ่ายบุรุษโยธาพระมหาสัตว์อีก ๗ จำพวก คือ ศรัทธาพล ๑ วิริยพล ๑ สติพล ๑ สมာธิพล ๑ ปัญญาพล ๑ หิริพล ๑ โอตตปปพล ๑ ก็มาประชุมพร้อมกันประดุจกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ แต่พระองค์ทรงอภิบาลบำรุงเลี้ยงมาสิ้นจรกาล ด้วยอันนปานาหาร วัตถาลังการตรงครคชทานอนเอนอนันต์ จะนับมิได้ในอดีตกภ จงทอดพระเนตร ข้าพระบาทจะรอนรบหม่มารปัจจนึกให้ได้ชัยชนะในขณะนี้ แล้วประดิษฐานอยู่ที่เฉพาะพระพักตร์ ดูจเห็นประจักษ์แก่นัยนาสมเด็จพระพุทธางกูร (๕/๕๗-๕๘)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “รบ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์แทนการต่อสู้กับกิเลสที่เป็นข้าศึกของจิตใจ

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๑.

คำว่า “รบ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ต่อสู้ในทางศึก เช่น ไปรบเข้าศึกที่ชายแดน^{๑๖} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบพลคือสิ่งที่พระองค์สั่งสมบำเพ็ญมา เสมือนกองกำลังมาขึ้นอาสารที่จะสู้รบกับทหารอีกฝ่ายคือกิเลส จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสงคราม

๓.๘ อุปลักษณ์ธรรมชาติ

ธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ, สภาพภูมิประเทศ^{๑๗}
 อุปลักษณ์ธรรมชาติ หมายถึง อุปลักษณ์ที่เกิดจากการนำคำ หรือข้อความที่มีความหมายประจำรูปภาษาหรือความหมายซึ่งจัดอยู่ในวงความหมายของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ ไม่ได้สร้างขึ้นมา และหมายรวมถึงสภาพภูมิอากาศหรือปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่ได้เกิดจากการสร้างหรือการกระทำของสิ่งอื่นใด ไปใช้เปรียบเทียบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๕๑) แลพระกายก็มิได้ระคนด้วยสมหะรุธิระคัพภมลทินอันใดอันหนึ่ง แลบริสุทธีผ่องใสสะอาด ครวนาคุดวงแก้วมณีโชติรส อันนำออกมาวางไว้บนกองผ้ากาสิกพัสดร์ (๓/๓๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ดวงแก้วมณี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงพระวรกายของพระโพธิสัตว์ขณะอยู่ในพระครรภ์

คำว่า “ดวงแก้วมณี” คือ มณี มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง แก้วหินมีค่าสีแดงในจำพวกนพรัตน์ มักหมายถึงทับทิม^{๑๘} จากตัวอย่างจะเห็นมีการนำคุณสมบัติของ “ดวงแก้วมณี” ที่สวยงาม สว่างไสว โชติช่วง มาเปรียบเทียบกับพระกายของพระโพธิสัตว์ขณะสถิตอยู่ในพระครรภ์พระมารดา มิได้แปดเปื้อนด้วยเสลด เลือดแต่อย่างใด กลับมีพระวรกายผุดผ่อง จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของธรรมชาติ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๔.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๔.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๐.

(๕๒) สัตว์ทั้งหลายมีฐลีส คืออวิชชาบางหนามีประมาณเท่านั้น (๑๒/๑๒๘)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ฐลีส” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อวิชชาความไม่รู้จริง

คำว่า “ฐลีส” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ละออง, ฝุ่น^{๗๕} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบ จึงเป็นการนำคำ ฝุ่น ซึ่งเป็นธรรมชาติมาเปรียบว่าเป็นอวิชชาความไม่รู้จริงซึ่งมีมากมาย มาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายธรรมชาติ

(๕๓) สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอันยิ่งด้วยคุณคือพระมหากษัตริย์ เมื่อพระองค์จะทรงประหารเสียดังภูเขาใหญ่ กล่าวคือมารแห่งพระปัญจวัคคีย์ ด้วยพระขรรค์แก้ว วิชิตราช กล่าวคือปัญญาในคราวนั้น (๑๓/๑๓๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ภูเขา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กิเลสของพระปัญจวัคคีย์

คำว่า “ภูเขา” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พื้นที่ที่มีระดับสูงชันจากบริเวณรอบๆ ตั้งแต่ ๖๐๐ เมตรขึ้นไป^{๗๖} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาธรรมชาติคือภูเขาใหญ่มาเปรียบเทียบกับกิเลสในใจของพระปัญจวัคคีย์ ว่ามีมีจำนวนมากหรือขนาดใหญ่เหมือนภูเขา ทำให้ได้เห็นภาพที่ชัดขึ้น จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายธรรมชาติ

(๕๔) ส่วนสมเด็จพระอัครมุนินทรธรรมสารตีสฤศค จึ่งทรงตกแต่งซึ่งธรรมจักรมหาพิชัยรถจะบรรทุกซึ่งเวไนยสัตว์ประชาณกร เทียบด้วยจตุอัสดร กล่าวคือ พระสมัมปธานทั้ง ๔ ขับล่วงหลีกพ้นสลตลามกวิธีทั้ง ๒ คือ ทางเปือกตมได้แก่กามสุขัลลิกานุโยค ทางรกชฎด้วยขวากหนามได้แก่อัตตกิลมถานุโยค ดำเนินโดยมัชฌิมมรรคาลัยอันใหญ่กว้าง กล่าวคือ อัยฎางคิกอริยมรรคมรรคอันประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ปราศจากโทษมลทิน (๑๓/๑๓๗)

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๘.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๕.

ในตัวอย่างนี้พบอุปสรรคเชิงมโนทัศน์คำว่า “เปือกตม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัตว์ลักษณะแทนกิเลสคือการหมกมุ่นในกามคุณ

คำว่า “เปือกตม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เลนตมที่ละเอียด^{๘๑} จากตัวอย่าง จะเห็นการนำคำว่า เปือกตม คือเลนตมที่ละเอียดไม่น่าปรารถนามาเปรียบกับการหมกมุ่นในกามคุณ อันจะทำให้จิตใจของผู้ที่นั้นสกปรกได้ด้วย จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปสรรคเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายธรรมชาติ

(๕๕) กาลเมื่อพระสัพพัญญูทรงรับพระเวฬุวันเป็นอารามครั้งนั้น อันว่ามหาปฐพีตลก็ วิลกัมปนาท คุจรูประสาทสาธุกการ (๑๖/๑๖๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปสรรคเชิงมโนทัศน์คำว่า “มหาปฐพี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัตว์ลักษณะพุทธศาสนิกชน

คำว่า “มหาปฐพี” คือ แผ่นดิน มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พื้นดินของโลก , รัฐ, ประเทศ^{๘๒} จากตัวอย่างจะเห็นในขณะที่พระพุทธรูปเจ้าทรงรับวัดเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกใน พระพุทธศาสนา แผ่นดินใหญ่ก็สันตะเทือนซึ่งแผ่นดินใหญ่นั้นก็หมายถึงพุทธศาสนิกชนที่ส่งเสียง สาธุกการนั่นเอง จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปสรรคเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวง ความหมายธรรมชาติ

(๕๖) ทรงกำสรวล โศกปิยวิปโยคทุกข์ทุกราตรี พระอินทรีย์ใหม่ไปด้วยเพลิง กล่าวคือ ความโศกเป็นนิรันดรกาล (๑๘/๑๘๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปสรรคเชิงมโนทัศน์คำว่า “เพลิง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัตว์ลักษณะ แทนความโศกเศร้าที่คอยแผดเผาเพราะความทุกข์ที่เกิดจากความรัก

คำว่า “เพลิง” คือ ไฟ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อธาตุอย่างหนึ่งในธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม, ผลจากปฏิกิริยาเคมีซึ่งก่อให้เกิดความร้อน แสงสว่าง และเปลว คือ กลุ่มแก๊สที่

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

กำลังลูกใหม่ ทำให้ใหม่สิ่งต่างๆ^{๘๓} จากตัวอย่างจะเห็นการกล่าวถึงการที่พระนางยโสธราทรงทุกข์ เพราะความรักในเจ้าชายสิทหัตถะ ทำให้พระวรกายไม่ผุดผ่อง โดยน้ำเอาธรรมชาติคือไฟ ซึ่งทำให้เกิดความร้อน มาเปรียบให้เห็นถึงอาการของความทุกข์ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายธรรมชาติ

(๕๑) คุณบรมบพิตร อันว่าชีวิตแห่งมนุษย์ทั้งหลายนี้ย่อมนักดำรงอยู่โดยพลันมิได้ ยังยืนอยู่ ครวนาคุสสายฟ้าแลบอันปรากฏมิได้นาน อันว่าวัยวัฒนาการย่อมมีราเป็นที่สุด สภาวะหาโรคมิได้ มีพยาธิประทุฐฐูปาทาเป็นปริโยสาน อันว่าชีวิตสังขารก็มีมรณะเป็นธรรมดา สมบัติทั้งปวงก็ล่วงละวิบัติยัย (๒๑/๒๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ฟ้าแลบ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อายุขัยของมนุษย์ที่สั้น

คำว่า “ฟ้าแลบ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง แสงสว่างที่เกิดวาวขึ้นในท้องฟ้า ลักษณะเป็นเส้นหรือแผ่นดิน เกิดขึ้นเนื่องจากอิเล็คตรอนจำนวนมากเคลื่อนที่ผ่านอากาศเป็นเหตุให้เกิดความร้อนสูงมากจนปรากฏเป็นแสงสว่างวาวขึ้น^{๘๔} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาการปรากฏการทางธรรมชาติคือฟ้าแลบ มาเปรียบให้เห็นว่าชีวิตคนนี่สั้นนักไม่สามารถจะอยู่ได้ยืนนาน ไม่นานก็ตาย จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายธรรมชาติ

๓.๕ อุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติ

อุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติ หมายถึง อุปลักษณะที่เกิดจากการนำคำหรือข้อความที่มีความหมายประจำรูปภาษา หรือความหมายตรงซึ่งจัดอยู่ในวงความหมายของสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งใดๆ ก็ตามที่ไม่ได้เกิดขึ้นเอง ไม่ได้มีอยู่เอง แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างขึ้น จากการปรุงแต่ง จากการสมมติ และจะเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนอยู่จริงปรากฏในโลก ไปใช้เปรียบเทียบกับสรรพสิ่งอื่นๆ ซึ่งในที่นี้ คือ การการเปรียบเทียบถึงเนื้อความต่างๆ ของหนังสือพระปฐมสมโพธิ

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑๕.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑๒.

“อุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องต่างๆ เช่น อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ของมนุษย์ สัตว์หรือเทพเจ้า ซึ่งมนุษย์ สัตว์ หรือเทพเจ้าเหล่านั้น ล้วนถูกสร้างขึ้นจากความคิด ความเชื่อของผู้ใช้ภาษา นอกจากนั้น สิ่งเหนือธรรมชาติยังรวมไปถึงสิ่งประติษฐ์ วัตถุ ธรรมชาติที่สร้างขึ้นมาจากความเชื่อและจินตนาการของผู้ใช้ภาษา อุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาตินี้รวมสรรพสิ่งทุกอย่างไว้ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต แต่ทุกสิ่งต้องอยู่เหนือธรรมชาติและเกี่ยวเนื่องด้วยความเชื่อ”^{๘๕}

(๕๔) อนึ่ง พระสิริมหามายา ผิดว่าเสด็จประพาสอุทยานแลวนสถานที่ใดๆ อันว่า อุทยานเทพดา อรัญเทพดา และบรรพตเทพดาทั้งหลาย ก็มาโสรจสรงพระสรีระอินทรีย์ ด้วย ทิพย์ สุคนธ์ทกแล้วนำมาซึ่งทิพย์อลังการารมณ์แต่ระดับพระวรกาย อันนี้เป็นอัจฉริยธรรม คำรบ ๗ (๑/๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เทพดา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง มหาชนชาวพระนคร

คำว่า “เทพดา” คือ เทวดา มีความหมายประจํารูปภาษาหมายถึง พวกชาวสวรรค์ที่มีดา ทิพย์, หูทิพย์, และกินอาหารทิพย์^{๘๖} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาเทพดาซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ มาเป็นสัญลักษณ์แทนมหาชนชาวพระนครที่คอยถวายการรับใช้พระนางสิริมหามายา จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๕๕) อนึ่ง พระสิริมหามายา ผิดว่าเสด็จไปสู่ศิริครรภไศยาสน์นั้น บรรทมหลับกับอนงค์บริวาร อันว่ายักษ์ราชาทั้ง ๘ ก็ถือพระขรรค์วัชรอาวุธมายืนแวดล้อมอภิบาลเพื่อให้บาราจากภัยอันตรายทั้งปวง อันนี้เป็นอัจฉริยธรรมคำรบ ๘ (๑/๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ยักษ์” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์แทนสัตว์ ๘ หรืออุโบสถศีลของพระนางสิริมหามายา

^{๘๕} ชัชวดี ศรีสัมพ์. “อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในนาฏภาษา”. (งบประมาณแผ่นดินของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๕, ๒๕๕๐).

^{๘๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. หน้า ๕๔๐.

คำว่า “ยักษ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง อมนุษย์พวกหนึ่ง ถือกันว่ามีรูปร่างใหญ่โต มีเขี้ยวอก ใจดีอำมหิต ชอบกินมนุษย์ กินสัตว์ โดยมามีฤทธิ์เหาะได้ จำแลงตัวได้^{๘๗} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอายักษทั้ง ๘ มาใช้เป็นสัญลักษณ์แทนศีล ๘ ซึ่งเป็นนามธรรม ที่คอยปกป้องอารักขาให้พระนางสิริมหามายาปลอดภัย จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๖๐) ข้าพระบาททั้ง ๘ เทียบทจรแสวงหาพิจารณาในอุดมวงศ์ แลเห็นพงศ์ทั้งหลายทั่วทั้ง ๘ หมื่น ๔ พันพระนคร ก็บมิพบพาน จนมาถึงนครสถาน ทั้งนี้ ได้เห็นพระแม่เจ้าผู้ทรงศรีสุนทรลักษณะถ่วงเสียวซึ่งสตรีมนุษย์โลกหาสมอมิได้ คุงเทพอัปสรกัลยาทั้งรุ่งเรืองคุจบวรวงศา ประเสริฐกว่าสรรพอนกนารี (๑/๑๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เทพอัปสรกัลยา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงพระนางสิริมหามายา

คำว่า “เทพอัปสรกัลยา” คือ นางฟ้า มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง นางในเทพนิยายถือว่าอยู่บนสวรรค์^{๘๘} จากตัวอย่างจะเห็นการความงามของพระนางสิริมหามายาที่มีความงามที่ยากจะมีสตรีใดในโลกจะมาเทียบได้ เหมือนกับนางฟ้าที่งดงามยิ่งนัก จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๖๑) อนึ่ง ภายพระมหาสัตว์เมื่ออยู่ในพระครรภ์พระมารดา บมิได้เป็นที่สัมพาธสถาน คับแคบ เหมือนดังสัตว์ทั้งปวงอันเสวยทุกข์ลำบากอยู่ในครรภ์ ทรงสถิตอยู่เป็นสุขเหมือนคูนั่งอยู่บนเตียงทอง อันกว้างได้ ๑๒ ศอก มิฉะนั้นคูนมหาพรหมอันสถิตอยู่ในวิมานแก้ว (๓/๓๐)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “มหาพรหม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์ขณะอยู่ในพระครรภ์พระมารดา

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๖.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๔.

คำว่า “มหาพรหม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อพรหมชั้น ๓ ในรูปพรหม ๑๖ ชั้น^{๘๕} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบกายพระมหาสัตว์เมื่ออยู่ในพระครรภ์พระมารดา เหมือนมหาพรหมซึ่งเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติประทับอยู่ในวิมานแก้ว จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๖๒) สมเด็จพระบรมกษัตริย์ที่ราชาภิเษกพระมหามารุชให้เสวยสมบัติตั้งพระพิมพาเทวี อัครมเหสี แลพระมหาสัตว์แวดล้อมด้วยเอกเจตติยราชนารีเป็นบริวาร ปานประหนึ่งว่าสมเด็จพระวัชรินทร์เทวราชอันมีเทพอัปสรกัญญาเป็นบริวาร (๕/๕๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “สมเด็จพระวัชรินทร์เทวราช” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์

คำว่า “สมเด็จพระวัชรินทร์เทวราช” คือ พระอินทร์ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อเทวราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และชั้นจาตุมหาราช^{๘๖} จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอาเหตุการณ์ขณะพระอินทร์ที่มีนางฟ้าเป็นบริวารมาเปรียบถึงขณะพระมหาสัตว์กับพระนางโยชราพิมพา กำลังร่วมพิธีราชาภิเษก โดยมีบรรดานางสนมเป็นบริวาร จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๖๓) อันว่าโลกสันนิวาสนี้ ... จมอยู่ในเปือก คือเบญจกามคุณ ผูกพันอยู่ด้วยห่วง คือกิเลส และจมอยู่ในโลโณทกมหาสมุทร กล่าวคือ ตัณหาทั้ง ๑๐๘ ประการ (๒๐/๒๑๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “โลโณทกมหาสมุทร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์

คำว่า “โลโณทกมหาสมุทร” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง น้ำเค็ม น้ำเกลือ เป็นน้ำในโลณสาคร ซึ่งแวดล้อมทวีปทั้ง ๔ มีสีต่างกันเป็นแดนๆ เรียกว่า มหานที ๔ ได้

๑. ปิตสาคร (น้ำสีเหลือง) ล้อมรอบอูตรกुरुทวีป
๒. ชีรสาคร (น้ำสีขาว, น้ำนม) ล้อมมยุพวิเทหทวีป

^{๘๕} ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, หน้า๘๓๕

^{๘๖} ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖, หน้า๑๓๗๔

๓. นิสาศกร (น้ำสีดำ) ล้อมชมพูทวีป

๔. ผลึกสาคร (น้ำสีผลึก) ล้อมอมร โคยานทวีป^{๕๐}

จากตัวอย่างจะเห็นการนำโลโณทกมหาสมุทรที่กว้างขวางใหญ่โตมากมาเปรียบให้เห็นถึงต้นหา ๑๐๘ หรือความทะยานอยากของสรรพสัตว์มีอยู่มาก จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๖๔)ยังสัตว์ทั้งหลาย ๘ หมื่น ๔ พัน ให้ดื่มน้ำอมฤตวารี กล่าวคือ มรรคผลพระอมตมหานิพพาน (๒๕/๒๕๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “อมฤตวารี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง มรรคผลและพระนิพพาน

คำว่า “อมฤตวารี” คือ อมฤต มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง น้ำทิพย์, เครื่องทิพย์^{๕๑} จากตัวอย่างจะเห็นการนำคำว่า น้ำทิพย์ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนามาเปรียบเทียบกับมรรคผลและนิพพาน เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๖๕)กาลเมื่อพระอนันที่ไปจากที่นั่นแล้ว ขณะนั้นพระย้าวสวัตติมารผู้มีใจบาปก็เข้ามาสู่สำนักพระทศพลญาณ แล้วนิสันทนาการในที่ควรข้างหนึ่งกราบทูลอาราธนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าขอเชิญพระองค์เข้าสู่พระปรินิพพานกาลบัดนี้ (๒๖/๒๖๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “พระย้าวสวัตติมาร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัตว์ลักษณะแทนความตาย

คำว่า “พระย้าวสวัตติมาร” คือ มาร มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เทวดาจำพวกหนึ่ง มีใจบาปหยาบช้ำคอยคิดกันไม่ให้ทำบุญ; ผู้ฆ่า, ผู้ทำลาย, ในพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้คิดกันบุญกุศลมี ๕ ประการเรียก เบญจพิชมาร คือ ขันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมาร เทวบุตรมาร

^{๕๐} สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา. หน้า ๔๒.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓๓.

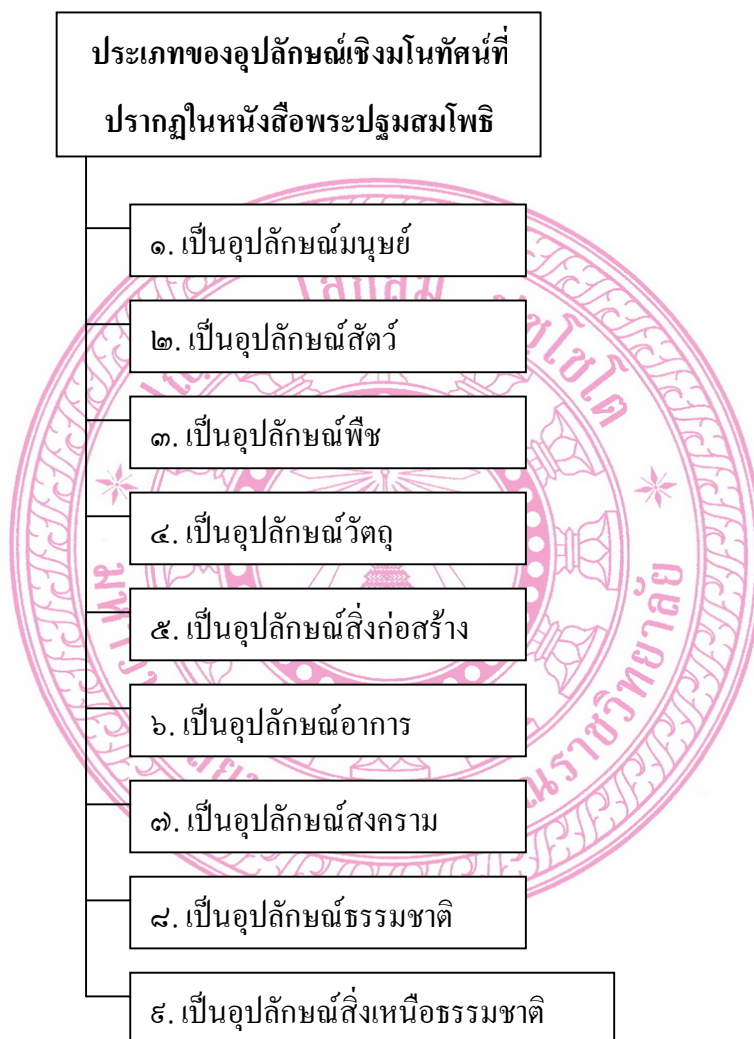
โดยปริยายหมายถึงผู้ที่เป็อุปสรรคขัดขวาง^{๕๓} จากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบตายที่เป็นธรรมดาของโลกนี้ เหมือนกับพระยาวัสติมารคือมัจจุร(ความตาย) จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิจะเห็นว่า ผู้ใช้ภาษาในสังคมไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการใช้อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่หลากหลาย ซึ่งรูปภาษาที่นำมาใช้ในการเปรียบเทียบนั้นล้วนมาจากประสบการณ์ต่างๆ ของตัวผู้ใช้ภาษาเอง ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางร่างกาย ประสบการณ์จากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อม ตลอดจนประสบการณ์จากการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษาซึ่งเป็นราชินิกุลชั้นสูง โดยส่วนมากสิ่งทีนำมาใช้เปรียบเทียบล้วนเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวของผู้ใช้ภาษา ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเภทของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิได้ ดังแผนภูมิ ดังนี้

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๘.

แผนภูมิที่ ๑

แสดงประเภทของอุปถัมภ์เชิงมนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือพระปฐมสมโพธิ

บทที่ ๔

การวิเคราะห์กระบวนการทางความหมายของการเป็นอุปลักษณ์

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะแสดงการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายโยงทางความหมายที่ทำให้เกิดเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ซึ่งตามการศึกษาภาษาศาสตร์ปริชานจะมีแนวคิดพื้นฐาน อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกิดจากการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางประจำรูปภาพไปยังความหมายที่ต้องการสื่อสาร โดยความหมายประจำรูปภาพจัดอยู่ในวงความหมายปลายทาง และมีกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายระหว่างความหมายของวงความหมายทั้งสองทำให้เกิดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ขึ้น

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกิดจากการถ่ายโยงความหมายจาก วงความหมายต้นทาง (Source domain) ไปยังวงความหมายปลายทาง (Target domain) และมีการถ่ายโยงทางความหมายระหว่างความหมายของคำ ในสองวงความหมายดังกล่าวนี้ การถ่ายโยงความหมายนั้นเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางความหมายที่เป็นคุณสมบัติ (Attributes) ของคำ ซึ่งปรากฏในวงความหมายต้นทางกับวงความหมายปลายทาง การถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายนี้ทำให้เกิดเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ โดยวงความหมาย หมายถึง “ความหมายของสรรพสิ่ง เป็นความหมายที่สรรพสิ่งมีอยู่ เป็นอยู่ หรือดำรงสภาพอยู่ ส่วนวงความหมายต้นทาง หมายถึง ความหมายของสรรพสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ หรือดำรงสภาพอยู่ เป็นความหมายที่มีอยู่ประจำสรรพสิ่ง ส่วนวงความหมายปลายทาง เป็นความหมายของสรรพสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ ดำรงสภาพอยู่ ไม่ได้เป็นความหมายประจำสรรพสิ่ง แต่เป็นความหมายที่เกิดจากการเปรียบเทียบ เป็นความหมายที่ผู้ใช้ภาษาต้องการอ้างถึง”^๑

^๑ ชัชวดี ศรีลัมพ์. “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในนาฏยภาษา”. (จบประมาณแผ่นดินของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘, ๒๕๕๐).

กระบวนการถ่ายโยงทางความหมายมี ๒ ประเภท ได้แก่

๑. การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) หมายถึง การถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง โดยความสัมพันธ์แบบเชิงเดี่ยวจะเป็นความสัมพันธ์แบบ หนึ่งต่อหนึ่ง กล่าวคือ ลักษณะของการถ่ายโยงความสัมพันธ์นั้น เป็นการโยงความสัมพันธ์ของความหมายของสภาพหรือสภาวะของสรรพสิ่งในวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง

๒. การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) หมายถึง การถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางกับความหมายปลายทาง ซึ่งรูปภาพในวงความหมายต้นทางจะมีปฏิสัมพันธ์กันก่อนที่จะถ่ายโยงความหมายไปยัง วงความหมายปลายทาง โดยไม่ได้มีลักษณะที่สิ่งหนึ่งกลายเป็นสิ่งหนึ่ง แต่จะประกอบด้วยความสัมพันธ์ของธรรมชาติของสิ่งหนึ่งไปเป็นธรรมชาติของอีกสิ่งหนึ่ง

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลการใช้ภาษาเป็นอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ ผู้วิจัยพบว่า มีการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) ในอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ประเภทต่างๆ โดยมีรายละเอียดการถ่ายโยงทางความหมายดังต่อไปนี้

๔.๑ อุปถัมภ์มนุษย์

(๑) อาตมาจะขึ้นประดิษฐานด้วยบาท คือวิริยบารมี เหนือพื้นปฐพี คือศีลบารมีญาณ จะถือขรรควุธสำหรับจะยุทธนาการ คือปัญญาบารมี ด้วยทักษิณหัตถ์ คือศรัทธา จะกระทำบารมีทั้งหลายเป็นโล่ป้องกันสรรพเสนามารพลไพรี มิได้หนีจากรัตนบัลลังก์ จะตั้งยุทธชิงชัยจัดเสียดซึ่งมารภัยให้พ่ายแพ้พินาศในทันที (๘/๘๖)

จากตัวอย่างนี้พบคำว่า “บาท” และคำว่า “หัตถ์” ซึ่งปรากฏอยู่ในบริบทเดียวกันกับคำว่า วิริยบารมีกับศรัทธา ซึ่งเป็นบารมีธรรมของพระมหาสัตว์ ในตัวอย่างนี้หมายถึง พระมหาสัตว์จะทรงขึ้นหยัดและต่อสู้กับกิเลสด้วยวิริยบารมีกับศรัทธา คำว่า “บาท” และคำว่า “หัตถ์” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้ต่อไปนี้

คำว่า “บาท” คือ ดิน หมายถึง อวัยวะส่วนล่างสุดของคน นับตั้งแต่ได้ข้อเท้าลงไป สำหรับยืนหรือเดินเป็นต้น^๒

คำว่า “หัตถ์” คือ มือ หมายถึง อวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย อยู่ต่อจากปลายแขน ประกอบด้วยฝ่ามือและนิ้วมือ สำหรับจับเป็นต้น^๓

ลักษณะความหมายประจำรูปภาษาสื่อให้เห็นว่า ผู้ใช้ภาษาเปรียบเทียบการยืนหยัดต่อผู้กับกิเลสด้วยวิริยบารมีและศรัทธา เป็นบาทและพระหัตถ์ขวา ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือมนุษย์ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ หลักธรรม (วิริยบารมีกับศรัทธา) ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

มนุษย์

“บาท, หัตถ์”

(อวัยวะที่สำคัญของมนุษย์)

(รูปธรรม)

(ใช้ประโยชน์ได้)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“หลักธรรม”

(คุณธรรมประจำตัว)

(นามธรรม)

(ใช้ประโยชน์ได้)

จากกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (การใช้ประโยชน์) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางจะเป็นเรื่องการใช้อวัยวะสำหรับยืนหรือจับ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะทางคุณธรรมคือวิริยบารมีและศรัทธาเป็นเกราะป้องกันกิเลสที่จะเข้ามาทำให้จิตใจเศร้าหมอง

(๒) ลำดับนั้น ฝ่ายนุชโยธาพระมหาสัตว์อีก ๗ จำพวก คือ *ศรัทธาพล ๑ วิริยพล ๑ สติพล ๑ สมาธิพล ๑ ปัญญาพล ๑ หิริพล ๑ โอตตปปพล ๑* ก็มาประชุมพร้อมกันประคองกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ แต่พระองค์ทรงอภิบาลบำรุงเลี้ยงมาสิ้นจรรณกาล ด้วยอันนปานาหาร

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: (นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘๐.

วัดถาลังการตรงครคชทานอนเอนกอนันต์ จะนับมิได้ในอดีตภพ จงทอดพระเนตร ข้าพระบาทจะรอนรบทหมู่มารปัจฉนีกาให้ได้ชัยชนะในขณะนี้ แล้วประดิษฐานอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์ ดุจเห็นประจักษ์แก่นัยนาสมเด็จพระพุทธชาตกูร (๕/๕๗-๕๘)

จากตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “โยธา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พล ๗ จำพวก คือ สรรทพ ๑ วิริยพล ๑ สติพล ๑ สมาริพล ๑ ปัญญาพล ๑ หิริพล ๑ โอดตปป์พล ๑ ที่ทรงบำเพ็ญมาเพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ คำว่า “โยธา” คือ ทหาร มีความหมายประจำรูปภาษา หมายถึง ผู้มีหน้าที่ในเรื่องราว นักรบ^๔

จากความหมายประจำรูปภาษา ของคำว่า “ทหาร” สามารถแสดงให้เห็นการเปรียบเทียบ พล ๗ จำพวก เป็นทหารที่ทำหน้าที่รับอาสารักษาความปลอดภัยให้กับพระมหาสัตว์จากศัตรูภายใน คือกิเลสในพระทัยของพระองค์ ด้วยการนำคุณสมบัติของทหารมาเปรียบกับสิ่งที่เป็นนามธรรมให้กระทำเสมือนสิ่งมีชีวิต ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือมนุษย์ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ หลักธรรม ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

มนุษย์

“ทหาร”

(มีชีวิต)

(มนุษย์)

(มีร่างกาย)

(รบกับศัตรู)

(รักษาความปลอดภัย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“หลักธรรม”

(ไม่มีชีวิต)

(คุณธรรมในใจ)

(ไม่มีร่างกาย)

(รบกับกิเลส)

(รักษาความปลอดภัย)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (รักษาความปลอดภัย) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางจะเป็นเรื่องหน้าที่รักษาความปลอดภัยของทหาร ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นหน้าที่รักษาความปลอดภัยของธรรมะ(พละ)ของพระโพธิสัตว์

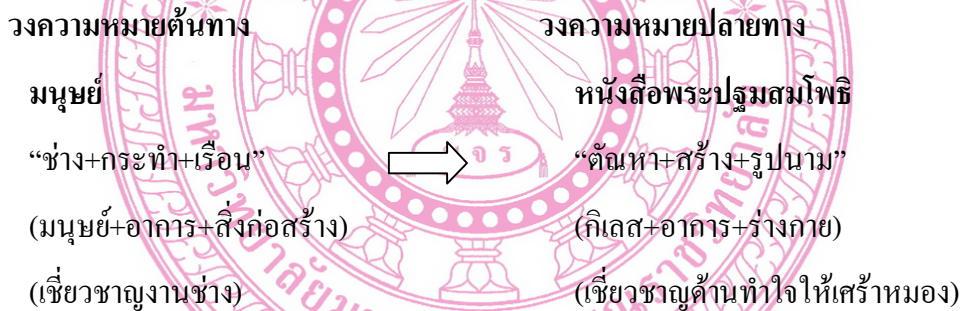
^๔ เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๗.

(๓) แต่ก่อนตกคตท่องเที่ยวมาในชาติสังสารประมาณเป็นอันมาก สืบเสาะแสวงหาช่าง
 กระทำเรือน กล่าวคือคัมหาอันสร้างนามรูป (๑๐/๑๑๐)

ตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ช่าง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง คัมหา

คำว่า “ช่าง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้ชำนาญในการฝีมือหรือศิลปะอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง เช่น ช่างไม้ ช่างไฟ^๕

จากความหมายประจำรูปภาษาสามารถแสดงให้เห็นการเปรียบเทียบว่า คัมหา ถูก
 เปรียบเหมือนช่าง ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นคัมหาเป็นเพียงนามธรรมเท่านั้น ผลการวิจัยพบว่าเกิด
 กระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) คือ
 การมีปฏิสัมพันธ์กันเองในระหว่างวงความหมายต้นทางคือ ช่างกระทำเรือน วงความหมายต้นทาง
 คือมนุษย์ ถ่ายทอดและ โยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ คัมหาสร้างรูปนาม ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
 คุณสมบัติด้าน (การใช้ประโยชน์) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทาง
 เป็นเรื่องใช้วืวะสำหรับยื่นหรือจับ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะการคุณธรรมคือ
 วิริยบารมีและศรัทธาเป็นเกราะป้องกันกิเลสที่จะเข้ามาทำให้จิตใจเสร้างอมอง

(๔) ข้าพเจ้าทั้ง ๓ เป็นสตรีคงจะพันชนาการซึ่งพระสิทธิตถะด้วยบ่วงทั้งหลาย มีราคะ
 เป็นต้น (๑๑/๑๑๗)

ตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “สตรี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กิลต ๓ ชนิด
 คือ คัมหา ราคะ อดี

คำว่า “สตรี” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้หญิง, เพศหญิง^๖

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นได้ว่า กิเลส ๓ ชนิด คือตัณหา ราคะ อรดี เปรียบเสมือนผู้หญิงสาวสวย ๓ แบบที่จะผูกมัดพระสัพพัญญุตญาณด้วยความงามคือราคะ เป็นต้น ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือมนุษย์ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ กิเลสทั้ง ๓ คือ ตัณหา ราคะ อรดี ที่เป็นบ่วงพันธนาการให้จิตเศร้าหมอง ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (มีเสน่ห์เข้าวนใจให้หลงใหล) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการใช้ความสวยอันเป็นเสน่ห์ของสตรีให้มนุษย์หลงใหล ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะกิเลสทั้ง ๓ คือ ตัณหา(ความทะยานอยาก) ราคะ(ความใคร่ในกาม) อรดี (ความไม่ยินดี)

(๕) พระลูกเจ้าสถิตในพระนครนี้ จะเสด็จไปแห่งใดก็เคยทรงกฤษณาชาติพาชีสิวิกาญจน ยานราชรถ อันปรากฏด้วยอติเรกราชานุภาพมहिมา บัดนี้มาปลงพระโลมัสสุเกศาทรงนุ่งห่มผ้าข้อม ฝาด พระหัตถ์ทรงบาตรเสียมธุณพระยศศักดิ์คาเดช คุณเพศคนจันทาลที่ขวักขาจารทรมานพระองค์ ไม่มีพระภูษาอาภรณ์ทรงหรือไฉน พระสรีระวิลาสจะแปลกประหลาดเป็นประการใดในคราวนี้ (๑๘/๑๘๕)

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑๕.

ตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “คนจันฑาล” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระพุทธเจ้าที่เกี่ยวพันกับเขา ห่มจีวรคร่ำคร่าเป็นดังคนต่ำด้อย

คำว่า “คนจันฑาล” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ต่ำช้า, ลูกคนต่างวรรณะ”

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “คนจันฑาล” ในบริบทนี้ พระนางพิมพา เปรียบเทียบพระพุทธองค์ที่ทรงนุ่งห่มผ้าข้อมฝาด พระหัตถ์ทรงบาตรและเที่ยวขอเาตามบ้านเรือน เสื่อมสูญยศศักดิ์เหมือนคนจันฑาลที่ถือว่าเป็นวรรณะที่ต่ำที่สุดในสมัยนั้น ทั้งๆที่พระองค์ทรงเป็น ถึงพระราชโอรส ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบ เชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือมนุษย์ ถ่ายทอดและโยง ความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ คนจันฑาล ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

มนุษย์

“คนจันฑาล”

(มีชีวิต)

(มนุษย์)

(วรรณะต่ำด้อย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“เสื่อมสูญพระยศ”

(ไม่มีชีวิต)

(วรรณะต่ำ)

(ชีวิตที่ตกต่ำ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง คุณสมบัติด้าน (ชีวิตที่ตกต่ำ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็น วรรณะต่ำด้อย ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะชีวิตที่ตกต่ำ

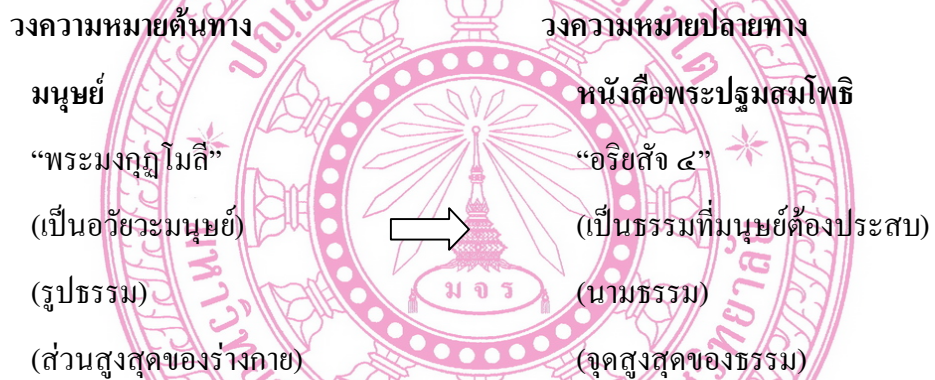
(๖) ก็ยกพระจตุราริยสังข์ขึ้นเป็นพระมงกุฎโมลีแห่งธรรมทั้งปวง (๒๑/๒๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “พระมงกุฎโมลี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระจตุราริยสังข์คือ อริยสังข์ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมสูงสุด

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

คำว่า “พระมงกุฎโมลี” คือ มงกุฎ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สูงสุด, ยอดเยี่ยม^๔

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “พระมงกุฎโมลี” ในบริบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบธรรมคืออริยสัจ ๔ เหมือนจุกผมหรือสิ่งที่อยู่สูงสุดบนหัว จึงจัดได้ว่าเป็นการนำคำไปใช้เชิงเปรียบเทียบเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ ที่จัดอยู่ในวงความหมายของมนุษย์ ผลการวิจัยพบว่าการกระบวนกรถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือมนุษย์ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคืออริยสัจ ๔ ดังนี้

จากการกระบวนกรถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (จุดสูงสุด) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นส่วนสูงสุดของร่างกาย ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะจุดสูงสุดของธรรม

๔.๒ อุปลักษณะสัตว์

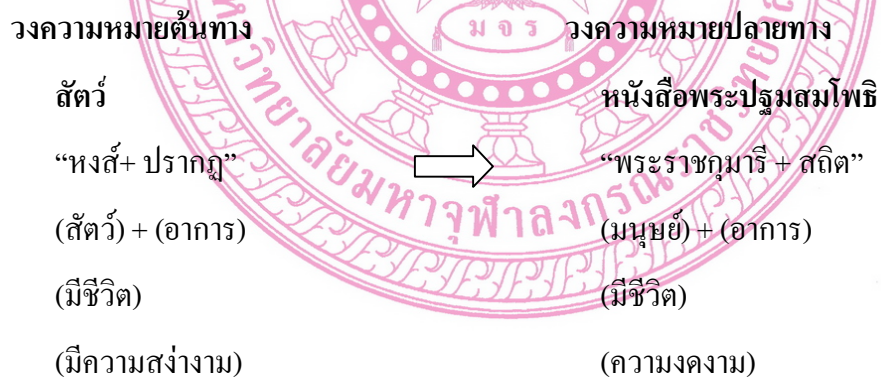
(๓) พระราชกุมารอันทรงสถิตบนรัตนบัลลังก์ในท่ามกลางสกังคมณฑลที่สนามเล่นมีพระสิริวิลาสเล่ห์ประหนึ่งว่า เทวราชธิดาอันแวดล้อมด้วยอนกนิกรเทพยอัปสรกัญญาในดุสิตเทวภพ ... มิฉะนั้นก็เหมือนด้วยพระยาสุพรรณราชวิหคหงส์ อันปรากฏในท่ามกลางแห่งหงส์เป็นอนกคณา แลบินร่อนร่าบนอนิลบถประเทศสถาน... (๑/๕)

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๕.

จากตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “พระยาสุพรรณราชวิหคหงส์” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระนางสิริมหามายา ขณะที่ทรงประทับอยู่บนบัลลังก์แก้วที่สนามเล่นท่ามกลางนางสนมบริวาร ทรงมีพระสิริโฉม

คำว่า “พระยาสุพรรณราชวิหคหงส์” คือ หงส์ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง นกในนวนิยายถือว่าเป็นนกในตระกูลสูง มีเสียงไพเราะเป็นพาหนะของพระพรหม^๕

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า หงส์ทอง ในบริบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบพระนางสิริมหามายา ขณะที่ทรงประทับอยู่บนบัลลังก์แก้วที่สนามเล่นท่ามกลางนางสนมบริวาร ทรงมีพระสิริโฉม เหมือนพระยาหงส์ทองที่ปรากฏตัวท่ามกลางนางสนมบริวาร ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) คือ การมีปฏิสัมพันธ์กันเองในระหว่างวงความหมายต้นทางคือ หงส์..ปรากฏ แล้วถ่ายทอดและโยงวงความหมายต้นทางคือสัตว์ ไปยังวงความหมายปลายทางคือ พระราชกุมารี..สถิต ท่ามกลางบริวาร ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ความงาม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นเรื่องมีความสง่างาม ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะความมั่งคั่งของพระราชกุมารีที่ประทับท่ามกลางบริวารที่สนามเด็กเล่น

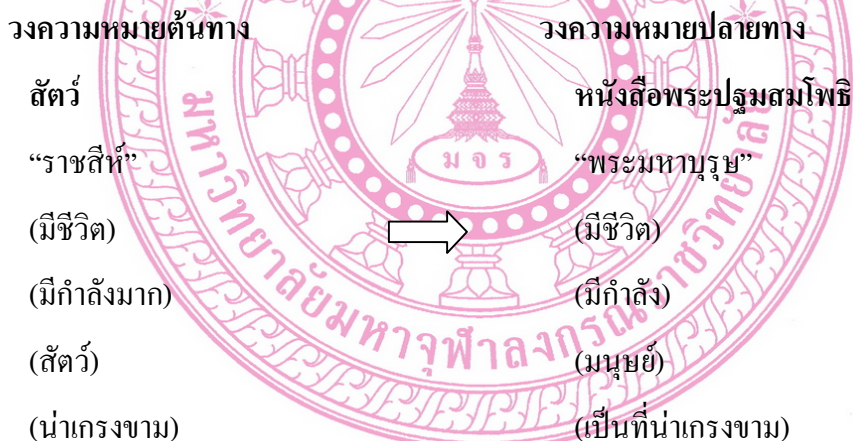
(๘) เสด็จขึ้นอยู่มีพระอาการองอาจดุพระยาสิทธิ์ราช อันอยู่บนยอดบรรพต (๓/๓๓)

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓๗.

ในตัวอย่างนี้คำว่า “พระยาสิหราช” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ขณะที่พระมหาสัตว์เสด็จขึ้น อยู่หลังจากย่างพระบาทไปแล้ว ๗ ก้าวมีพระอาการสง่างามองอาจ

คำว่า “พระยาสิหราช” คือ ราชสีห์ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พญาสิงโต, สิงหราช หรือสิหราชก็เรียก, สัตว์ในนิยายถือว่ามีความคู่ร้ายและมีกำลังมาก, สิ่งนี้ก็เรียก^{๑๑}

ลักษณะความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า พระยาสิหราช ในบริบทนี้ เป็นการ เปรียบเทียบพระมหาสัตว์ขณะที่เสด็จขึ้นอยู่หลังจากย่างพระบาทไปแล้ว ๗ ก้าวมีพระอาการองอาจ เหมือนพระยาราชสีห์ที่ยืนอยู่บนยอดเขา พญาสิงโตซึ่งถือว่าเป็นสัตว์เจ้าป่าที่มีลักษณะที่มีกำลังมาก และองอาจ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสัตว์ ไปยังวงความหมายปลายทางคือ พระมหานุรุชประทับยืน ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง คุณสมบัติด้าน (น่าเกรงขาม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็น ความน่าเกรงขามของราชสีห์ขณะยืนบนยอดเขา ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะน่า เกรงขามของพระมหานุรุชขณะประทับยืนหลังจากเสด็จได้ ๗ ก้าวตอนประสูติ

(๕) สมเด็จพระมหานุรุชราชก็ทรงภูษาสรรพากรณ์วิภูษิต พื้นนิลวรรณอันเขียว แวดล้อมด้วยอนกนงคัณิกรชัตติยราชกัญญา แต่ล้วนนุ่งห่มประดับนิลวัตถาลังการากรณ์ทั้งสิ้น ครุวนาดูจพระยานิลคชนทราชาติ อันแวดล้อมด้วยหมู่นิลกิริณีเป็นบริวาร (๕/๕๖)

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “พระยานิลเคนทรชาติ” ซึ่งในบริบทนี้ หมายถึง พระมหาสัตว์ทรงเครื่องสี่เขี้ยว แล้วแวดล้อมไปด้วยนางบริวาร

คำว่า “พระยานิลเคนทรชาติ” คือ ช้าง มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อสัตว์ เลี้ยงลูกด้วยนม ตัวสีเทา จมูกยื่นยาวเรียกว่า งวง ตัวผู้มีงายาว เรียกว่า ช้างพลาย^{๑๑}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า พระยานิลเคนทรชาติ ในบริบทนี้ เป็นการ เปรียบเทียบพระมหาสัตว์ทรงอาภรณ์และเครื่องประดับสี่เขี้ยว แล้วแวดล้อม ไปด้วยนางบริวาร เหมือนพระยาช้างพลายที่แวดล้อม ไปด้วยนางช้างพัง ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยง ความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้น ทางคือสัตว์ ไปยังวงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ สมเด็จพระมหาบุรุษ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

สัตว์

“ช้าง”

(มีชีวิต)

(สัตว์)

(มีกำลัง)

(มีความองอาจสง่างาม)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“สมเด็จพระมหาบุรุษ”

(มีชีวิต)

(มนุษย์)

(มีกำลัง)

(มีความองอาจสง่างาม)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง คุณสมบัติด้าน (องอาจสง่างาม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็น ความองอาจสง่างามของสัตว์คือราชสีห์ขณะบริวารแวดล้อม ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็น ลักษณะความองอาจสง่างามของสมเด็จพระมหาบุรุษขณะพระราชธิดาแวดล้อม

(๑๐) พอเพลาสายันห์ตะวันบ่าย ก็เสด็จบทรจากศาลวัน มีพรรณสิริวิลาสอันงามปาน ประหนึ่งว่า พระยาขสารชัยมันอันตั้งจรจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียวคูพิลาสถานจิตควรจะพิศวง มิฉะนั้น ฤคพระยาไกรสรสีหราช อันทรงสุรเดชอำนาจลีลาศออกจากรัตนคูหาออกสู่นาครหิมพานต์

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

มีฉะนั้นคุณฉันทันต์เสวตสาร สัญจรบาราสวนสมณทัตสลวันอันประดับด้วยดวงดอกเบ่งบาน สถิต
 แพบฝั่งฉันทันต์สระสถานสถาพรภิรมย์ (๘/๘๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “พระยาชสาร” “พระยาไกรสรสิหราช”
 และคำว่า “ฉันทันต์เสวตสาร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินอยู่ในป่าสา
 วัน มีพระสิริโฉมงดงาม

คำว่า คำว่า “พระยาชสาร” “พระยาไกรสรสิหราช” และคำว่า “ฉันทันต์เสวตสาร” มี
 ความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “พระยาชสาร” คือ ชสาร หมายถึง ช้าง^{๑๒}

คำว่า “พระยาไกรสรสิหราช” คือ ราชสีห์ หมายถึง พญาสิงโต, สิงหราช หรือสิหราชก็
 เรียก, สัตว์ในนิยายถือว่ามีคุณร้ายและมีกำลังมาก, สิงห์ก็เรียก^{๑๓}

คำว่า “ฉันทันต์เสวตสาร” คือ ฉันทันต์ หมายถึง ชื่อช้างตระกูล ๑ ใน ๑๐ ตระกูลเรียก
 ฉันทันต์หัตถิ กายสีขาวบริสุทธิ์ตั้งสีเงินขาว แต่ปากและเท้าสีแดง^{๑๔}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “พระยาชสาร” “พระยาไกรสรสิหราช” และคำ
 ว่า “ฉันทันต์เสวตสาร” เป็นการนำเอาลักษณะของสัตว์ ๓ ชนิดขณะเอียงกายมาเปรียบเทียบกับ
 ลักษณะการเสด็จดำเนินของพระพุทธเจ้า ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์
 ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสัตว์ ไป
 ยังวงความหมายไปยังวงความหมายปลายทาง คือ พระมหามารุชขณะเสด็จจากป่าสาวัน ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

สัตว์
 “ช้าง, ราชสีห์, ฉันทันต์”
 (รูปธรรม)
 (มีกำลัง)
 (องอาจสง่างาม)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ
 “พระมหามารุช”
 (รูปธรรม)
 (มีกำลัง)
 (มีความสง่างาม)

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕.

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (สง่างาม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นความองอาจสง่างามของสัตว์ขณะเดิน ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะความสง่างามของพระมหามุรุษขณะเสด็จออกจากป่าสาละวัน

(๑๑) พระทัยปรารถนาจะถือเอาซึ่งผล คือพระสัพพัญญุตญาณในไม้กัลปพฤกษ์ คือพระสมมติสวารมี มีดอกอันบาน คือเบญจมหาปริจาค และตั้งอยู่เหนือภูมิภาค กล่าวคือ ไตรพิพิธสมบัติ ทั้งสาม (๒/๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ผล” “ไม้กัลปพฤกษ์” และ “ดอกอันบาน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์ทรงตั้งพระทัยจะยึดเอาพระสัพพัญญุตญาณในพระบารมี ๓๐ มีมีสาระสำคัญ ๕ ประการ

คำว่า “ผล” “ไม้กัลปพฤกษ์” และ “ดอกอันบาน” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “ผล” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ลูกไม้ เช่น ผลมะม่วง ผลมะปราง^๕

คำว่า “ไม้กัลปพฤกษ์” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ต้นไม้ที่เชื่อว่าจะให้ผลสำเร็จตามความปรารถนา^๖

คำว่า “ดอกอันบาน” คือ ดอก มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ส่วนหนึ่งของพรรณไม้ที่ผลิออกจากต้นหรือกิ่ง^๗

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “ผล” “ไม้กัลปพฤกษ์” และ “ดอกอันบาน” ในบริบทนี้ จึงเป็นการเปรียบสัพพัญญุตญาณของพระพุทธองค์เหมือนผลไม้กัลปพฤกษ์ บารมีเปรียบเหมือนต้น การสละสิ่งสำคัญ ๕ ประการเปรียบเหมือนดอก ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือพืช ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ บารมีธรรม ดังนี้

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๖.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

วงความหมายต้นทาง

พืช

“ผล, ดอก”

(รูปธรรม)

(มีชีวิต)

(ผลผลิตคือ ดอก ผล)

(ใช้ประโยชน์ได้)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“บารมีธรรม”

(นามธรรม)

(ไม่มีชีวิต)

(ผลคือญาณ)

(ประโยชน์สูงสุดคือนิพพาน)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ประโยชน์) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นใช้ประโยชน์ได้ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะประโยชน์สูงสุดคือนิพพาน

(๑๒) แท้จริงแต่กาลเมื่อปัจฉิมราตรีปฐมภิกษุมโหริ รุ่งขึ้นจะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระสัมพันธัญญะทรงตรัสรู้ทิพยจักขุญาณ กาลขณะนั้นก็ทอดพระเนตรเห็นซึ่งเวไนยสัตว์ อันมีรูปสีโววิชา บางหนารอบบง่าสันดานน้อยมากประการใดๆ ก็ดี จะมีปัญญินทรีย์อ่อนและกล้า อาการชั่วดีมีประเภทต่างๆ ก็เห็นแจ้งประจักษ์ในพระญาณทั่วทั้งสิ้น และบุคคลบางพวกก็มีปัญญาพิจารณาเห็นโทษภัยปรโลก บางจำพวกก็ปราศจากปัญญา บมิได้พิจารณาเห็นโทษภัยในปรโลกนี้ ก็มีครวนาคูดอกอุบลปทุมมณฑุทริชาติทั้งหลายต่างๆ บางดอกก็ฟุ้งงอกขึ้นจากเงายังจมอยู่ใต้น้ำ บางดอกก็มีก้านเจริญ แต่ยังอยู่ใต้น้ำ ยังไม่งอกขึ้นมาเสมอน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นพอเสมอลังน้ำ บางดอกก็งอกขึ้นมาพ้นน้ำเกือบใกล้จะบาน และดอกบัวทั้ง ๔ จำพวกนี้มีอุปมาฉันใด ก็เหมือนพระสัมพันธัญญะ ทรงพิจารณาเห็นซึ่งสัตว์โลกทั้งหลาย ๔ จำพวก ประจักษ์แจ้งด้วยพุทธจักขุญาณ ก็มีอุปมาฉันนั้น (๑๒/๑๒๖-๑๒๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปมาฉันเชิงมนทัศน์คำว่า “ดอกอุบลปทุมมณฑุทริชาติ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัตว์โลก

คำว่า ดอกอุบลปทุมมณฑลทริชาติ” คือ บัว มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ใต้น้ำมี
เหง้ายาวทอดอยู่ในตม ใบเป็นแผ่นกลม ขอบเรียบ อยู่ห่างๆกัน ก้านใบและก้านมีดอกแข็ง หนาม
สาบคาย ชูใบและดอกขึ้นพ้นผิวน้ำ เช่นบัวหลวง^{๑๘}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “บัว” ในบริบทนี้ เป็นการเปรียบเทียบลักษณะของ
ดอกบัวซึ่งมี ๔ จำพวก ได้แก่

๑. ดอกบัวที่อยู่เหนือน้ำแล้ว คอยท่าแสงพระอาทิตย์ พร้อมที่จะบาน

๒. ดอกบัวที่อยู่เสมอลงน้ำ จะบานในวันต่อไป

๓. ดอกบัวใต้น้ำ

๔. ดอกบัวที่งอกออกใหม่จากเหง้า^{๑๙}

เหมือนกับบุคคล ๔ จำพวก ได้แก่

๑. อุคฆฏิตัญญู (ผู้ที่พอกหัวข้อก็รู้, ผู้รู้เข้าใจได้จับพลัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง)

๒. วิปจิตัญญู (ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ, ผู้รู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดาร
ออกไป)

๓. เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้, ผู้ที่พอจะค่อยชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ด้วยการฝึกสอน
อบรมต่อไป)

๔. ปทปรมะ (ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง, ผู้แก้ปัญหา สอนให้รู้ได้แต่เพียงตัวบทหรือพยัญชนะ
หรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจอรรถ คือความหมาย)^{๒๐}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “บัว” ซึ่งนำมาเอาลักษณะของบัวมาเปรียบกับ
มนุษย์ว่าบัวยังมีหลายจำพวก มนุษย์ก็ต้องมีหลายกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยง
ความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้น
ทางคือพืช ถ่ายทอดและ โยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือบุคคล ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๘.

^{๑๙} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ไทยวัฒนา
พานิช, ๒๕๒๕) หน้า ๕๗.

^{๒๐} พรหมคุณากรณ์, พระ(ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒,
(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๒.

พืช		หนังสือพระปฐมสมโพธิ
“บัว”		“บุคคล”
(พืช)	⇒	(มนุษย์)
(มีชีวิต)		(ไม่มีชีวิต)
(มี ๔ จำพวก)		(มี ๔ ประเภท)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ลักษณะ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นมี ๔ จำพวก ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะมี ๔ ประเภท

(๑๓) อนึ่ง ตลาคคก็มีระคะโทสะโมหะปราสาจากสันดาน เป็นสมุจเจทปหานสิ้นสูญมูลรากอันเด็ดขาด มีอาจบังเกิดเจริญอีกสืบไปในเบื้องหน้า ครุวนายอดตาลอันตัดขาดมีอาจวิวัฒนาการสืบไปจะหวั่นไหวด้วยระคาทิกิเลสผู้มีได้มีเป็นแท้ (๑๘/๑๕๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ยอดตาล” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กิเลสที่พระพุทธเจ้าทรงตัดได้โดยเด็ดขาดแล้ว

คำว่า “ยอดตาล” มีความหมายประจำรูปภาษา ดังนี้

“ยอด” หมายถึง ส่วนสูงสุด, ส่วนเหนือสุด, เช่น ยอดปราสาท ยอดเจดีย์ ยอดเขา, ส่วนปลายสุดของพรรณไม้หรือที่แตกใหม่ เช่น ยอดผัก ยอดตำลึง ยอดกระถิน^{๒๑}

“ตาล” หมายถึง ชื่อปาล์มชนิด *Borassus flabellifer* L. ในวงศ์Palmae ใบใหญ่ ดอกแยกเพศ อยู่ต่างต้น ต้นเพศผู้ออกดอกเป็นวงคล้ายมะพร้าว ไม่มีผล ต้นเพศเมียออกดอกเป็นช่อเดี่ยว ๆ ผลใหญ่กลมโตเป็นทะลาย น้ำหวานที่ออกจากวงของต้นเพศผู้ เรียกว่า น้ำตาลสด ใช้ทำน้ำตาลได้^{๒๒}

ความหมายประจำรูปภาษาของ คำว่า “ยอด” และ “ตาล” เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน จึงหมายความว่า ส่วนปลายสุดของต้นตาล ในบริบทนี้ เป็นการนำเอาลักษณะต้นตาลที่ถูกตัดยอดจนไม่สามารถจะเจริญเติบโตอีกต่อไปได้ มาเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าที่ เป็นผู้ละกิเลสได้โดยเด็ดขาด

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. หน้า ๘๘๔

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๑.

แล้ว ซึ่งไม่สามารถจะกลับฟื้นคืนมายินดีทางโลกด้วยอำนาจของกิเลสได้อีก ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือพีช ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ วิมุตติปัญญาดังนี้

วงความหมายต้นทาง

พีช

“ยอดตาล”

(รูปธรรม)

(ยอดสุดของพีช)

(ยอดขาดแล้ว มีชีวิตไม่ได้)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“วิมุตติปัญญา”

(นามธรรม)

(จุดสูงสุดของมนุษย์)

(พ้นกิเลส ครอบงำไม่ได้)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ลักษณะอาการ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นยอดขาดแล้วมีชีวิตอยู่ไม่ได้ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะพ้นกิเลส ครอบงำไม่ได้

(๑๔) อันว่าเปือกตมกล่าวแล้วคือกามคุณ บุคคลผู้ใดข้ามเสียได้ และอย่าให้ทำลายเสียซึ่งหนาม คือกิเลสกามคุณนั้นแล บุคคลผู้นั้นก็มีได้กระทำมโนอาวรณ์หวั่นไหวในสุขและทุกข์ทั้งปวง (๑๕/๑๕๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “หนาม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กิเลสกามคุณ

คำว่า “หนาม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ส่วนแหลมๆ ที่งอกออกจากต้นหรือกิ่งของไม้บางชนิดเป็นต้น เช่นหนามจิว หนามพุทรา^{๒๓}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “หนาม “ ในบริบทนี้เป็นการเปรียบเทียบกิเลสกามคุณ คือกิเลสที่ทำให้อยาก เจตสิกอันเศร้าหมอง ชักให้ใคร่ ให้รัก ให้อยากได้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉา เป็นต้นเหมือนหนามที่มีลักษณะแหลมคมอันเป็นอันตรายต่อผู้จับต้อง ผลการวิจัยพบว่าเกิด

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔๕.

กระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือพืช ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ กิเลส ดังนี้

วงความหมายต้นทาง	วงความหมายปลายทาง
พืช	หนังสือพระปฐมสมโพธิ
“หนาม”	“กิเลส”
(จับต้องได้)	(จับต้องไม่ได้)
(ทำให้บาดเจ็บ)	(ทางแห่งความเสื่อม)
(ส่วนประกอบของพืช)	(ประกอบในจิตใจมนุษย์)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ส่วนประกอบ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นส่วนประกอบของพืช ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะประกอบในจิตใจมนุษย์

(๑๕) ข้อซึ่งพระสัพพัญญูเสด็จยับยั้งอยู่ช้า มิได้มาสู่สำนักพระพุทธรบิดาโดยด่วนนั้นเหตุด้วยพระบารมีญาณแห่งพระพุทธรบิดายังไม่แก่กล้าบริบูรณ์ ครุวนาคจผลมะขามป้อมยังอ่อนอยู่แม้ว่ามีผู้ทิ้งขว้างด้วยไม้ ค้อน ก้อนดินใดๆก็ดี ที่จะได้ร่วงหล่นลงนั้นหาบมิได้ จะทำลายลงก็แต่สาขาน้อยใหญ่ตกลงสู่พื้นปฐพี และผลมะขามป้อมนั้นต่อเมื่อได้สุกแก่แล้วต้องลมกล้าพายพัดอ่อนๆก็ร่วงหล่นลงเอง (๒๓/๒๔๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมนโถกศรณาคำว่า “มะขามป้อม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระบารมีญาณของพระพุทธรบิดา

คำว่า “มะขามป้อม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อไม้ต้นขนาดกลางชนิด *Phyllanthus emblica* L. ในวงศ์ Euphorbiaceae ผลกลมรสเปรี้ยวฝาด เมล็ดแข็ง ผลใช้ทำยาได้^{๒๔}

ความหมายประจำรูปภาษามีการเปรียบบารมีญาณของพระพุทธรบิดาที่ยังไม่แก่กล้าบริบูรณ์ เหมือนมะขามป้อมที่ยังอ่อนอยู่ แม้จะใช้ไม้ขว้างปาก็ไม่อาจที่จะร่วงหล่นมาได้ แต่ถ้าปล่อยให้สุกเต็มที่แล้วเพียงลมพัดเบาๆ ก็ร่วงหล่นลงมาเอง ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่าย

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๔

โยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) คือการมีปฏิสัมพันธ์
 ในระหว่างวงความหมายต้นทางคือ มะขามป้อมอ่อน แล้วถ่ายทอดและโยงวงความหมายต้นทางคือ
 พีช ไปยังวงความหมายไปยังวงความหมายปลายทาง คือ บารมีไม่แก่กล้า ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

พีช

“มะขามป้อม+ผลอ่อน”

(มีรสเปรี้ยว)

(รับประทานได้)

(กำลังอ่อน)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“บารมี+ไม่แก่กล้า”

(วิมุตติรส)

(รับประทานไม่ได้)

(กำลังอ่อน)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
 คุณสมบัติด้าน (กำลังอ่อน) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็น
 มะขามป้อมซึ่งผลยังอ่อนอยู่ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะพระบารมีของพระพุทธ
 บิคายังไม่แก่กล้า

(๑๖) ลำดับนั้น พระศาสดาก็ทรงเยียวยาพระโรคพาธด้วยโอสถ กล่าวคือพระสมาธิ
 ญาณ ปานประหนึ่งว่าไม้ไผ่ ผูกกระหนาบค้ำอุปถัมภ์ ซึ่งเกี่ยวอันแก่คร่ำคร่าพอประทัง
 ทุกขเวทนาไปในท่ามกลางหนทาง (๒๖/๒๖๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ไม้ไผ่” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระสมาธิ
 ญาณของพระศาสดา

คำว่า “ไม้ไผ่” คือ ไผ่ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อไม้พุ่มหลายชนิดขึ้นเป็น
 กอ ลำต้นเป็นปล้องๆ เช่น ไผ่จันทน์^{๒๕}

ความหมายประจำรูปภาษามีการเปรียบถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเยียวยาพระโรคด้วย
 สมาธิญาณ เหมือนเอาไม้ไผ่ผูกกระหนาบเกี่ยวแก่ที่ชำรุดให้พอใช้การได้ ซึ่งเป็นการนำเอาคำว่า
 “ไม้ไผ่” มาเปรียบกับพระสมาธิญาณนั่นเอง ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือพีช
ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ สมมติฐาน ดังนี้

วงความหมายต้นทาง	วงความหมายปลายทาง
พีช	หนังสือพระปฐมสมโพธิ
“ไม่ใฝ่”	“สมมติฐาน”
“มีชีวิต”	“ไม่มีชีวิต”
(รูปธรรม)	(นามธรรม)
(ใช้คำอื่น)	(คอยพยุงจิต)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
คุณสมบัติด้าน (คำอื่น) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็น “ไม่ใฝ่” ใฝ่
คำอื่นเกี่ยวพัน ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะสมมติฐานไว้คอยพยุงจิต

๔.๔ อุปลักษณะวัตถุ

(๑๗) อนึ่ง กายพระมหาสัตว์เมื่ออยู่ในพระครุฑพระมารดา บมิได้เป็นที่สัมพัทธสถาน
คับแคบ เหมือนดังสัตว์ทั้งปวงอันเสวยทุกข์ลำบากอยู่ในครุฑ ทรงสถิตอยู่เป็นสุขเหมือนคูนั่งอยู่
บนเตียงทอง อันกว้างได้ ๑๒ ศอก มีนิมนันคุมหาพรหมอันสถิตอยู่ในวิมานแก้ว (๓/๓๐)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เตียงทอง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระ
ครุฑของพระมารดาที่พระมหาสัตว์สถิตอยู่

คำว่า “เตียง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ที่สำหรับนอนหรือตั้งสิ่งของ มีขา ๔
ขา รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า^{๒๖}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “เตียงทอง” มีลักษณะกว้างขวาง
นั่งหรือนอนพักผ่อนก็สบายตัว ซึ่งพระมหาสัตว์อยู่ในพระครุฑพระมารดา ไม่ทรงรู้สึกคับแคบ
หรือเป็นทุกข์ เหมือนนั่งอยู่บนเตียงทอง ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์
ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือวัตถุ
ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ครุฑ ดังนี้

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๘.

วงความหมายต้นทาง

วัตถุประสงค์

“เตียงทอง”

(รูปธรรม)

(กว้าง)

(ที่พักผ่อน)

(เป็นสุข)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระครรรภ์”

(นามธรรม)

(กว้าง)

(ที่อาศัยเกิด)

(เป็นสุข)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (เป็นสุข) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นผลของการนอนเตียงทองย่อมได้รับความสุข ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะสถิตอยู่ในพระครรรภ์อย่างมีความสุข

(๑๘) พระสิริมหาयाทรงครรรภ์พระโพธิสัตว์อยู่ถ้วนทศมาส ครวณาอุบาตรอันรองไว้ซึ่งน้ำมันปมิได้มีพระกายลำบาก (๓/๓๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “บาตร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระครรรภ์ของพระสิริมหาयाที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ตลอด ๑๐ เดือน

คำว่า “บาตร” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ภาชนะชนิดหนึ่งสำหรับภิกษุสามเณรใช้รับอาหารบิณฑบาต^{๒๗}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “บาตร” มีลักษณะทรงกลมเหมือนท้องของหญิงมีครรรภ์ ซึ่งพระครรรภ์ของพระนางสิริมหาयाขณะที่ทรงครรรภ์พระมหาสัตว์อยู่ตลอด ๑๐ เดือนเหมือนบาตรที่รองไว้ด้วยน้ำมัน ไม่มีความลำบากพระวรกายแต่อย่างใด ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences)

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒๑.

จากวงความหมายต้นทางคือพีช ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ
ลักษณะของพระครุฑ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วัตถุ

“บาตร”

(รูป)

(สัณฐานกลม)

(ที่บรรจุอาหาร)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ลักษณะพระครุฑ”

(รูป)

(สัณฐานกลม)

(ที่อาศัยของทารก)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
คุณสมบัติด้าน (สัณฐานกลม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็น
ลักษณะของบาตรที่ลอยอยู่บนน้ำมัน ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะของพระครุฑที่
พระมหามุรุษสถิตอยู่

(๑๕) เมื่อได้บรรลุพระสัมโพธิญาณแล้ว ไม่ช้าก็จะกลับมาเช็ดพระอัสสุชลธาราพระ
ราชบิดามารดาทั้งประยูรชาติด้วยผ้าปาวาลพัสดุ กล่าวคือพระสัมพุทธมอันประเสริฐ (๗/
๗๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณเชิงมโนทัศน์คำว่า “ผ้า” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระสัมพุทธม
ที่ได้จากการตรัสรู้

คำว่า “ผ้า” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สิ่งที่ทำด้วยเยื่อใยเช่น ผ้าไหม ขน
สัตว์ โดยวิธีทอหรืออัดให้เป็นผืน, มักเรียกตามลักษณะของสิ่งที่ทำเช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าขนสัตว์,
หรือตามลักษณะที่ใช้ เช่น ผ้ากราบ ผ้าอาบ ผ้าอ้อม^{๒๘}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “ผ้า” ที่ใช้สำหรับเช็ดน้ำตาเพื่อคลายโศก เหมือน
ธรรมอันประเสริฐที่ยังน้ำตาคือความโศกเศร้าให้หายไป ได้ดวงตาเห็นธรรม ผลการวิจัยพบที่เกิด
กระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว(Ontological correspondences)

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓๑.

จากวงความหมายต้นทางคือวัตถุ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ พระ
สัทธรรม ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วัตถุ

“ผ้า”

(รูป)

(จับต้องได้)

(ใช้ประโยชน์ดำรงชีวิต)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระสัทธรรม”

(นาม)

(จับต้องไม่ได้)

(ใช้ประโยชน์ทางใจ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
คุณสมบัติด้าน (ใช้ประโยชน์) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นมี
ใช้ประโยชน์ดำรงชีวิต ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะใช้ประโยชน์ทางใจ

(๒๐) สัตว์ทั้งหลายย่อมมีสันดานหน่วงหนักเต็มไปด้วยกองกิเลสจูงเต้าน้ำอันเต็มไปด้วย
ด้วยน้ำ และภาชนะอันเต็มไปด้วยเปรียงเน่าและท่อนผ้าเก่าชุ่มไปด้วยน้ำมัน มิฉะนั้นคุณมีอันติด
เปื้อนด้วยหญาคา ย่อมเศร้าหมองอยู่ด้วยราคาคิรีติซัดแค้นอยู่ด้วยโทษประทุษร้าย และมุ่งหมายมัว
หมองอยู่ด้วยโมหะ (๑๒/๑๒๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เต้าน้ำ” และ “ภาชนะ” ซึ่งในบริบทนี้
หมายถึง อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิดของมนุษย์

คำว่า “เต้าน้ำ” และ “ภาชนะ” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “เต้าน้ำ” คือ เต้า หมายถึง ภาชนะที่มีรูปคล้ายน้ำเต้า^{๒๕}

คำว่า “ภาชนะ” หมายถึง เครื่องใช้จำพวกถ้วยโถโอชามหม้อไห เป็นต้นสำหรับใส่

สิ่งของ^{๓๐}

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๖.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๖.

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “เต้าน้ำ” ที่เต็มไปด้วยน้ำ และ “ภาชนะ” ที่เต็มไปด้วยมันส์ตัวที่เนาแล้ว เปรียบเหมือนจิตใจของมนุษย์เต็มไปด้วยกิเลส ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือวัตถุ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือสันดาน ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วัตถุ

“เต้าน้ำ,ภาชนะ”

(รูป)

(เต็มไปด้วยน้ำและสิ่งของ)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“สันดาน”

(นาม)

(สิ่งสมกิเลส)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (บรรจุ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นเต็มไปด้วยน้ำและสิ่งของ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะสิ่งสมกิเลส

(๒๑) เพื่อกระทำประโยชน์แก่ชาติยวงศาจักรราชทั้งปวงจะถอนขึ้นซึ่งลูกศรอันเสียบแทงในดวงจิต กล่าวคือความ โกรธแห่งพระประยูรญาติทั้งปวง (๑๗/๑๗๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ลูกศร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ความโกรธของพระประยูรญาติ

คำว่า “ลูกศร” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เครื่องหมายที่ใช้ชี้บอกทางเป็นต้น มีลักษณะคล้ายปลายของลูกศร, ลูกธนู^{๓๑}

ความหมายประจำรูปภาษาจากตัวอย่างจะเห็นการนำคำว่า “ลูกศร” มาใช้แทนอารมณ์โกรธของพระประยูรญาติ เป็นการเปรียบเทียบความโกรธเหมือนลูกศรที่เสียบอยู่ในจิตใจ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือวัตถุ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ความโกรธ ดังนี้

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒๗.

วงความหมายต้นทาง

วัตถุ

“ลูกศร”

(เป็นส่วนประกอบของธนู)

(ไม่มีชีวิต)

(อันตรายต่อกาย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ความโกรธ”

(เป็นส่วนหนึ่งของค้นหา)

(ไม่มีชีวิต)

(อันตรายต่อจิต)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อันตราย) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นอันตรายต่อกาย ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะอันตรายต่อจิต ซึ่งในบริบทนี้คือความโกรธของพระประยูรญาติ

(๒๒) จะขยายให้ระงับภัยด้วยโอสถ คือพระธรรมเทศนา (๑๓/๑๓๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “โอสถ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระธรรมเทศนาซึ่งเป็นนามธรรม

คำว่า “โอสถ” คือ ยา มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สิ่งที่ใช้แก้หรือป้องกันโรคหรือบำรุงร่างกาย^{๓๒}

ความหมายประจำรูปภาษาจากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “ยา” ซึ่งมีคุณสมบัติใช้แก้หรือป้องกันโรคภัยทางร่างกาย มาเปรียบกับพระธรรมเทศนาที่ใช้แก้หรือป้องกันโรคทางใจ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือวัตถุ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ธรรมเทศนา ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วัตถุ

“ยา”

(รูปธรรม)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ธรรมเทศนา”

(นามธรรม)

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๘.

(จับต้องได้)

(จับต้องไม่ได้)

(รักษากาย)

(รักษาใจ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (รักษา) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นรักษากายให้หายจากโรค ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะรักษาจิตให้หายจากกิเลส

(๒๓) ผีวจะนั้นอาดมาจะตัดซึ่งบ่วง คือ**ฆราวาส** ละเสียดซึ่งหมู่ญาติทั้งปวงมิได้อาลัยใน โภคสมบัติ ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา (๒๐/๒๐๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปสรรคณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “บ่วง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ฆราวาส หรือผู้อยู่ครองเรือน

คำว่า “บ่วง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เชือกที่ทำเป็นวงสำหรับคล้อง รูดเข้า ออกได้^{๓๓}

ความหมายประจำรูปภาษาจากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “บ่วง” ที่ทำเป็นวงสำหรับคล้องให้ติดอยู่กับที่จำกัด เหมือนกับฆราวาส ที่มีภาระคือครอบครัว ญาติ ภรรยา และลูก เป็นพันธะผูกพันไม่ให้มีอิสระได้ จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปสรรคณ์เชิงมโนทัศน์ จึงจัดอยู่ในวงความหมายของวัตถุ

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

วัตถุ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“บ่วง”

“ฆราวาส”

(ไม่มีชีวิต)

(มีชีวิต)

(ผูกให้สิ้นอิสรภาพ)

(ผูกมัดชีวิตสิ้นอิสระ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ผูกมัด) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นผูกให้สิ้นอิสรภาพ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะผูกมัดชีวิตไม่ให้ค้นหาสัจธรรม

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๐.

(๒๔) อายุตถาคตถึง ๘๐ เป็นไปอยู่ ณ บัดนี้ และกายแห่งตถาคตจึงปรากฏวิปริตโดยอาการเห็นปานดั่งนั้น และปัญจอินทรีย์มีจักขุนทรีย์ เป็นต้น ก็วิกลแปรปรวน มีปกติดุจแต่ก่อนทุกประการ เปรียบปานประคองเกวียนอันเก่าอาศัยเกวียนใหม่ใฝ่อันผูกกระหนาบคานค้ำอุปถัมภ์บำรุงไว้ฉันทใดก็ดี เหมือนกายอินทรีย์ของตถาคตอันดูล่วงแก่ชราธรรม ก็อุปถัมภ์บำรุงเลี้ยงรักษาไว้ด้วยสมาธิภาวนาจึงค่อยพัฒนาการก็เปรียบปานประคองนั้น (๒๖/๒๖๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เกวียน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระวรกายของตถาคต

คำว่า “เกวียน” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ยานชนิดหนึ่งมีล้อ ๒ ล้อ ใช้ควายหรือวัวเทียม^{๓๔}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบว่า พระวรกายของพระตถาคตเมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา ก็เริ่มแปรปรวน เหมือนเกวียนเก่าที่ชำรุดทรุดโทรม จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียวกัน (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือวัตถุถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ พระวรกาย ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

วัตถุ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“เกวียน”

“พระวรกาย”

(ไม่ใช่มนุษย์)

(มนุษย์)

(บรรทุกสิ่งของ)

(บรรทุกจิต)

(ใช้ประโยชน์เป็นพาหนะเดินทาง)

(ใช้ประโยชน์ดำเนินชีวิต)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ใช้ประโยชน์) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นใช้ประโยชน์เป็นพาหนะสำหรับเดินทาง ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

(๒๕) พระสุคตจักปรินิพพานในกาลอันพลัน อันว่าประทีปแก้วส่องโลก จะปล้นดับ
 สูญอันตรธาน (๒๖/๒๗๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ประทีป” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระ
 ตถาคต

คำว่า “ประทีป” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ไฟที่มีเปลวสว่าง^{๓๕}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบคำว่า “ประทีปแก้ว” ที่ให้แสงสว่าง
 ทางกายกับมนุษย์ เหมือนกับพระสุคตที่เป็นแสงสว่างในทางจิตของมนุษย์ ผลการวิจัยพบว่าเกิด
 กระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences)
 จากวงความหมายต้นทางคือวัตถุ ถ่ายทอดและ โยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ
 พระพุทธเจ้า ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วัตถุ

“ประทีป”

(วัตถุ)

(ไม่มีชีวิต)

(ให้แสงสว่างทางกาย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระพุทธเจ้า”

(มนุษย์)

(มีชีวิต)

(ให้แสงสว่างทางปัญญา)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
 คุณสมบัติด้าน (ให้แสงสว่าง) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็น
 ให้แสงสว่างทางกายแก่โลก ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะให้แสงสว่างทางปัญญา ถ้า
 พระพุทธเจ้านิพพานก็เหมือนแสงสว่างทางปัญญาดับไปด้วย

๔.๕ อุปลักษณ์ถึงก่อสร้าง

(๒๖) พระมารดาก็มีได้เหน็ดเหนื่อยหนักพระอุทร พระกายเบาเหมือนเมื่อปกติ เป็นสุข
 อยู่แล้ว ก็แลเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ในครรภ์ เหมือนคูด้ายเหลืองร้อยเข้าในแก้วมณีอันส่องใส เมื่อ
 ปรารถนาจะทอดพระเนตรในขณะใด ก็เห็นพระโอรสอันนั่งเป็นบัลลังก์สมาธิ ผันพระพักตร์เข้ามา

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖๑.

พื้นพระอุทรแห่งพระมารดา คฺจสุวรรณปฏิมาอันสถิตอยู่บนฝักอ่อนในห้องแห่งกลีบดอกปทุมชาติ
(๓/๓๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ห้อง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระครุภัก
ของพระมารดา

คำว่า “ห้อง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ส่วนของเรือนหรือตึกเป็นต้นที่มีฝา
กันเป็นตอนๆ^{๓๖}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “ห้อง” จะเห็นการนำเอาห้องซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของ
มนุษย์ มาเปรียบเทียบกับครุภักซึ่งพระมหาสัตว์สถิตอยู่ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยง
ความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้น
ทางคือสิ่งก่อสร้าง ถ่ายทอดและ โยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ พระครุภัก ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
คุณสมบัติด้าน (ใช้พัก) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นที่
พักผ่อนให้หายเหนื่อยของมนุษย์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะที่พักอาศัยก่อนคลอด

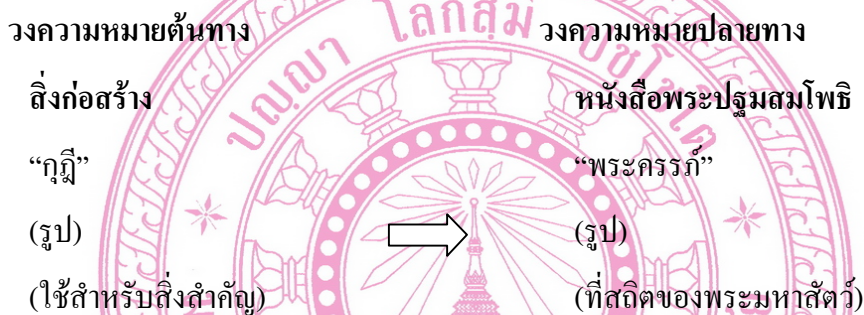
(๒๓) อนึ่ง พระครุภักอันเป็นที่สถิตแห่งพระมหาบุรุษเหมือนกุฏิอันใส่ไว้ซึ่งพระเจดีย์
มิกวรที่สัตว์อื่นจะมาบังเกิดร่วมในที่นั้นสืบไป (๓/๓๑)

ตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “กุฏิ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระครุภักที่
พระมหาทรงสถิตอยู่

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗๘.

คำว่า “กุฎี” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง กระท่อมที่อยู่ของนักบวช เช่น พระภิกษุ, เรือนหรือตึกสำหรับพระภิกษุสามเณรอยู่^{๓๓}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “กุฎี” จากตัวอย่างจะเห็นการนำเอากุฎีซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของบรรพชิตซึ่งถือมาเป็นอุดมเพศ มาเปรียบเทียบกับพระครุฑซึ่งพระมหาสัตว์สถิตอยู่ว่าไม่ควรมีบุรุษอื่นมาเกิดร่วม ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งก่อสร้าง ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ พระครุฑ ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ความสำคัญ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นที่สำหรับบรรจุเจดีย์เท่านั้น ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะที่สถิตของพระมหาสัตว์อันบุคคลอื่นจะมาอาศัยด้วยไม่ได้

(๒๘) ในราตรีวันนั้นเทพยดาบันดาลให้ปรากฏจุลสถานประเทศที่ป่าช้าฝิดิบอันเรียรายไปด้วยนานาสุกกเสวระทั่วทั้งสิ้น (๖/๖๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “สุสาน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง บริเวณห้องบรรทมของพระมหาสัตว์

คำว่า “สุสาน” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง สถานที่สำหรับฝังหรือเผาศพ^{๓๔}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบ อากาที่พระสนมนางกำนัลหลับเคลื่อนกลาดไร้สถิตอยู่ในห้องบรรทมของพระมหาสัตว์ เหมือนกับป่าช้าที่เต็มไปด้วยซากศพ ผลการวิจัย

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐๘.

พบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งก่อสร้าง ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ห้องบรรทม ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

สิ่งก่อสร้าง

“สุสาน”

(รูป)

(ไม่น่ารื่นรมย์)

(ที่บรรจุศพ)

(พื้นที่ใช้สอย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ห้องบรรทม”

(รูป)

(น่ารื่นรมย์)

(ที่พักอาศัย)

(พื้นที่ใช้สอย)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (การใช้สอย) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นใช้เก็บหรือทิ้งศพ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะใช้สำหรับนอนพักผ่อนกาย

(๒๕) จึงเสด็จนิสิตนาการสถิตในเรือนแก้ว อันประดิษฐานในทิศพายัพแห่งพระศรีมหาโพธิ และรัตนมณเฑียรนั้นมีพื้นภูมิภาค คือ พระสติปัญฐาน ทั้ง ๔ ปีกองซึ่งเสาศีลา คือ พระจตุอิทธิบาท ๔ และยกขึ้นซึ่งฝา กล่าวคือ วินัยปิฎก ตั้งเหนือพริ้ง กล่าวคือ สัมมัตถานทั้ง ๔ ประดิษฐานบานรอด และพื้น กล่าวคือ พระอัฐฐสมมติทั้ง ๘ และเรียบเรียงซึ่งระเบียบแห่งกลอนในเบื้องบน กล่าวคือ พระสุดตันตปิฎก และมุงซึ่งหลังคา กล่าวคือ พระอภิธรรมปิฎก และเรือนแก้วของพระนราสกุคค ล้วนด้วยพระสัทธรรมทั้งสิ้น (๑๑/๑๑๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เสาศีลา” “ฝา” “พริ้ง” “บานรอด” “กลอน” และ “หลังคา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนหมายถึงพระสัทธรรม

คำว่า “เสาศีลา” หมายถึง ท่อนไม้สำหรับใช้เป็นหลักหรือเป็นเครื่องรองรับสิ่งอื่นมีเรือนเป็นต้น เช่น เสาเรือน^{๓๕}

คำว่า “ฝา” “พริ้ง” “บานรอด” “กลอน” และ “หลังคา” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑๖.

คำว่า “ฝา” หมายถึง เครื่องปิดภาชนะต่างๆ หรือสิ่งอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงเช่นนั้น เครื่องกันแบ่งห้องของเรือน^{๔๐}

คำว่า “พริ้ง” หมายถึง ไม้กระดานหน้าใหญ่ ตั้งอยู่บนหัวรอดครีครอบเสาทั้ง ๔ ด้าน^{๔๑}

คำว่า “บานรอด” คือ รอด หมายถึง ไม้ที่สอดครุเสาทั้งคู่สำหรับรับกระดานพื้นเรือน^{๔๒}

คำว่า “กลอน” หมายถึง ไม้ขัดประตูหน้าต่าง, ดาล, เครื่องสลักประตูหน้าต่าง; ไม้ที่พาดบนแปลสำหรับวางเครื่องมุงหลังคาจากเป็นต้น^{๔๓}

คำว่า “หลังคา” หมายถึง ส่วนเบื้องบนของเรือนเป็นต้น สำหรับบังแดดและฝน^{๔๔}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบสิ่งที่เป็นนามธรรมคือ เปรียบอิทธิบาท ๔ เป็นเสาเรือน เปรียบพระวินัยปิฎกเป็นฝาสำหรับกันแบ่งห้องของเรือน เปรียบสัมมัตถิ ๔ (ความเพียร) เป็นพริ้งซึ่งใช้ตั้งอยู่บนหัวรอดครีครอบเสาทั้ง ๔ ด้าน เปรียบพระสมาบัติทั้ง ๘ เป็นบานรอดซึ่งใช้สอดครุเสาทั้งคู่สำหรับรับกระดานพื้นเรือน เปรียบพระสุตตันตปิฎก เป็นกลอนซึ่งใช้สำหรับวางเครื่องมุงหลังคา เปรียบพระอภิธรรมเป็นหลังคา สำหรับบังแดดและฝน รวมทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการใช้ลักษณะของสิ่งก่อสร้างคือเรือนสื่อถึงพระสัทธรรมทั้งหมด ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งก่อสร้าง ถ่ายทอดและ โยงความหมาย ไปยังวงความหมายปลายทางคือพระสัทธรรม ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

สิ่งก่อสร้าง

“ฝา, พริ้ง, บานรอด,
กลอน, หลังคา”

(เครื่องประกอบของเรือน)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“สัมมัตถิ, สมาบัติ,
สุตตันตปิฎก, อภิธรรมปิฎก”

(เครื่องประกอบของจิต)

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔๘.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖๘.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒๕.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑๒.

(ที่พักของมนุษย์)

(ที่อาศัยของจิต)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ที่ฟังฟังอาศัย) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นเรือนที่พักอาศัยของมนุษย์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นพระสัทธรรมที่ฟังฟังของจิต

(๓๐) ขอเชิญพระพุทธองค์ผู้ประกอบด้วยพระสมันตจักขุญาณ ขึ้นสู่ปราสาทสถาน กล่าวคือพระวิมุตติปัญญา อันปราศจากโสภาคเครื่องประดับด้วยกองเพลิง (๑๒/๑๒๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปสรรคเชิงมนโถศัพท์คำว่า “ปราสาท” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระวิมุตติปัญญา

คำว่า “ปราสาท” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เรือนมียอดเป็นชั้นๆ สำหรับเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเป็นที่สำหรับประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์^{๔๕}

ความหมายประจำรูปภาษาจากตัวอย่างจะเห็นการเปรียบสิ่งที่เป็นนามธรรมคือปัญญาแห่งการหลุดพ้นเป็นเหมือนปราสาทที่ประทับสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งก่อสร้าง ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ วิมุตติปัญญา ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

สิ่งก่อสร้าง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ปราสาท”

“วิมุตติปัญญา”

(ก่อให้เกิดความสุข)

(บรมสุข)

(เป็นที่น่าปรารถนา)

(ยอดปรารถนาของมนุษย์)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อาการ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นเป็นที่น่าปรารถนา ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะยอดปรารถนาของมนุษย์

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗๐.

(๓๑) ธรรมคาคฤหฐานอันมุงบมิตี อันว่าวัสโสทกก็ตกรัวไหลลงได้ และครวนาฉันใด เหมือนด้วยจิตอันบุคคลมิได้เจริญพระสมาธิภาวนา อันว่าราคาทิกิเลสก็เข้าย่ำยีบิทาได้ มีอุปไมย ดังนี้ (๑๕/๑๕๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “คฤหฐาน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง จิตของมนุษย์

คำว่า “คฤหฐาน” คือ เภสสถาน มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง บ้านเรือนที่ซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย^{๔๖}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบที่ไม่ได้เจริญสมาธิ กิเลสทั้งหลายก็เข้ามาครอบงำได้ เหมือนบ้านเรือนถ้ามุงหลังคาไม่ดี น้ำฝนย่อมไหลรั่วผ่านไปได้ ผลการวิจัยพบว่า เกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งก่อสร้าง ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ จิต ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

สิ่งก่อสร้าง

“คฤหฐาน”

(ที่อาศัยของกาย)

(รูปธรรม)

(มีการเคลื่อนที่ของวัตถุเข้าไป)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“จิต”

(ที่อาศัยของกิเลส)

(นามธรรม)

(มีการเคลื่อนที่ของกิเลสเข้าไป)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (เคลื่อนที่) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นเคลื่อนที่ของวัตถุ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะเคลื่อนที่ของกิเลส

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๓.

๔.๖ อุปลักษณะอาการ

(๓๒) แลพระบรมโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสมมติสภารมีทั้งปวง คือพระทศบารมี ๑๐ พระทศอุบารมี ๑๐ พระทศปรมัตถบารมี ๑๐ แลปลุกซึ่งบุญพิเศษจะบริโภคซึ่งผล ยังฉาษาแห่งกุศลพฤกษ์ให้พร้อมเย็นแก่มหาชนทั้งหลาย ครุวนาคูปลุกอัมพฤกษ์ (๒/๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ปลุก” และ “บริโภค” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การบำเพ็ญพระบารมี ๓๐ ประการ

คำว่า “ปลุก” และ “บริโภค” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “ปลุก” หมายถึง เอาต้นไม้หรือเมล็ด หน่อ หัว เป็นต้น ใส่ลงในดินหรือสิ่งอื่นเพื่อให้งอกหรือให้เจริญเติบโต^{๔๓}

คำว่า “บริโภค” หมายถึง กิน (ใช้เฉพาะอาการที่ทำให้ดวงลำคอลลงไปสู่กระเพาะ)^{๔๔}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นเป็นการนำเอาอาการของมนุษย์คือ คำว่า “ปลุก” และ “บริโภค” ซึ่งหมายถึงการเอาต้นไม้ลงดิน กับการเอาของใส่ในปาก มาใช้การนามธรรมคือบำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ บำเพ็ญบารมี ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

อาการ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ปลุก,บริโภค”

“บำเพ็ญบารมี”

(รูปธรรม)

(นามธรรม)

(ทำให้อัมทางกาย)

(ทำให้อัมเอิบทางใจ)

(ผลคือความสุข)

(ผลคือนิพพาน)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ทำให้อัม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นทำให้อัมทางกาย ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะทำให้อัมเอิบทางใจ

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘๐.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๘.

(๓๓) แท้จริงสัตว์ทั้งหลายอื่น กาลเมื่อคลอจากครรภกัมมัชวาตหากพัฒน์ให้ศีรษะลงเบื้องต่ำ มีเท้าขึ้นเบื้องบน มีครุวนาคจตุคในแหวนอันลึกได้ ๑ ร้อยชั่วบุรุษ ลงสู่ปีศาจวะมรรคแห่งมารดา อันเป็นที่ปรสมสัมพัทธสถานเสวยทุกขเวทนาเจ็บปวดเป็นสาหัส มีกายอันแปดเปื้อนด้วยเสมหะรุชริระอสุจิมลทินอันลามก แลพระมหาสัตว์ประสูติจากครรภักจะได้นั้นก็หามิได้ พระกายนั้นขึ้นเหยียดพระบาทและพระหัตถ์ออกมาก่อน ครุวนาคจตุคจตุคกลางจากธรรมมาสน์ บ่มิได้เกิดทุกขเวทนาแก่พระองค์ แลพระมารดาเหมือนดังสัตว์ทั้งหลายอื่น (๓/๓๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปถัมภ์เชิงมนโถกศัพท์คำว่า “ลง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์ประสูติจากครรภักพระมารดาโดยพระกายขึ้นเหยียดเท้าและมือออกมาก่อน

คำว่า “ลง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ไปสู่เบื้องต่ำหรือไปสู่เบื้องที่ถือว่าตรงกันข้ามกับขึ้น^{๔๕}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบคำว่า “ประสูติ” หรือเกิด พูดถึงอาการในขณะที่พระมหาสัตว์ประสูติจากครรภักพระมารดาโดยพระกายขึ้นเหยียดเท้าและมือออกมาก่อน อาการที่เคลื่อนที่ดังกล่าว เหมือน ธรรมกถิกขณะลงจากธรรมมาสน์ยอมเหยียดเท้าและมือลงมาก่อน ผลการวิจัยพบว่าการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ การประสูติ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

อาการ

“ลง”

(นามธรรม)

(การเคลื่อนที่ของกาย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ประสูติ”

(นามธรรม)

(การเคลื่อนที่ของกาย)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อาการเคลื่อนที่) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นเคลื่อนที่ลงจากธรรมมาสน์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะเคลื่อนที่ออกจากพระครรภัก

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๔.

(๓๔) พระกมลปรารถนาจะทรงจับกิ้งรัง ก็มีได้เอื้อมพระหัตถ์ขึ้นไปได้ ขณะนั้นกิ้งรังเหมือนมีจิตกรุณา ก็บันดาลอ่อนนุ่มค้อมลงมา ดุจยอดหวายอันต้องเพลิง พอถึงพระหัตถ์พระราชเทวีก็ทรงจับเอากิ้งรัง (๓/๑๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “จิตกรุณา” และ “อ่อนนุ่ม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง เป็นการแสดงอาการของต้นรังคือสาธุชนทั่วไป

คำว่า “จิตกรุณา” และ “อ่อนนุ่ม” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “จิตกรุณา” คือ กรุณา หมายถึง ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ เป็น ๑ ในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๕๐}

คำว่า “อ่อนนุ่ม” หมายถึง แสดงกิริยาเบาอย่างมีคารวะ^{๕๑}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาอาการของมนุษย์ไปใช้กับพืชที่มีชีวิตแต่ไม่มีจิตใจ ให้แสดงลักษณะมีจิตสงสารและคารวะ โดยการโน้มกิ่งลงมาให้พระนางสิริมหามายาจับ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ มหาชนทั้งหลาย ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

อาการ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“อ่อนนุ่ม กรุณา”

“กิ้งรัง”

(ลักษณะอาการของมนุษย์)

(รูปธรรม)

(จับต้องไม่ได้)

(จับต้องได้)

(นุ่มใจไปสู่)

(นุ่มลง)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ลักษณะอาการ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการแสดงลักษณะอาการของมนุษย์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นสมมติให้กิ้งรังแสดงอาการได้คุดมนุษย์ (ซึ่งกิ้งรังหมายเอามหาชนทั้งหลาย)

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔๔.

(๓๕) จึงออกพระโอบ้อเจ้าคำรัสสุทธานุเทศกล่าว สัณสารสันนิวาสกอปรด้วยอาทีนวิโทษ ภูยัปัทวันตรายใหญ่หลวง ล่อลวงสัตว์ทั้งหลายให้ลุ่มหลงยินดีรักใคร่ในวัตถุวิปลาสมิอาจตัดอาลัย ในสรรพลามกโทษถึงเพียงนี้ (๖/๖๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ล่อลวง” และ “ลุ่มหลง” ซึ่งในบริบทนี้ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก

คำว่า “ล่อลวง” และ “ลุ่มหลง” มีความหมายประจำรูปภาษาดังนี้

คำว่า “ล่อลวง” หมายถึง ใช้อุบายทุจริตให้หลงเชื่อในสิ่งที่แท้^{๕๒}

คำว่า “ลุ่มหลง” หมายถึง หมกมุ่น, มัวเมา^{๕๓}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นนำเอาลักษณะอาการของมนุษย์มาใช้กับสิ่งที่เป็นนามธรรม คือ สัณสารวิภูการเวียนว่ายตายเกิด ให้เหมือนว่าเป็นอาการของสิ่งมีชีวิตที่สามารถล่อลวงให้ลุ่มหลงได้ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ สัณสารวิภู ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

อาการ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ล่อลวง, ลุ่มหลง”

“สัณสารวิภู”

(นามธรรม)

(นามธรรม)

(หลอก)

(หลง, มัวเมา)

(เป็นโทษของกาย)

(เป็นโทษของจิต)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (มีโทษ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นโทษของการลุ่มหลง ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะนำเอาอาการของมนุษย์มาใช้กับนามธรรมคือสัณสารวิภูอันเวียนว่ายตายเกิด

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๒.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑๕.

(๓๖) แลพระยาม้ากัณฐกะอัศตรได้สดับพระราชโองการดังนี้ ก็มีจิตโสมนัส จึงเปล่งเสียงมหาสีตการร้องขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดังสนั่นไปในที่ไกลได้ ๑ โยชน์โดยรอบ เทพยดาที่กำบังเสียงซึ่งเสียงนั้นให้อันตรธานหาย หวังจะมีให้อันตรรายแก่มหาภิเนษกรรมณ์ (๖/๖๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “จิตโสมนัส” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงอาการดีใจของจิตระดับสามัญ(พระยาม้ากัณฐกะอัศตร)

คำว่า “จิตโสมนัส” คือ โสมนัส มีความหมายประจำรูปภาษา หมายถึง ความสุขใจ, ความปลาบปลื้ม, ความเบิกบาน^{๕๔}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำอาการของมนุษย์ที่แสดงอาการดีใจเมื่อได้พบสิ่งที่ยินดี ซึ่งม้ากัณฐกะนั้นเป็นสัญลักษณ์ของจิตระดับสามัญที่ยังมีความหวั่นไหวต่อสิ่งที่รับรู้หรืออารมณ์ภายนอก จนเทพยดาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจิตฝ่ายสูงที่มีความมั่นคงระงับเสียงนั้น ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ เสียงม้ากัณฐกะ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

อาการ

“จิตโสมนัส”

(ยินดี รื่นรมย์)

(นาม)

(อิฏฐารมณ์)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“เสียงของม้ากัณฐกะ”

(ทำให้หวั่นไหว)

(รูป)

(อิฏฐารมณ์)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อารมณ์) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการกล่าวถึงลักษณะอาการดีใจ ซึ่งเป็นอาการของมนุษย์มาแทนม้า ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะเสียงม้าแทนจิตระดับสามัญ

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓๔.

(๑๓) ขณะนั้นอันว่าถาดทองเหมือนดังมีเจตนาจะแสดงซึ่งนิมิตแก่พระโพธิสัตว์ อันจะได้ตรัสแก่พระสัพพัญญุตญาณ ก็บันดาลดุจสุวรรณวิคหหงส์ลงเล่นสินธุวาริ เลื้อยลอยทวนกระแสชลที่ขึ้นไปไกลประมาณ ๘๐ สอกถึงที่แห่งหนึ่ง ก็จมลงตรงเบื้องบนภาพพิมานแห่งพญากาพนาคราชกระทบกับถาดอันเป็นพุทธรูปโคกแห่งพระสัพพัญญูทั้ง ๓ ในอดีต แสดงศัพท์สำเนียงเสียงกริๆ แล้วลงประดิษฐานอยู่ชอทิศากาภายใต้ ตั้งรองซึ่งถาดแห่งพระพุทธรูเจ้าทั้ง ๓ นั้น (๘/๘๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เจตนา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อาการแสดงความจริงใจของถาดทองซึ่งเป็นสิ่งไม่มีชีวิต

คำว่า “เจตนา” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ตั้งใจ จงใจ มุ่งหมาย^{๕๕}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาอาการของมนุษย์ที่แสดงความรู้สึกละเอียดมาใช้กับวัตถุคือถาดทอง ให้มีอาการแสดงความจริงใจที่ให้เป็นนิมิตแห่งการตรัสรู้โดยการลอยทวนกระแส น้ำ เหมือนหงส์ทองลงเล่นน้ำ ซึ่งถาดทองนั้นเป็นสัญลักษณ์ของจิตที่ตั้งมั่นใจธรรม ผลการวิจัยพบว่าการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ถาดทอง ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

อาการ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“เจตนา”

“ถาดทอง”

(นาม)

(รูป)

(ร่างกายผุดผ่อง)

(ภาชนะสีทอง)

(รองรับอารมณ์ดีงาม)

(ใส่สิ่งของ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (คุณค่า) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการนำเอาอาการของมนุษย์ขณะที่มีเจตนามุ่งมั่นในสิ่งที่ดีก็จะมีผลทำให้ร่าง(กายผุดผ่อง) ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นการนำเอาถาดทองซึ่งเป็นของมีค่ามาแทนสัญลักษณ์ของ(จิตมั่นคง) ที่ลอยทวนกระแสน้ำคือกิเลสเหมือนกับหงส์ทองลงเล่นน้ำ

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

(๓๘) ในขณะนั้นปฐพีด้านทักษิณสำแดงอาการปานประหนึ่งว่า จะกราบทูลให้ทราบว่า ภูมิสถานที่นี่มิใช่อันจะตั้งรัตนบัลลังก์ก็บังนาคลทรุดต่ำเอียงลง เล่ห์ประคองจักรเกวียนอันบุคลล วางหงายไว้และมีคนขึ้นเหยียบข้างหนึ่งก็เอียงลงไปเหมือนดั่งนั้น (๘/๘๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “กราบทูล” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง แผ่นดิน แสดงอาการเหมือนมนุษย์คือสามารถจะพูดได้

คำว่า “กราบทูล” คือ บอก มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พูดให้รู้, เล่าให้ฟัง^{๕๖}

ในตัวอย่างนี้คำว่า “กราบทูล” ปราภฏร่วกับข้อความว่าปฐพี(แผ่นดิน) จึงหมายความว่า แผ่นดินดังกล่าวเปรียบได้กับมนุษย์ที่กระทำอาการ “บอก” บอกให้พระมหากษัตริย์ทราบว่าพื้นที่นี้ไม่เหมาะที่จะใช้บำเพ็ญเพียร ก็ทรุดเอียงต่ำลง เมื่อนำมาวิเคราะห์ลักษณะกระบวนการถ่ายโยงทาง ความหมาย พบว่ามีการถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดียว(Ontological correspondences) จากวง ความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ปฐพี ดั่งนี้

วงความหมายต้นทาง

อาการ

“กราบทูล”

(มีชีวิต)

(มนุษย์)

(มีปาก)

(เสียงเคลื่อนที่ดังออกจากปาก)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ปฐพี”

(ไม่มีชีวิต)

(ธรรมชาติ)

(ไม่มีปาก)

(แสดงอาการให้ปรากฏออกมา)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง คุณสมบัติด้าน (อาการ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นอาการที่ เสียงเคลื่อนที่ออก มาถ่ายโยงกับคุณสมบัติกับอาการที่แผ่นดินเอียงต่ำให้ปรากฏออกมาในวง ความหมายปลายทาง ที่เป็นลักษณะของการแสดงบางสิ่งออก

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๑.

(๓๕) พระสิทธัตถะราชกุมารนี้ เป็นบุรุษอุสุกะ เป็นบุรุษสีหะ เป็นบุรุษนาคอันประเสริฐ โดยยิ่ง (๕/๕๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ได้แก่คำว่า “อุสุกะ” และคำว่า “นาค” โดยทั้ง ๒ ข้อคำนี้ต่างเป็นคำที่สามารถจัดให้อยู่ในวงความหมายเดียวกันได้ คือแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติของมนุษย์ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระย้าวสสวดีมารเปรียบพระสิทธัตถะเป็นบุรุษผู้มีความมองอาจกล้าหาญดุจนักรบ และเป็นบุรุษผู้ประเสริฐ

คำว่า “อุสุกะ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง วัวผู้ (เป็นเครื่องหมายแสดงความสามารถของบุรุษผู้นักรบ)^{๕๖}

คำว่า “นาค” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้ประเสริฐ, ผู้ไม่ทำบาป^{๕๗}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบว่า “พระสิทธัตถะ” ในขณะที่ทรงผนวชและประทับนั่งที่คางคกต้นพระศรีมหาโพธิ์ทรงมีความมองอาจกล้าหาญดุจนักรบและเป็นผู้ประเสริฐ ด้วยการนำคุณสมบัติที่คล้ายกันมาเปรียบเทียบ คือ คุณสมบัติของมนุษย์ ผลการวิจัยพบว่า เกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือพระมหามุรุษ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

อาการ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“อุสุกะ, นาคะ”

“พระมหามุรุษ”

(มีชีวิต)

(มีชีวิต)

(เป็นนักรบ)

(เป็นนักรบ(กิเลส))

(อาการสง่างาม)

(มีความสง่างาม)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ลักษณะทางด้านกายภาพ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมาย

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕๐.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๓.

ต้นทางเป็นนำลักษณะความสว่างของบุรุษ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะความสว่างของพระมหาบุรุษ

(๔๐) บัดนี้ไซ้ร้เบื่องว่าตรีศพระสัทธรรมเทศนา ผู้ใดฟังพระธรรมกถาอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน อาจสามารถจะเปิดทวารพระนิพพานนครราชธานี อันยังบมิได้มีบุคคลเปิดเผยออกได้ ครุณาอุทพญาไกรสรสีหราชอันสถิตเหนือยอดบรรพต อันปรากฏล้วนแล้วด้วยศิลาแห่งเดียว อาจเล็งแลเหลือวเห็นนิกรสัตว์ อันสถิตในทิสภาคโดยรอบ (๑๒/๑๒๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เปิด” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การบรรลุซึ่งพระนิพพาน

คำว่า “เปิด” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ทำให้สิ่งที่ปิดอยู่เผยออก^{๕๕}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาคำว่า “เปิด” มาเปรียบแทนคำว่าบรรลุ โดยลักษณะว่าพระนิพพานเป็นเมือง การเปิดจะบรรลุต้องเปิดประตูเข้าไปข้างใน ผลการวิจัยพบว่าการกระบวนถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ บรรลุ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

อาการ

“เปิด”

(มีชีวิต)

(มนุษย์)

(การเคลื่อนแบบรูปธรรม)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“บรรลุ”

(มีชีวิต)

(มนุษย์)

(การเคลื่อนที่แบบนามธรรม)

จากการกระบวนถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (การเคลื่อนที่) ของคำในทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางจะเป็นการเปิดโดยใช้มือในการยื่นไปจับวัตถุ หรือเคลื่อนที่ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นการเคลื่อนที่ของจิตเข้าไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสคือบรรลุธรรม

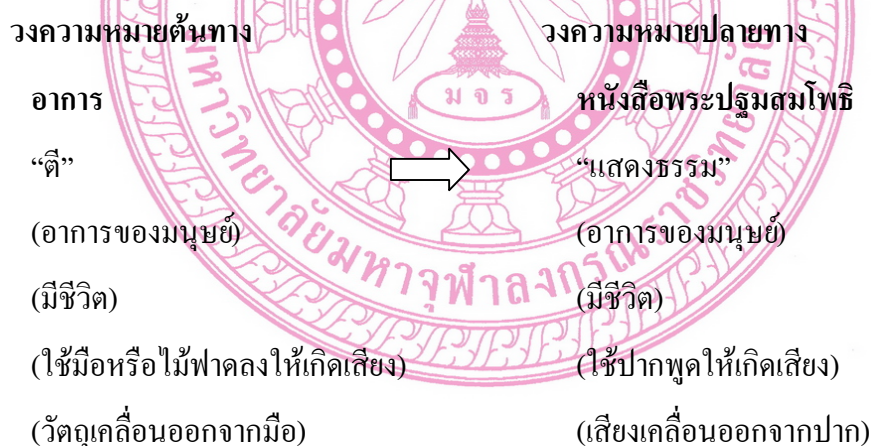
^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑๔.

(๔๑) แลตถาคตนี้ ... ประสงค์จะแสดงพระธรรมจักรเทศนา จะตีซึ่งอมตเถรีให้บันลือ
แก่นิกรประชาคนาสัตว์ อันมีอยู่ด้วยข่ายอวิชา ให้กระจ่างแจ้งเห็นพระนิพพาน (๑๓/๑๓๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ตี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การแสดงพระ
ธรรมจักร

คำว่า “ตี” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เอามือหรือไม้เป็นต้นฟาดหรือเข่นลง
ไป เช่น ตีดาบ ทำให้เกิดเสียง เช่น ตีระฆัง^{๖๐}

จากตัวอย่าง คำว่า “ตี” เป็นการเปรียบเทียบการแสดงธรรม กับอาการของมนุษย์ที่ใช้มือ
หรือไม้ฟาด เพื่อให้เกิดเสียง เกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว
(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไป
ยังวงความหมายปลายทางคือ แสดงธรรม ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
คุณสมบัติด้านวัตถุประสงค์ของทั้งสองวงความหมาย คือ การทำให้เกิดเสียง โดยวงความหมายต้น
ทางเป็นการเคลื่อนที่ของมือหรือไม้ไปกระทบกลองให้มีเสียง ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็น
ลักษณะการเคลื่อนที่ของเสียงออกจากปากไปให้ไปกระทบหูคือการแสดงธรรม

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๖.

(๔๒) ตถาคตนี้หวังจะให้โอวาทานุศาสน์ให้บรรลुพระอมตมหานิพพาน ท่านจงปฏิบัติตามคำสั่งสอนของตถาคต จะได้เสวยอมฤตรส คือพระอรุณมรรคญาณผลญาณ (๑๓/๑๓๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เสวย” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ผลที่ได้รับจากการบรรลุพระนิพพาน

คำว่า “เสวย” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ได้รับ ได้ประสบ เช่น เสวยทุกขเวทนา ได้รับประโยชน์ เช่น เสวยสิทธิ^{๖๐}

ความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาลักษณะอาการของมนุษย์คือ เสวย ซึ่งหมายถึงอาการที่มนุษย์ได้รับรสอันเป็นอมตะคือไม่ตาย มาเปรียบกับการบรรลุอรุณมรรคญาณ ผลญาณ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ บรรลุ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

อาการ

“เสวย”

(อาการของมนุษย์)

(มีปาก)

(วัตถุเคลื่อนเข้าสู่ปาก)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“บรรลุ”

(อาการของมนุษย์)

(ไม่มีปาก)

(การเคลื่อนที่เข้าไปสู่ใจ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (เคลื่อนที่) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการนำวัตถุเข้าไปสู่ปาก ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะการนำจิตเข้าไปสู่มรรค

(๔๓) จะเหยียวยาวให้ระงับหายใจด้วยโอสถ คือพระธรรมเทศนา (๑๗/๑๗๔)

ตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เหยียวยาว” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง แก้โรคทางใจ

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑๗.

คำว่า “เชี่ยวชาญ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง บำบัดโรค แก้โรค^{๖๒}

ความหมายประจำรูปภาษาของคำว่า “เชี่ยวชาญ” จะเห็นการนำเอาอาการบำบัดโรคทางกายภาพมาเปรียบถึงการรักษาด้วยยาทางใจ คือพระธรรมเทศนา จึงเป็นการนำคำมาใช้ในเชิงเทียบเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือธรรมเทศนา ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

สิ่งก่อสร้าง

“เชี่ยวชาญ”

(การกระทำ)

(รักษากาย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระธรรมเทศนา”

(อาการของมนุษย์)

(รักษาใจ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (รักษา) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการรักษากาย ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะการรักษาใจ

(๔๔) แลในพฤษชาติทั้งหลายล้วนมีโอภาสอันเขียว ครุวนาคูจโมระกลาป มีสาขาอันรื่นรมณีสถาน ปานประหนึ่งว่าจะชักชวนเชิญชวนอันเดินทางให้หยุดพัก สำนักนี้ให้เหือดหายการอันเหน็ดเหนื่อยมา (๑๗/๑๗๗)

ตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ชักชวน” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อาการแสดงออกด้วยความยินดีของธรรมชาติ

คำว่า “ชักชวน” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชวนให้ทำด้วยกัน^{๖๓}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการแสดงอาการของธรรมชาติ โดยผู้ประพันธ์ได้ให้แสดงอาการประหนึ่งว่าเป็นมนุษย์ที่สามารถจะชักชวนคนให้ชื่นชมธรรมชาติให้หายเหนื่อย

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๖.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๓.

ก่อนต่อยอดเดินทางต่อไป ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ อาการกึ่งไม้เคลื่อนที่ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

อาการ

“ชักชวน”

(มีชีวิต)

(อาการของมนุษย์)

(มือกัวก็เรียกไปมา)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“อาการกึ่งไม้โยกไปมา”

(มีชีวิต)

(อาการของพืช)

(กึ่งไม้โยกไปมา)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อาการเคลื่อนไหว) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นอาการที่มนุษย์เคลื่อนที่มือไปมา ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะกึ่งไม้เคลื่อนที่โยกไปมา

(๔๕) อนิจจ้าน้ำเอ๋ย กระจายไม่เวทนา ไม่มีความเมตตาปราณี จะขอโอกาสพองเห็น พักตร์พระสามีให้เต็มเนตรก็ไม่มีใครจะได้ แกล้งไหลหลังปลั่งไปไม่หยุดยั้ง กำบังเสียซึ่งทัศนวิสัย มิให้เชยชมพระอุดมรูปสิริวิลาส และเราให้โอกาสแก่ท่านสิ้นกาลช้านานคณนาได้ถึง ๘ ปีเศษ ยังไม่พอโสกาครุทเวษหรือประการใด ที่ท่านผู้ก่อกรรมกระทำเวรแก่เราหรือ โฉน จึงแกล้งหลังไม่รู้ขาดสายวายฉะนี้ (๑๘/๑๕๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “แกล้ง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง การที่น้ำตาทำให้เดือดร้อนโดยการหลังไหลออกมาไม่ขาดสาย

คำว่า “แกล้ง” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ทำให้เดือดร้อนรำคาญ^{๖๔}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาอาการที่สิ่งมีชีวิตเท่านั้นจะสามารถแสดงได้มาใช้กับน้ำตา ซึ่งเป็นสิ่งไม่มีชีวิตที่สามารถจะแกล้งคนได้ โดยหลังไหลออกมาไม่ขาดสาย ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ การไหลของน้ำตา ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
อาการ		หนังสือพระปฐมสมโพธิ
“แก้ง”	⇒	“การไหลของน้ำตา”
(อาการของมนุษย์)		(อาการไหลไม่หยุด)
(ทำให้เดือดร้อน)		(ทำให้เดือดร้อน)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (การกระทำ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการกระทำของมนุษย์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะการกระทำของน้ำตาเหมือนดังมีชีวิต

(๔๖) อันว่ามรรณธรรมนี้มีได้ละเว้นยอมทำลายชีพแห่งสัตว์ทั้งสิ้นเป็นอาจิณธรรมคาจะเลือกหน้าหามิได้ (๒๑/๒๒๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ทำลาย” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง ความตาย คำว่า “ทำลาย” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง อาการที่ทำให้สิ่งที่เป็นกลุ่มก้อนแตกหักหรือพักกระจัดกระจาย, ทำให้พัง^{๖๕}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาอาการของมนุษย์ที่จะสามารถทำลายคู่ต่อสู้ให้ย่อยยับไปได้มาเปรียบกับความตายที่เป็นนามธรรมว่าสามารถที่จะทำให้สิ่งมีชีวิตแตกหักได้ดังมนุษย์ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคืออาการ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ มรรณธรรม ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
อาการ		หนังสือพระปฐมสมโพธิ
“ทำลาย”	⇒	“มรรณธรรม”
(นาม)		(นาม)

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๘.

(อาการของมนุษย์)

(อาการของมนุษย์)

(ทำให้พัง)

(ทำลายชีวิต)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (การทำให้แตกสลาย) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายด้านทางเป็นทำลายสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตให้พัง ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะทำลายเฉพาะสิ่งมีชีวิตเท่านั้น

๔.๖ อุปลักษณะสงคราม

(๔๖) แต่พระองค์ให้พระโลहितเป็นทาน ก็มากกว่ากระแสน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ แต่ให้พระมังสะเป็นทาน ก็อาจยังพินแห่งมหาปฐพีให้พ่ายแพ้ แต่ตัดพระเศียรกับตัดพระเศศโมลีให้เป็นทาน ก็ประมาณสูงกว่าเขาพระสิเนรุราช แต่ควักพระเนตรให้เป็นทาน ก็มากกว่าดวงดาราในนภากาศ (๒/๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “พ่ายแพ้” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พินปฐพียอมรับ

คำว่า “พ่ายแพ้” คือ แพ้ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ผู้ไม่ได้, ทนไม่ได้, ตรงกันข้ามกับชนะ^{๖๖}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระองค์มากมายจนว่าแผ่นดินที่กว้างใหญ่ไพศาลสู้ไม่ได้กับสิ่งที่พระองค์กระทำ โดยการทำให้เหมือนการต่อสู้จนอีกฝ่ายสู้ไม่ได้ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสงคราม ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ การบำเพ็ญบารมี ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

สงคราม

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พ่ายแพ้”

“การบำเพ็ญบารมี”

(ทนอยู่ไม่ได้)

(ทนอยู่ได้)

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐๓.

(อาการของมนุษย์)

(อาการของมนุษย์)

(ทำให้เกิดทุกข์)

(ทำให้เกิดสุข)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ทำให้เกิดขึ้น) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นทำให้เกิดทุกข์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะทำให้เกิดสุข

(๔๘) ส่วนพระขามารผู้โงะบป ขกพลเสนามารก็มีอาจเข้าไปใกล้โพธิมณฑลได้ก็ยับยั้งอยู่แต่ที่อันไกล เมื่อพระขามารมาได้ทศนาการ โยธาแห่งตนย่ออยู่ดั่งนั้น ก็ร้องประกาศสำหรับชั้นมารโยธาทั้งหลาย ให้เข้าแวดล้อมโพธิมณฑลสถานปานประหนึ่งว่า หมูแมลงวันอันจะบินเข้าไปตอมก้อนเหล็กแดงอันรุ่งโรจน์ ร้อนด้วยเปลวเพลิงมีอาจสามารถเข้าไปใกล้ได้ (๕/๕๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ล้อม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์แทนกิเลสที่เข้ามาบีบคั้นพระโพธิสัตว์

คำว่า “ล้อม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง โอบเป็นวงโดยรอบ, ตีวงเข้าไปโดยรอบ เช่น ล้อมค่าย, โดยปริยายหมายถึงรุมล้อมเข้ามาเพื่อจะทำร้าย, ล้อมกรอบ ก็ว่า^{๖๗}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะสิ่งที่เป็นนามธรรมคือ กิเลส แสดงแสนยานุภาพทางการทหารเหมือนมนุษย์ มาล้อมค่ายเพื่อจะทำร้ายพระพุทธองค์ให้ย่อยยับลงไป แต่ก็เหมือนแมลงวันบินเข้าไปตอมก้อนเหล็กแดง ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสงคราม ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ตอม ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

สงคราม

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ล้อม”

“ตอม”

(ล้อมกรอบ)

(บินเป็นวง)

(อาการของมนุษย์)

(อาการของสัตว์)

(การเคลื่อนที่เข้าไป)

(การเคลื่อนที่เข้าไป)

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๕.

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อาการเคลื่อนที่) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นการเคลื่อนที่เข้าแวกล้อม ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะเคลื่อนที่เข้าไปรวมตอม

(๔๕) อาตมาจะยื่นประดิษฐานด้วยบาท คือวิธีขบารมี เหนือพื้นปฐพี คือศีลขบารมีญาณ จะถือขรรควุธสำหรับจะยุทธนาการ คือปัญญาขบารมี ด้วยทักษิณหัตถ์ คือศรัทธา จะกระทำขบารมีทั้งหลายเป็นโล่ป้องกันสรรพเสนามารพลไพรี มิได้หนีจากรัตนบัลลังก์ จะตั้งยุทธชิงชัยขจัดเสียดเสียซึ่งมารภัยให้พ่ายแพ้พินาศในทันที (๕/๕๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ยุทธนาการ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงสัญลักษณ์แทนการรบกันกับกิเลส

คำว่า “ยุทธนาการ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง อาการที่รบกัน, การรบกัน^{๖๘}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาลักษณะการรบกันของมนุษย์ในโลกมาแสดงเปรียบเทียบให้เห็นถึงการสู้รบกับกิเลส โดยทั้งฝ่ายพระพุทธองค์ก็มีกองทัพและฝ่ายกิเลสก็มีกองทัพที่รบกันเพื่อให้รู้แพ้ชนะ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสงครามถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ต่อสู้ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

สงคราม

“ยุทธนาการ”

(ภายนอก)

(อาการที่รบกัน)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ต่อสู้”

(ภายในใจ)

(อาการที่ต่อสู้กัน)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อาการ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นอาการที่รบกันกับของมนุษย์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะอาการต่อสู้กับกิเลสภายใน

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๑.

(๕๐) ลำดับนั้น ฝ่ายบุรุษโยธาพระมหาสัตว์ อีก ๗ จำพวก คือ ศรัทธาพล ๑ วิริยพล ๑ สติพล ๑ สมาธิพล ๑ ปัญญาพล ๑ หิริพล ๑ โอตตปพล ๑ ก็มาประชุมพร้อมกันประคองกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ แต่พระองค์ทรงอภิบาลบำรุงเลี้ยงมาสิ้นจรรณกาล ด้วยอันนปานาหาร วัตถาลังการตรงครคชทานอนเอนอนันต์ จะนับมิได้ในอดีตภพ จงทอดพระเนตร ข้าพระบาทจะ รอนรบหม่อมารบัจฉนิกให้ ได้ชัยชนะในขณะนี้ แล้วประดิษฐานอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์ ดูเห็น ประจักษ์แก่นัยนาสมเด็จพระพุทธางกูร (๕/๕๗-๕๘)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “รบ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์ แทนการต่อสู้กับกิเลสที่เป็นข้าศึกของจิตใจ

คำว่า “รบ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ต่อสู้ในทางศึก เช่น ไปรบข้าศึกที่ ชายแดน^{๖๕}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบพละคือสิ่งที่พระองค์สั่งสม บำเพ็ญมา เสมือนกองกำลังมาขึ้นอาสาที่จะสู้รบกับทหารอีกฝ่ายคือกิเลส ผลการวิจัยพบว่าเกิด กระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสงคราม ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ พละ ๗ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

สงคราม

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“รบ”

“พละ ๗”

(อาการต่อสู้กับมนุษย์)

(ต่อสู้กับกิเลส)

(มีกองกำลังทหาร)

(มีกองกำลัง ธรรม)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง คุณสมบัติด้าน (รวมกลุ่ม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นมีกอง กำลังทหาร ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะมีกองกำลังสนับสนุนคือพละ ๗

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๔.

๔.๘ อุปลักษณะธรรมชาติ

(๕๑) แลพระกายก็ปมีได้ระคนด้วยเสมหะรุธิระคัพภมถินอันใดอันหนึ่ง แลบริสุทธิ
ผ่องใสสะอาด ครุวนาคุดวงแก้วมณีโชติรส อันนำออกมาวางไว้บนกองผ้ากาสิกพัศตร์ (๓/๓๒)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “แก้วมณี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระ
วรกายของพระโพธิสัตว์ขณะอยู่ในพระครรภ์

คำว่า “ดวงแก้วมณี” คือ มณี มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง แก้วหินมีค่าสีแดง
ในจำพวกรัตนรัตน์ มักหมายถึงทับทิม^{๗๐}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นว่ามีการนำคุณสมบัติของคำว่า “แก้วมณี” ที่
สวยงาม สว่างไสว โชติช่วง มาเปรียบเทียบกับพระกายของพระโพธิสัตว์ขณะสถิตอยู่ในพระครรภ์
พระมารดา มิได้แปลเป็นด้วยเสลด เลือดแต่อย่างใด กลับมีพระวรกายผุดผ่อง ผลการวิจัยพบว่าเกิด
กระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จาก
วงความหมายต้นทางคือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ
พระกายของพระมหาสัตว์ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

ธรรมชาติ

“ดวงแก้วมณี”

(บริสุทธิ)

(เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ)

(สว่างไสว)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระกาย”

(บริสุทธิ)

(เกิดจากการบำเพ็ญบารมี)

(ผุดผ่อง)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดง
คุณสมบัติด้าน (สว่าง) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นความ
สว่างไสวของดวงแก้วมณี ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะความผุดผ่องของพระกาย
ของพระพุทธเจ้า

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๐.

(๕๒) สัตว์ทั้งหลายมีฐูลี คืออวิชชาบางหนามีประมาณเท่านั้น (๑๒/๑๒๘)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ฐูลี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อวิชชาความไม่รู้จริง

คำว่า “ฐูลี” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ละออง, ฝุ่น^{๓๑}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบว่า “ฝุ่น” ซึ่งคละคลุ้งไปในอากาศจำนวนมาก จึงเป็นการนำคุณสมบัติของฝุ่น ซึ่งเป็นธรรมชาติมาเปรียบว่าเป็นอวิชชาความไม่รู้จริงซึ่งมีมากมาย ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคืออวิชา ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

ธรรมชาติ

“ฐูลี”

(ผง ฝุ่น)

(อันตรายต่อกาย)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“อวิชา”

(ผง, ละออง)

(อันตรายต่อการปฏิบัติ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อันตราย) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นอันตรายต่อร่างกาย ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะเป็นอันตรายต่อการปฏิบัติเพราะจะทำให้ปฏิบัติผิดได้

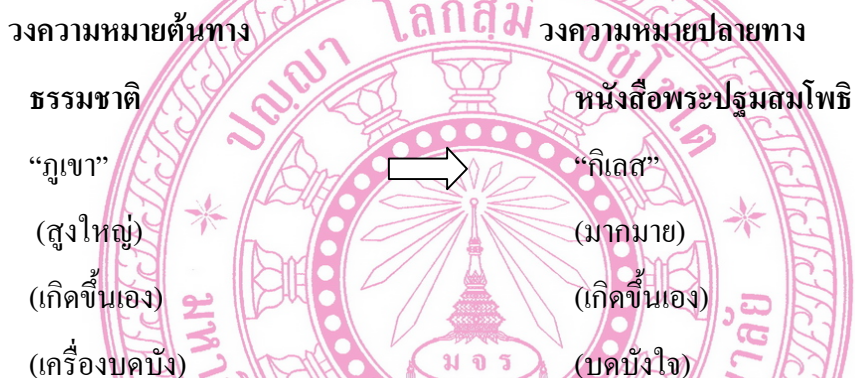
(๕๓) สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอันยิ่งด้วยคุณคือพระมหากรุณา เมื่อพระองค์จะทรงประหารเสียซึ่งภูเขใหญ่ กล่าวคือมารแห่งพระปัญจวัคคีย์ ด้วยพระขรรค์แก้ว วัชราวุธ กล่าวคือปัญญาในคราวนั้น (๑๓/๑๓๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ภูเข” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กิเลสของพระปัญจวัคคีย์

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๘.

คำว่า “ภูเขา” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พื้นที่ที่มีระดับสูงชันจากบริเวณรอบๆ ตั้งแต่ ๖๐๐ เมตรขึ้นไป^{๗๒}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาธรรมชาติคือภูเขาใหญ่มาเปรียบเทียบกับเหมือนกิเลสในใจของพระปัญญาวัคคีย์ ทำให้ได้เห็นลักษณะที่ชัดขึ้น ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือกิเลสของพระปัญญาวัคคีย์ ดังนี้

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (บดบึง) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นเครื่องบดบึง ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะบดบึงใจ

(๕๔) ส่วนสมเด็จพระอัครมุนินทรธรรมสารทิศิริสุคต จึงทรงตกแต่งซึ่งธรรมจักรมหาพิชัยรถจะบรรทุกซึ่งเวไนยสัตว์ประชาชนกร เทียบด้วยจตุอัสดร กล่าวคือ พระสัมมปปธานทั้ง ๔ ขับล่วงหลีกพ้นสลดลามกวิถิทั้ง ๒ คือ ทางเปือกตมได้แก่กามสุขัลลิกานุโยค ทางรกชฎด้วยขวากหนามได้แก่อัตตกิลมถานุโยค ดำเนินโดยมัชฌิมรรคาลัยอันใหญ่กว้าง กล่าวคือ อัยฎางคิกอริยมรรค มรรคอันประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ปราศจากโทษมลทิน (๑๓/๑๓๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เปือกตม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงสัญลักษณ์แทนกิเลสคือการหมกมุ่นในกามคุณ

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๕.

คำว่า “เปือกตม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เลนตมที่ละเอียด^{๗๓}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำคำว่า เปือกตม คือเลนตมที่ละเอียดไม่น่าปรารถนามาเปรียบกับการหมกมุ่นในกามคุณ อันจะทำให้จิตใจของผู้ที่นั้นสกปรกได้ด้วยผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ หนทางแห่งความเลื่อม ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

วงความหมายปลายทาง

ธรรมชาติ

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“เปือกตม”

“ทางแห่งความเลื่อม”

(ไม่น่าปรารถนา)

(ไม่น่าปรารถนา)

(ทำให้กายเศร้าหมอง)

(ทำให้ใจเศร้าหมอง)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (เศร้าหมอง) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นทำให้กายเศร้าหมอง ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะทำให้จิตใจเศร้าหมอง เพราะหมกมุ่น

(๕๕) กาลเมื่อพระสัพพัญญูทรงรับพระเวฬุวันเป็นอารามครั้งนั้น อันว่ามหาปฐพีลลิกวิกลกัมปนาท คุจรูประสาทสาธุการ (๑๖/๑๖๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “มหาปฐพี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงสัญลักษณ์พุทธศาสนิกชน

คำว่า “มหาปฐพี” คือ แผ่นดิน มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พื้นดินของโลก , รัฐ, ประเทศ^{๗๔}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงรับวัดเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา แผ่นดินใหญ่ก็สันตะเทือนซึ่งแผ่นดินใหญ่นั้นก็หมายถึงพุทธศาสนิกชนที่ส่งเสียงสาธุการนั่นเอง ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือธรรมชาติ ถ้ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ พุทธศาสนิกชน ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
ธรรมชาติ		หนังสือพระปฐมสมโพธิ
“มหาปฐพี”	⇒	“พุทธศาสนิกชน”
(ไม่มีชีวิต)		(มีชีวิต)
(ธรรมชาติ)		(มนุษย์)
(แผ่นดินไหวเสียงสนั่นหวั่นไหว)		(ส่งเสียงสาธูการดังกระหึ่ม)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ส่งเสียง) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นแผ่นดินไหวเสียงสนั่นหวั่นไหว ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะพุทธศาสนิกชนส่งเสียงสาธูการดังกระหึ่ม

(๕๖) ทรงคำสรวล โศกปียวิปโยคทุกข์ทุกราตรี พระอินทรีย์ใหม่ไปด้วยเพลิง กล่าวคือ ความโศกเป็นนิรันดรกาล (๑๘/๑๘๕)

ในตัวอย่างนี้พบอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เพลิง” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์แทนความโศกเศร้าที่คอยแผดเผาเพราะความทุกข์ที่เกิดจากความรัก

คำว่า “เพลิง” คือ ไฟ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อธาตุอย่างหนึ่งในธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม, ผลจากปฏิกิริยาเคมีซึ่งก่อให้เกิดความร้อน แสงสว่าง และเปลว คือ กลุ่มแก๊สที่กำลังลุกไหม้ ทำให้ไหม้สิ่งต่างๆ^{๗๕}

จากความหมายตามรูปภาษาจะเห็นการกล่าวถึงการที่พระนางยโสธราทรงทุกข์เพราะความรักในเจ้าชายสีหัตถะ ทำให้พระวรกายไม่ผุดผ่อง โดยน้ำเอาธรรมชาติคือไฟ ซึ่งทำให้เกิดความร้อน มาเปรียบให้เห็นถึงอาการของความทุกข์ ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือธรรมชาติ ถ้ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ความโศก ดังนี้

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑๕.

วงความหมายต้นทาง

ธรรมชาติ

“เพลิง”

(ร้อนกาย)

(ไหม้ได้)

(ธรรมชาติ)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ความโศก”

(ร้อนใจ)

(เหี่ยวแห้ง)

(อาการของมนุษย์)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ความร้อน) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นร้อนกาย ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะร้อนใจ

(๕๗) ดูกรบรมบพิตร อันว่าชีวิตแห่งมนุษย์ทั้งหลายนี้น้อยนักดำรงอยู่โดยพลันบ่มีได้ ยั่งยืนอยู่ ครวนาคุจสายฟ้าแลบอันปรากฏมิได้นาน อันว่าวัยวัฒนาการย่อมมีชราเป็นที่สุด สภาวะหาโรคบ่มีได้ มีพยาธิประทุรบุปผาเป็นปริโยสาน อันว่าชีวิตสังขารก็มีมรณะเป็นธรรมดา สมบัติทั้งปวงก็ล่วงละวิบัติยัย (๒๑/๒๒๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “ฟ้าแลบ” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง อายุขัยของมนุษย์ที่สั้น

คำว่า “ฟ้าแลบ” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง แสงสว่างที่เกิดวาวขึ้นในท้องฟ้า ลักษณะเป็นเส้นหรือแผ่นดิน เกิดขึ้นเนื่องจากอิเล็คตรอนจำนวนมากเคลื่อนที่ผ่านอากาศเป็นเหตุให้เกิดความร้อนสูงมากจนปรากฏเป็นแสงสว่างวาวขึ้น^{๗๖}

จากความหมายของรูปภาษาจะเห็นการนำอาการปรากฏการทางธรรมชาติคือฟ้าแลบ มาเปรียบให้เห็นว่าชีวิตคนนี้สั้นนักไม่สามารถจะอยู่ได้ยืนนาน ไม่นานก็ตาย ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือความไม่ยั่งยืนของชีวิต ดังนี้

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑๒.

วงความหมายต้นทาง

ธรรมชาติ

“ฟ้าแลบ”

(ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ)

(อยู่ไม่นาน)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ความไม่ยั่งยืนของชีวิต”

(เป็นธรรมชาติ)

(อยู่ไม่นาน)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (เวลา) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นรวดเร็วมาก ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะของชีวิตมนุษย์ที่เกิดมาไม่นานก็ตายไม่สามารถจะอยู่ได้ถาวร

๔.๕ อุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติ

(๕๘) อนึ่ง พระสิริมหามายา พิ่วว่าเสด็จประพาสอุทยานแลสวนสถานทีใดๆ อันว่าอุทยานเทพยดา อรัญเทพยดา และบรรพตเทพยดาทั้งหลาย ก็มาโสรจสรงพระศรีระอินทรีย์ ด้วยทิพย์ สุนทรโศกแล้วนำมาซึ่งทิพย์อสังการาภรณ์แต่งประดับพระวรกาย อันนี้เป็นอัจฉริยธรรม คำรบ ๗ (๑/๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “เทพยดา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง มหาชนชาวพระนคร

คำว่า “เทพยดา” คือ เทวดา มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง พวกชาวสวรรค์ที่มีดาทิพย์, หูทิพย์, และกินอาหารทิพย์^{๗๗}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอาเทพยดาซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติมาเป็นสัญลักษณ์แทนมหาชนชาวพระนครที่คอยถวายการรับใช้พระนางสิริมหามายา ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ มหาชน ดังนี้

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๐.

วงความหมายต้นทาง

สิ่งเหนือธรรมชาติ

“เทพยดา”

(มีชีวิตในนิทาน)

(สถิตบนสวรรค์)

(ถูกสร้างขึ้น)

(มีหน้าที่ช่วยเหลือมนุษย์)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“มหาชน”

(มีชีวิต)

(อยู่บนโลกมนุษย์)

(มนุษย์)

(ช่วยเหลือกันและกัน)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (หน้าที่) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นมีหน้าที่ช่วยเหลือปกป้องอภิบาลคนดี ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะช่วยเหลือกันและกัน

(๕๕) อนึ่ง พระสิริมหามายา พินิจว่าเสด็จไปสู่สิริครรภไศยาสน์นั้น บรรทมหลับกับอนงค์บริวาร อันว่ายักษ์ราชาทั้ง ๘ ก็ถือพระขรรค์ชิวาขุมายืนแวดล้อมอภิบาลเพื่อให้บาราจากภัยอันตรายทั้งปวง อันนี้เป็นอัจฉริยธรรมคำรบ ๘ (๑/๗)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “ยักษ์” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง สัญลักษณ์แทนศีล ๘ หรืออุโบสถศีลของพระนางสิริมหามายา

คำว่า “ยักษ์” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง อมนุษย์พวกหนึ่ง ถือกันว่ามีรูปร่างใหญ่โต มีเขี้ยวอก ใจดีอำมหิต ชอบกินมนุษย์ กินสัตว์ โดยมีฤทธิ์เหาะได้ จำแลงตัวได้^{๗๘}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำเอายักษ์ทั้ง ๘ มาใช้เป็นสัญลักษณ์แทนศีล ๘ ซึ่งเป็นนามธรรม ที่คอยปกป้องอารักขาให้พระนางสิริมหามายาปลอดภัย ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือศีล ๘ ดังนี้

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๖.

วงความหมายต้นทาง

สิ่งเหนือธรรมชาติ

“ยักษ์”

(มีชีวิตในนิทาน)

(นามธรรม)

(ถูกสร้างขึ้น)

(มีหน้าที่ปกป้องคนดี)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ศีล ๘”

(ไม่มีชีวิต)

(นามธรรม)

(รับถือปฏิบัติ)

(ธรรมย่อมปกป้องผู้ประพฤติ)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ปกป้อง) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นปกป้องคนดี ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะรักษาคณที่ถือปฏิบัติ

(๖๐) ข้าพระบาททั้ง ๘ เทียบทจรแสวงหาพิจารณาในอุตตมวงศ์ แลเห็นพงศ์ทั้งหลายทั่วทั้ง ๘ หมื่น ๔ พันพระนคร ก็บมิพบพาน จนมาถึงนครสถาน ทั้งนี้ ได้เห็นพระแม่เจ้าผู้ทรงศรีสุนทรลักษณะถ่วงเสียดซึ่งสตรีมนุษย์โลกหาเสมอมิได้ คุณเทพอัปสรกัลยาตั้งรุ่งเรืองดุษบวรวงศาประเสริฐกว่าสรรพอนกนารี (๑/๑๑)

ในตัวอย่างนี้พบอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “เทพอัปสรกัลยา” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงพระนางสิริมหามายา

คำว่า “เทพอัปสรกัลยา” คือ นางฟ้า มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง นางในเทพนิยายถือว่าอยู่บนสวรรค์^{๗๕}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการความงามของพระนางสิริมหามายาที่มีความงามที่ยากจะมีสตรีใดในโลกจะมาเทียบได้ เหมือนกับนางฟ้าที่งดงามยิ่งนัก ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและ โยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ พระแม่เจ้า ดังนี้

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๔.

วงความหมายต้นทาง

สิ่งเหนือธรรมชาติ

“เทพอัปสรกัลยา”

(มีชีวิตอยู่ในนิทาน)

(นามธรรม)

(อยู่บนสวรรค์)

(ความงดงาม)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระแม่เจ้า”

(มีชีวิต)

(ร่างกาย)

(อยู่บนโลก)

(ความงดงาม)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ความงาม) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นความงดงามของเทพิตาที่ล้วนแต่งทรงเครื่องอันเป็นทิพย์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะความงดงามของพระนางสิริมหามายา

(๖๑) อนึ่ง ภายพระมหาสัตว์เมื่ออยู่ในพระครุฑพระมารดา บรมิได้เป็นที่สัมพาธสถาน คับแคบ เหมือนดั่งสัตว์ทั้งปวงอันเสวยทุกข์ลำบากอยู่ในครุฑ ทรงสถิตอยู่เป็นสุขเหมือนคูนั่งอยู่บนเตียงทอง อันกว้างได้ ๑๒ ศอก มิฉะนั้นคฤมหารพรมอันสถิตอยู่ในวิมานแก้ว (๑/๓๐)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “มหาพรม” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์ขณะอยู่ในพระครุฑพระมารดา

คำว่า “มหาพรม” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อพรมชั้น ๓ ในรูปพรม ๑๖ ชั้น^{๘๐}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบพระมหาสัตว์เมื่ออยู่ในพระครุฑพระมารดาเหมือนมหาพรมซึ่งเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติประทับอยู่ในวิมานแก้ว ผลการวิจัยพบว่า เกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดียว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ดังนี้

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๕.

วงความหมายต้นทาง

สิ่งเหนือธรรมชาติ

“มหาพรหม”

(มีชีวิตอยู่ในนิทาน)

(นามธรรม)

(สถิตในวิมานแก้ว)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระมหาสัตว์”

(มีชีวิต)

(รูปธรรม)

(สถิตในพระครรรภ์)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อาการนิ่ง) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นความสบายพระวรกายของพระมหาสัตว์ขณะอยู่ในครรรภ์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะพูดถึงความสบายของพรหมที่ประทับนั่งในวิมานแก้วอันกว้างใหญ่

(๖๒) สมเด็จพระบรมกษัตริย์กักราชกษัตริย์พระมหาบุรุษให้เสวยสมบัติตั้งพระพิมพาเทวี อัครมเหสี แลพระมหาสัตว์แวดล้อมด้วยเอกัตติยราชนารีเป็นบริวาร ปานประหนึ่งว่าสมเด็จพระจักรินทร์เทวราชอันมีเทพอัปสรกัญญาเป็นบริวาร (๕/๕๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “สมเด็จพระจักรินทร์เทวราช” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์

คำว่า “สมเด็จพระจักรินทร์เทวราช” คือ พระอินทร์ มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง ชื่อเทวราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และชั้นจาตุมหาราช^{๘๑}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นว่ามีการนำเอาเหตุการณ์ขณะพระอินทร์ที่มีนางฟ้าเป็นบริวารมาเปรียบถึงขณะพระมหาสัตว์กับพระนางโยสธราพิมพา กำลังร่วมพิธีราชาภิเษก โดยมีบรรดานางสนมเป็นบริวาร ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี๋ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือความยิ่งใหญ่พระมหาบุรุษ ดังนี้

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗๔.

วงความหมายต้นทาง

สิ่งเหนือธรรมชาติ

“พระอินทร์”

(ชีวิตในนิทาน)

(นามธรรม)

(มีบริวารคือนางฟ้า)

(เป็นเทวราชในสวรรค์ดาวดึงส์)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“พระมหาสัตว์”

(มีชีวิต)

(รูปธรรม)

(บริวารคือมนุษย์)

(เป็นราชาในโลกมนุษย์)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (ความยิ่งใหญ่) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นยิ่งใหญ๋ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะยิ่งใหญ๋ในโลกมนุษย์

(๖๓) อันว่าโลกสันนิวาสนี้ ... จมอยู่ในเปือก คือเบญจกามคุณ ผูกพันอยู่ด้วยห่วง คือกิเลส และจมอยู่ในโลโณทกมหาสมุทร กล่าวคือ ตัณหาทั้ง ๑๐๘ ประการ (๒๐/๒๑๖)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “โลโณทกมหาสมุทร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง พระมหาสัตว์

คำว่า “โลโณทกมหาสมุทร” มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง น้ำเค็ม น้ำเกลือ เป็นน้ำใน โลกสาคร ซึ่งแวดล้อมทวีปทั้ง ๔ มีสีต่างกันเป็นแดนๆ เรียกว่า มหานที ๔ ได้

๑. ปิตสาคร (น้ำสีเหลือง) ล้อมรอบอูตรกฐทวีป
๒. ชีรสสาคร (น้ำสีขาว, น้ำนม) ล้อมรอบวิเทหทวีป
๓. นีรสสาคร (น้ำสีดำ) ล้อมรอบชมพูทวีป
๔. ผลึกสาคร (น้ำสีผลึก) ล้อมรอบโคยานทวีป^{๘๒}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นว่ามีการนำโลโณทกมหาสมุทรที่กว้างขวางใหญ่โตมากมาเปรียบให้เห็นถึงตัณหา ๑๐๘ หรือความทะยานอยากของสรรพสัตว์มีอยู่มาก ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological

^{๘๒} สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา. หน้า ๔๒.

correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ตัณหา ๑๐๘ ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
สิ่งเหนือธรรมชาติ		หนังสือพระปฐมสมโพธิ
“โลโชนทกมหาสมุทร”	⇒	“ตัณหา ๑๐๘”
(สถานที่ในนิทาน)		(กระแสที่เกิดภายในใจ)
(นามธรรม)		(นามธรรม)
(กว้างใหญ่)		(มีมากมาย)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (จำนวน) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นขนาดกว้างที่กว้างใหญ่ไพศาล ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะมีมากมายหลายอย่างที่ทำให้มนุษย์ลุ่มหลง มัวเมา

(๖๔) ยังสัตว์ทั้งหลาย ๘ หมื่น ๕ พัน ให้ดื่มน้ำอมฤตวารี กล่าวคือ มรรคผลพระอมตมหานิพพาน (๒๕/๒๕๓)

ในตัวอย่างนี้พบอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์คำว่า “อมฤตวารี” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึง มรรคผลและพระนิพพาน

คำว่า “อมฤตวารี” คือ อมฤต มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง น้ำทิพย์, เครื่องทิพย์^{๕๓}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการนำคำว่า “น้ำทิพย์” ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนามาเปรียบเทียบกับมรรค ผลและนิพพาน เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว(Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและโยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ มรรค ผล นิพพาน ดังนี้

^{๕๓} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. หน้า ๑๓๓๓.

วงความหมายต้นทาง

สิ่งเหนือธรรมชาติ

“อมฤตวาริ”

(ไม่มีอยู่จริง)

(สิ่งวิเศษที่สุด)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“มรรค ผล นิพพาน”

(มีอยู่จริง)

(ธรรมสูงสุด)

จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (คุณประโยชน์) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นน้ำที่วิเศษที่ดื่มแล้วเป็นอมตะ ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะธรรมชั้นสูงสุดผู้ได้รับแล้วไม่กลับมาเวียน วาย ตายและเกิด

(๖๕) กาลเมื่อพระอนันต์ไปจากที่นั่นแล้ว ขณะนั้นพระย้าวสวัตติมารผู้มีใจบาปก็เข้ามาสู่สำนักพระทศพลญาณ แล้วนิสันทนาการในทีครวข้างหนึ่งกราบทูลอาราธนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าขอเชิญพระองค์เข้าสู่พระปรินิพพานกาลบัดนี้ (๒๖/๒๖๔)

ในตัวอย่างนี้พบอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์คำว่า “พระย้าวสวัตติมาร” ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงสัญลักษณ์แทนความตาย

คำว่า “พระย้าวสวัตติมาร” คือ มาร มีความหมายประจำรูปภาษาหมายถึง เทวดาจำพวกหนึ่ง มีใจบาปหยาบช้าคอยกีดกันไม่ให้ทำบุญ; ผู้ฆ่า, ผู้ทำลาย, ในพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้กีดกันบุญกุศลมี ๕ ประการเรียก เบญจพิชมาร คือ ขันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมาร เทวบุตรมาร โดยปริยายหมายถึงผู้ที่เป็นอุปสรรคขัดขวาง^{๘๔}

จากความหมายประจำรูปภาษาจะเห็นการเปรียบเทียบความตายที่เป็นธรรมดาของโลกนี้เหมือนกับพระย้าวสวัตติมารคือมัจจุมาร(ความตาย) ผลการวิจัยพบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) จากวงความหมายต้นทางคือสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ่ายทอดและ โยงความหมายไปยังวงความหมายปลายทางคือ ความตาย ดังนี้

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๘.

วงความหมายต้นทาง

สิ่งเหนือธรรมชาติ

“พระยาวัสวดีมาร”

(มีชีวิตในนิทาน)

(นามธรรม)

(ถูกสร้างขึ้น)

(น่าเกรงกลัว)

วงความหมายปลายทาง

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

“ความตาย”

(ไม่มีชีวิต)

(นามธรรม)

(ถูกสร้างขึ้น)

(น่ากลัว)

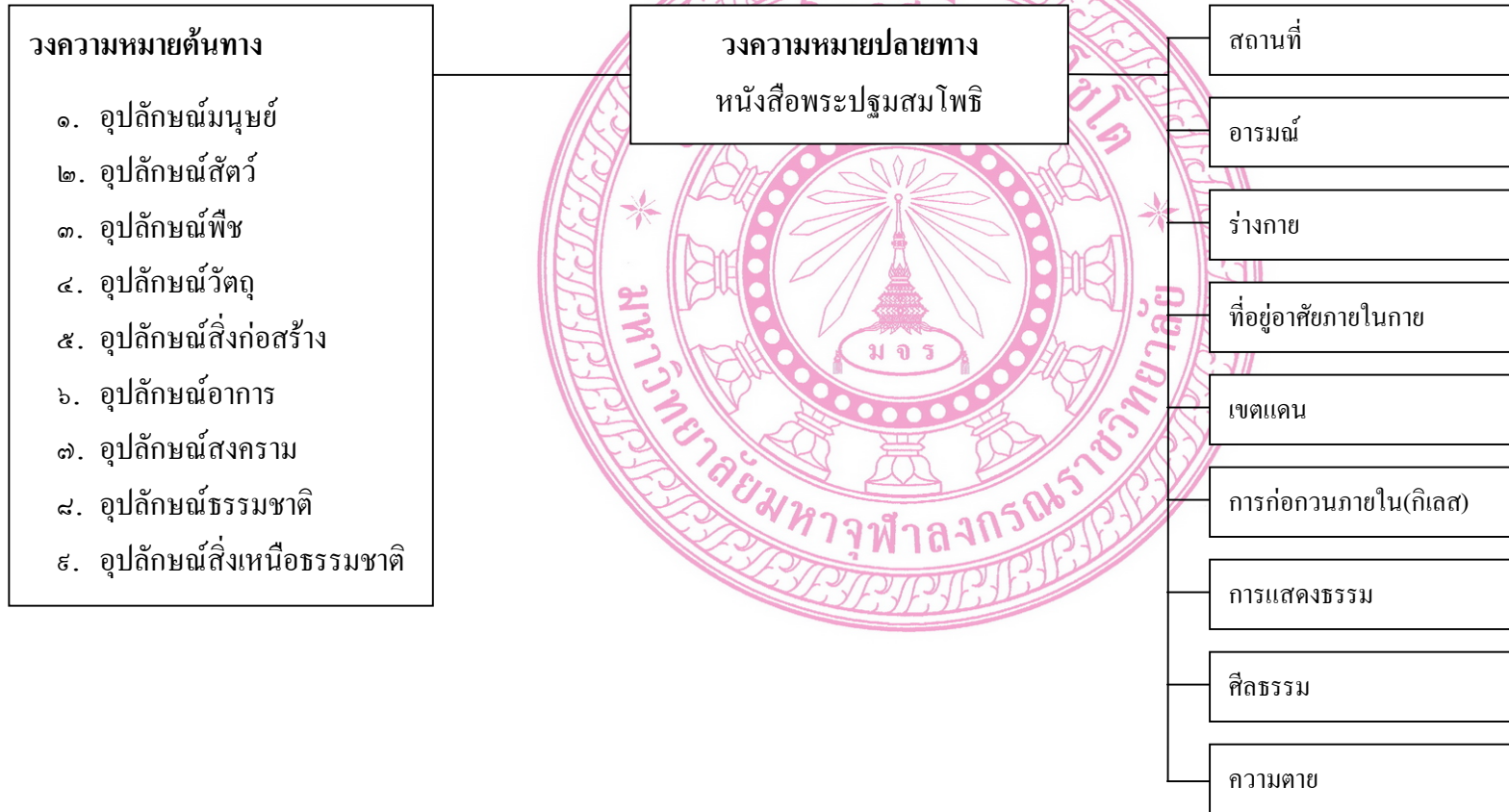
จากการกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายข้างต้น เป็นการถ่ายโยงความหมายที่แสดงคุณสมบัติด้าน (อาการ) ของทั้งสองวงความหมายถ่ายโยงกัน โดยวงความหมายต้นทางเป็นความน่ากลัวต่อความชั่วร้ายของมาร ส่วนวงความหมายปลายทางจะเป็นลักษณะความชั่วร้ายของความตายที่ไม่เคยปรานีใครแม้แต่องค์พระศาสดา

จากการศึกษา ลักษณะความสัมพันธ์ของกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง ของอุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิในบทนี้ พบว่า มีการถ่ายโยงทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว ที่เป็นลักษณะการถ่ายโยงความหมายแบบหนึ่งต่อหนึ่ง โดยลักษณะการถ่ายโยงนั้นจะเป็นการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายของสภาวะหรือสภาพของสรรพสิ่งที่อยู่ในวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง

อาจกล่าวได้ว่า ผู้ใช้ภาษาในสังคมไทยในอดีตได้นำเอาประสบการณ์ทางร่างกาย ประสบการณ์จากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อม ตลอดจนประสบการณ์จากการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษา มาใช้ในการเปรียบเทียบเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ในหนังสือพระปฐมสมโพธิ โดยนำเอาคุณสมบัติบางประการที่สอดคล้องกันมาเป็นตัวถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางด้านความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางกับวงความหมายปลายทาง ซึ่งสามารถสรุปลักษณะการถ่ายโยงอุปถัมภ์ประเภทต่างๆ ได้ ดังแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อุปสรรคในหนังสือพระปฐมสมโพธิตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ภาษาที่เป็นอุปสรรคในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ตามแนวคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานและศึกษาลักษณะการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางไปยังวงความหมายปลายทาง

๕.๑.๑ อุปสรรคเชิงมโนทัศน์

ผลการวิจัยพบว่า ภาษานำมาใช้ในอุปสรรคเชิงมโนทัศน์ในหนังสือพระปฐมสมโพธิ ประกอบด้วยอุปสรรค ๕ ประเภท ดังต่อไปนี้

๑. อุปสรรคนามนุษย์ เป็นการนำคำหรือข้อความที่ใช้เกี่ยวกับมนุษย์ไม่ว่าจะเป็น สภามนุษย์ หรือหน้าที่อาชีพการงานมนุษย์มาใช้ในการกล่าวถึงเรื่องราวต่างๆของหนังสือพระปฐมสมโพธิ

๒. อุปสรรคสัตว์ ได้แก่ สิ่งมีชีวิตซึ่งแตกต่างไปจากพรรณไม้ ส่วนมากมีความรู้สึกและเคลื่อนไหวย้ายที่ไปได้เอง และคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับสัตว์ คือ ชื่อเรียกสัตว์ และพฤติกรรมหรือกริยาอาการของสัตว์ชนิดต่างๆ ทั้งที่มีตัวตนอยู่จริงและไม่มีตัวตนอยู่จริงในโลก

๓. อุปสรรคพืช เป็นการนำเอาคำหรือข้อความที่ใช้เกี่ยวกับพืชไม่ว่าจะเป็นลักษณะประเภท หรือคุณสมบัติมาใช้ในการเปรียบเทียบ

๔. อุปสรรควัตถุ ได้แก่ สรรพสิ่งต่างๆ ที่ไม่สามารถหายใจ ขยายพันธุ์ได้ เป็นจำพวกของสิ่งประดิษฐ์ มีรูปทรงแตกต่างกันไปตามแต่ประโยชน์การใช้สอย

๕. อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ สิ่งก่อสร้าง หรือสถานที่ที่เกิดจากการสร้างขึ้น ประดับแต่งขึ้น โดยมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิต เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย หรือเพื่อประโยชน์ในด้านต่างๆ สามารถสัมผัสจับต้องได้จริง และลักษณะสำคัญคือสิ่งมีชีวิตสามารถนำร่างกายเคลื่อนที่เข้าไปยังพื้นที่ของสถานที่นั้นๆ ได้

๖. อุปลักษณะอาการ แบ่งอาการออกเป็น อาการของสิ่งมีชีวิตกับอาการของสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งสิ่งมีชีวิตในที่นี้อาจเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือพืชก็ได้ ส่วนสิ่งไม่มีชีวิตพบอาการที่เป็นวัตถุเท่านั้น โดยเป็นรูปภาษาที่มีความหมายอ้างถึงกิริยาอาการ การกระทำ คุณลักษณะต่างๆ ของมนุษย์ ตลอดจนเหตุการณ์ที่เป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์

๗. อุปลักษณะสังกรรม ได้แก่ บุคคล ๒ ฝ่ายที่ทำการสู้รบ โจมตีซึ่งกันและกัน เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างที่ขัดแย้งกันของทั้ง ๒ ฝ่าย หรืออาจเกิดจากความต้องการเอาชนะฝ่ายตรงข้าม

๘. อุปลักษณะธรรมชาติ ได้แก่ สรรพสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นมา โดยไม่มีสิ่งใดหรือบุคคลใดสร้างมันขึ้นมา เป็นสงหรือการที่เป็นไปโดยไม่ได้ประดับ มีขึ้นและเป็นอยู่เอง เช่น สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่ได้เกิดจากการสร้างของสิ่งใด หรือบุคคลใด

๙. อุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ สรรพสิ่งที่ถูกสมมติขึ้น เกิดจากการสร้างขึ้น มีการประดับ เป็นสรรพสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติต่างๆ ไม่ปรากฏตัวตนจริงในโลก ไม่สามารถสัมผัสหรือจับต้องได้ แต่อาจมีการสร้างรูปแทนขึ้นมาเพื่อให้เข้าใจหรือเห็นภาพตัวตนของสรรพสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นได้

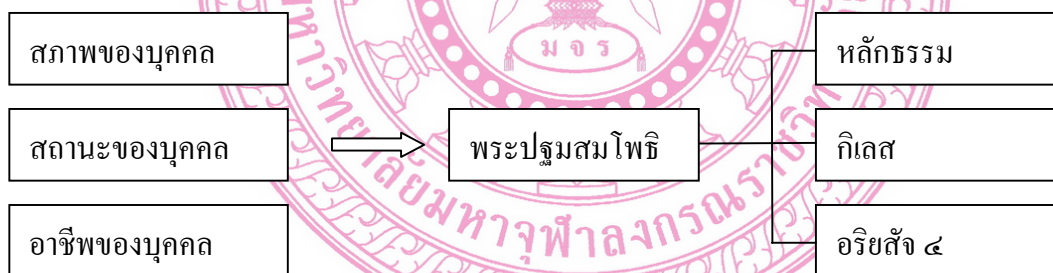
๕.๑.๒ การวิเคราะห์กระบวนการทางความหมายของการเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์

จากผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายโยงทางความหมาย พบว่าเกิดกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายทั้ง ๒ ประเภท คือ (๑) การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) ซึ่งเป็นการถ่ายโยงแบบหนึ่งต่อหนึ่ง กล่าวคือ การโยงความสัมพันธ์ของความหมายของสภาพหรือสภาวะของสรรพสิ่งในวงความหมายต้นทาง ไปยังสภาพหรือสภาวะของสรรพสิ่งในวงความหมายปลายทาง (๒) การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic

correspondences) ซึ่งเป็นการถ่ายโยงความหมายระหว่าง วงความหมายต้นทางกับความหมายปลายทางโดยความสัมพันธ์แบบเชิงซ้อน จะเป็นการถ่ายโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถานะต่างๆ ภายในวงความหมายเดียวกันก่อนแล้วจึงถ่ายโยงไปยังอีกวงความหมาย ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ในสถานะต่างๆ ในลักษณะของธรรมชาติของสิ่งหนึ่งเป็นธรรมชาติของสิ่งหนึ่ง จากกระบวนการถ่ายโยงความหมายของการเป็นอุปลักษณ์ในอุปลักษณ์ประเภทต่างๆ โดยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๑. อุปลักษณ์มนุษย์ จากผลการวิจัยพบว่า มีการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางมนุษย์ คือ สภาพ สถานะ และอาชีพของบุคคล ไปยังวงความหมายปลายทางที่เป็นนามธรรมในหนังสือ เช่น หลักธรรม กิเลส อริยสัจ ๔ เป็นต้น

แผนภูมิที่ ๕.๑
แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายมนุษย์ไปยังวงความหมายหนังสือปฐมสมโพธิ

๒. อุปลักษณ์สัตว์ จากผลการวิจัยพบว่า มีการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางสัตว์ คือ ลักษณะ และประเภทของสัตว์ ไปยังวงความหมายปลายทางการบรรยายลักษณะของบุคคลในหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๒

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสัตว์ไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

๓. อุปลักษณะพีช จากผลการวิจัยพบว่า มีการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางพีช คือ ลักษณะและประเภทของพีช ไปยังวงความหมายปลายทางหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๓

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายพีชไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

๔. อุปลักษณะวัตถุ ผลการวิจัยพบว่ามีการถ่ายโยงทางความหมายเพียงแบบเดียว คือกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเชิงเดียว โดยจะเป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางคือ วงความหมายวัตถุ ไปยังวงความหมายปลายทางที่เป็นวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๔

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายวัตถุไปยังวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

๕. อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง ผลการวิจัยพบว่ามีการถ่ายโยงทางความหมายเพียงแบบเดียว คือกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเชิงเดียว โดยจะเป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางคือ วงความหมายสิ่งก่อสร้าง ไปยังวงความหมายปลายทางที่เป็นวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๕

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสิ่งก่อสร้างไปยังวงความหมาย

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

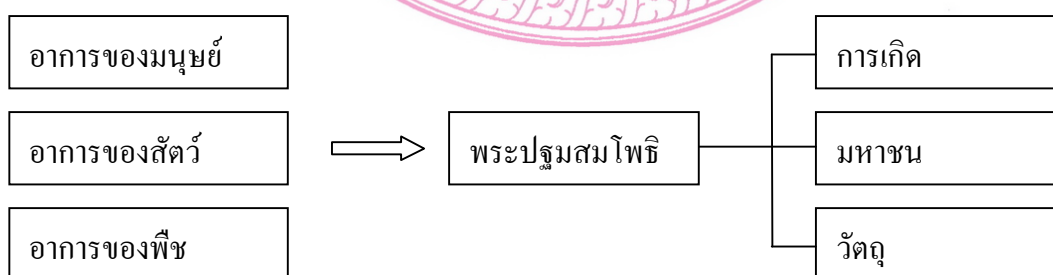

๖. อุปลักษณะอาการ ผลการวิจัยพบว่ามีกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเพียงแบบเดียว คือกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเชิงเดียว โดยจะเป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางคือ วงความหมายอาการ ไปยังวงความหมายปลายทางที่เป็นวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๖

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสิ่งอาการไปยังวงความหมาย

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

๗. อุปลักษณะสังคราม ผลการวิจัยพบว่ามีกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเพียงแบบเดียว คือกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเชิงเดียว โดยจะเป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางคือ วงความหมายสังคราม ไปยังวงความหมายปลายทางคือหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๖

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสงครามไปยังวงความหมาย

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

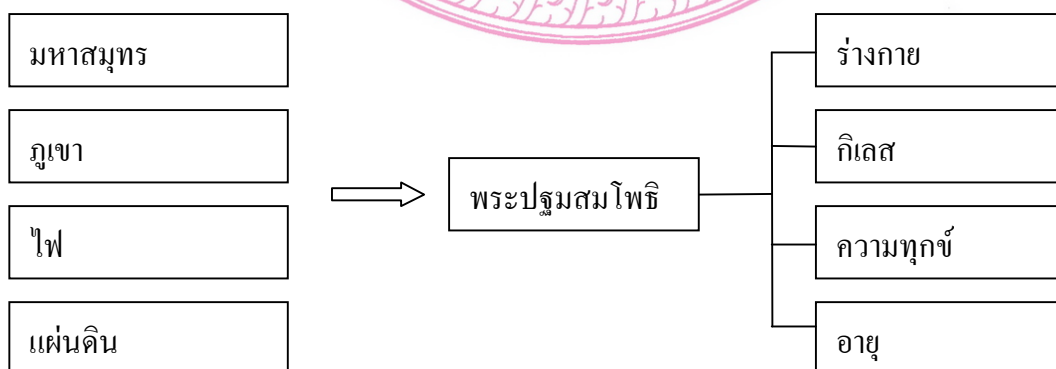

๘. อุปัถยณ์ธรรมชาติ ผลการวิจัยพบว่ามีการถ่ายโยงทางความหมายเพียงแบบเดียว คือกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเชิงเดี่ยว โดยจะเป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางคือ วงความหมายธรรมชาติ ไปยังวงความหมายปลายทางที่เป็นวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๗

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายธรรมชาติไปยังวงความหมาย

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

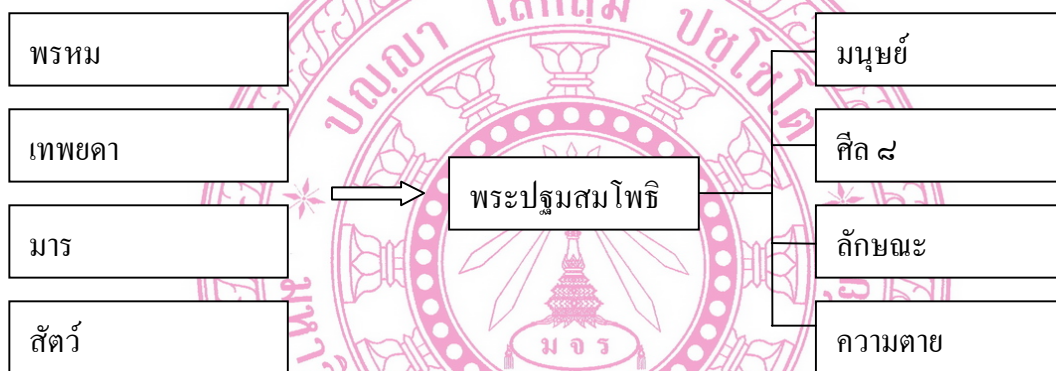

๕. อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ผลการวิจัยพบว่ามีกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเพียงแบบเดียว คือกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายเชิงเดี่ยว โดยจะเป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางคือ วงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติ ไปยังวงความหมายปลายทางที่เป็นวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ

แผนภูมิที่ ๕.๕

แสดงการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายสิ่งเหนือธรรมชาติไปยังวงความหมาย

หนังสือพระปฐมสมโพธิ

๕.๒ อภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณะในหนังสือพระปฐมสมโพธิตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน” นี้ ผู้วิจัยศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน ซึ่งแนวคิดพื้นฐานที่ว่า การใช้ภาษาสัมพันธ์กับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา การรับรู้ เรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ตลอดจนประสบการณ์ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางการรับรู้ทางโลกหรือวัฒนธรรม และทางธรรมทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจในตัวภาษาและและสามารถสร้างภาษาขึ้นได้ ซึ่งอาจเป็นประสบการณ์ทางการรับรู้ในด้านต่างๆ เช่น ประสบการณ์ทางร่างกาย (Bodily experience) ประสบการณ์วัฒนธรรม (Cultural experience) ประสบการณ์ทางธรรม (Dharma experience) ที่เกิดจากความเคยชิน หรือคุ้นชินของการใช้วิถีร่างกายในการดำรงชีวิต หรือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

จากผลการวิจัย สามารถสรุปได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงมีการนำภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ภาษาวรรณคดี และภาษาธรรมไปใช้ในการพระนิพนธ์หนังสือพระปฐมสมโพธิ จากการสำรวจและวิเคราะห์พบว่ามีการใช้ภาษาสื่อความหมายแบบตรงตามความหมายประจำรูปภาษาและเพื่อสื่อความหมายในเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นศึกษาลักษณะภาษาที่ใช้ในเชิงเปรียบเทียบหรือเป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ พบว่า ผู้นิพนธ์ใช้ภาษาเปรียบเทียบเรื่องราวในพระปฐมสมโพธิเป็นสิ่งที่ต่างๆ มากมาย ซึ่งสามารถสรุปได้เป็นอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ ๕ กลุ่มด้วยกัน คือ เปรียบเทียบพระปฐมสมโพธิเป็นอุปลักษณะมนุษย์ อุปลักษณะสัตว์ อุปลักษณะพืช อุปลักษณะวัตถุ อุปลักษณะสิ่งก่อสร้าง อุปลักษณะอาคารต่างๆ อุปลักษณะสงคราม อุปลักษณะธรรมชาติ และอุปลักษณะสิ่งเหนือธรรมชาติ

อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ทั้ง ๕ กลุ่มนี้ผู้วิจัยพบว่าเป็นอุปลักษณะที่สามารถพบทั้งได้ทั่วไปในชีวิตประจำวันและในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา นอกเหนือไปจากการใช้ภาษาในหนังสือพระปฐมสมโพธิของผู้ใช้ภาษา ซึ่งอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์เหล่านี้มีผลมาจากการนำประสบการณ์พื้นฐานต่างๆ ของผู้ใช้ภาษาในสังคมไทย มาเปรียบเทียบกับลักษณะในเหตุการณ์ต่างๆ ในการบรรยายประวัติพระพุทธเจ้าในหนังสือพระปฐมสมโพธิ หรือวงความหมายหนังสือพระปฐมสมโพธิ เช่น การนำลักษณะของเทวดามาเปรียบกับลักษณะของพระมหาสัตว์ การนำลักษณะการ

ทำงานในประสบการณ์ต่างมาเปรียบเทียบการทำงานในจิต การนำการดำรงชีพของผู้คนทั่วไป มาเปรียบกับการดำเนินชีวิตในหนังสือ หรือลักษณะพฤติกรรมต่างๆ ของสิ่งมีชีวิตมาเปรียบเทียบกับลักษณะการเคลื่อนไหวของธรรมชาติ และสัตว์ เป็นต้น

การวิเคราะห์กระบวนการถ่ายโยงความหมายของการเป็นอุปลักษณ์ โดยการศึกษากการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทาง (Source domain) ไปยังวงความหมายปลายทาง (Target domain) และการถ่ายโยงทางความหมายนั้นเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางความหมายที่เป็นคุณสมบัติ (Attributes) ของคำ ซึ่งปรากฏในวงความหมายต้นทางกับวงความหมายปลายทาง ด้วยการถ่ายโยงความสัมพันธ์ทางความหมายนี้เองทำให้เกิดเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ขึ้น

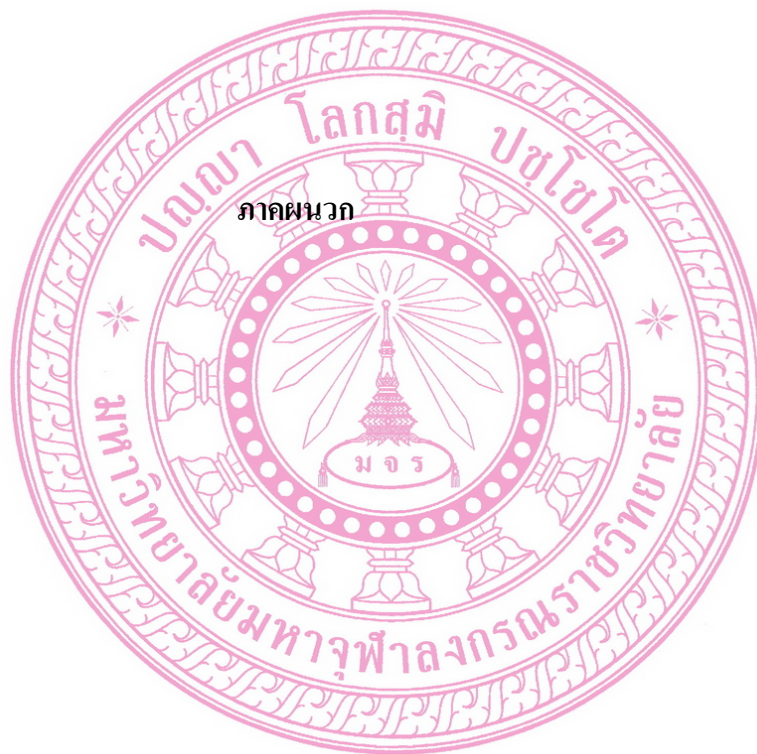
จากผลการวิจัยการวิจัยกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายของการเป็นอุปลักษณ์ พบกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายทั้ง ๒ ประเภทคือ กระบวนการถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดี่ยว (Ontological correspondences) และกระบวนการถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน (Epistemic correspondences) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับงานวิจัยที่ผ่านมา เช่น การบุญ พนมสุข เรื่อง “การวิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอศุภกรรมของวรรณกรรมไทย” ที่ผลการวิจัยพบว่า มีกระบวนการถ่ายโยงทางความหมายแบบเชิงเดี่ยว หรือแบบภวสัมพันธ์ (Ontological correspondences) มากกว่า กระบวนการถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อน หรือแบบญาณสัมพันธ์ (Epistemic correspondences) โดยกระบวนการถ่ายโยงความหมายแบบเชิงเดี่ยวจะพบในทุกอุปลักษณ์ แต่ขณะที่การถ่ายโยงความหมายแบบเชิงซ้อนจะพบในอุปลักษณ์บางประเภทเท่านั้น ซึ่งส่วนมากจะพบในอุปลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์เกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมมีเพศสัมพันธ์

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเบื้องต้นเท่านั้น โดยผู้วิจัยพบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะศึกษา ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ควรมีการศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในพระปฐมสมโพธิพระนิพนธ์สมเด็จพระบรมพรมาณูชิตชินโนรสในเชิงเปรียบเทียบปฐมสมโพธิกถาของกวีท่านอื่น เนื่องจากว่าแต่งขึ้นในคนละสมัยกัน ภาษาที่นำมาใช้เปรียบเทียบอาจมีความแตกต่างกัน

๕.๓.๒ ควรศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในงานหนังสืออื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น มหาชาติคำหลวง เป็นต้น ด้วยแนวคิดที่ว่า ภาษามีความสัมพันธ์กับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในหนังสืออื่นๆ เพื่อให้เข้าใจระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาในสังคมในอดีตมากขึ้น

ภาคผนวก ก

พระประวัติและพระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

พระประวัติ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม องค์ที่ ๒

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นพระบรมวงศ์ในจักรีบรมราชวงศ์พระองค์แรกที่ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก อันเป็นตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์สูงสุดแห่งพุทธจักร ทั้งยังดำรงพระองค์เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกๆ รัชกาล ตลอดทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ดังจะเห็นได้ว่าการพระราชกุศลเข้าพรรษาก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายเสด็จแทนพระองค์ถวายพุ่มเทียนพรรษา ณ ตำหนักवासกรี และในการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดพระเชตุพน ทรงทอดผ้าไตร ๑๐ ไตร สดับปกรณ์ถวายทุกปี

ในฐานะที่พระองค์ได้ทรงสร้างสรรคั้ววรรณกรรม อันทรงคุณค่าทางการศึกษาและอักษรศาสตร์ของไทย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จึงเป็นที่รู้จักกันดีในวงการศึกษาและวรรณกรรมของไทยมาเป็นเวลาช้านาน บทพระนิพนธ์ของพระองค์เป็นประจักษ์ตมณิชนั้นเอกที่ช่วยคกแต่งวงการวรรณกรรมไทยให้บริบูรณ์งดงาม เป็นตัวอย่างแห่งการแสดงออกซึ่งความละเมียดลึกซึ้งทางภาษาและวรรณคดี ที่โลกถือกันว่าเป็นศักดิ์ศรีอย่างหนึ่งของหมู่ชนผู้มีวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้รับการเฉลิมพระนามจากปวงผู้รู้ชาวไทยว่า ทรงเป็น “รัตนกวี” พระองค์หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และพระเกียรติคุณดั่งนี้ก็ได้เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ จึงในปีพุทธศักราช ๒๕๑๓ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศยกย่องสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นบุคคลที่มีความดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลกนับเป็นบุคคลสำคัญระดับโลกพระองค์ที่ ๗ ของไทย และทรงเป็นพระสงฆ์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับการประกาศยกย่องในเกียรติคุณอันนี้

พระประวัติ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระนามเดิมว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าवासกรี ประสูติเมื่อวันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ จ.ศ. ๑๑๕๒ ตรงกับวันที่ ๑๑

ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓* ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ องค์ที่ ๒๘ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เดียวในเจ้าจอมมารดาซ้ายเจ้าจอมมารดาซ้ายเป็นบุตรของพระยาราชเศรษฐี ซึ่งมีตำแหน่งบังคับบัญชาชาวจีนในเมืองไทย และเป็นตำแหน่งนายอากรอันมั่งคั่ง

เจ้าจอมมารดาซ้ายเป็นพระสนมโท ต่อมาเป็นท้าวทรงกันดาลในสมัยรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ ตำแหน่งนี้เป็นหัวหน้าผู้รักษาพระคลังในซึ่งเป็นตำแหน่งใหญ่และเป็นท้าววังพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาซ้ายถึงแก่กรรมเมื่อปีใดไม่ปรากฏ เข้าใจว่าคงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชเป็นสามเณรพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวาสุกรี

ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุ ๑๒ พรรษาพร้อมกับพระองค์เจ้าฉัตร (ต้นสกุลฉัตรกุล ณ อยุธยา) ทรงเป็นหางนาศในคราวสมเด็จพระราชวังหลังทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อวันที่ ๘ เดือน ๘ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๔๕ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์หรือพระองค์เจ้าฉัตรนั้นประสูติปีเดียวกับพระองค์เจ้าวาสุกรี ส่วนกรมพระราชวังหลังที่ทรงผนวชเป็นพระภิกษุนั้น ก็คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษเทเวศร์ พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั่นเอง เมื่อทรงผนวชแล้ว สมเด็จพระราชวังหลังกับพระองค์เจ้าฉัตรได้เสด็จประทับ ณ วัดระฆังโฆสิตาราม ส่วนพระองค์เจ้าวาสุกรีเสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม[†] ทรงผนวชเป็นสามเณรตลอดจนถึงรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สวรรคต พ.ศ. ๒๓๕๒

การศึกษา

พระองค์เจ้าวาสุกรีทรงศึกษาอักษรสมัยในสำนักสมเด็จพระพนรัตน์ อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนสมเด็จพระพนรัตน์องค์นี้ มีประวัติปรากฏในพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีว่า ขณะเป็นพระพิมพ์ธรรมเป็นผู้หนึ่งที่ไม่ยอมถวายบังคมสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตอนทรงเสด็จเสด็จกับสำคัญพระองค์ว่าได้บรรลุพระโศคาปีตติผล พระพิมพ์ธรรมจึงถูกถอดจากสมณศักดิ์และถูกเข็ญพร้อม

* ประสูติภายหลังสุนทรภู์ ๔ ปี สุนทรภู์เกิดวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๓๒๕

† พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาวัดโพธารามขึ้นใหม่แล้วทรงเปลี่ยนนามเป็น “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส” (ดูประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, หน้า ๖) ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดฯ ให้เปลี่ยนชื่อนามวัดเป็น “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”

กับสมเด็จพระสังฆราชวัดบางหว้าใหญ่ (ปัจจุบัน คือ วัดระฆังโฆสิตาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร) และพระพุฒาจารย์ วัดบางหว้าน้อย (ปัจจุบัน คือ วัดอมรินทราราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร) ซึ่งไม่ยอมถวายบังคมเช่นกัน ครั้นปีขาล พ.ศ. ๒๓๓๗ หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบดาภิเษกแล้ว ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระญาณสังวร (สุก) เป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว โปรดให้เลื่อนพระพิมลธรรมขึ้นเป็นสมเด็จพระพนรัตน์ ตำแหน่งสังฆราชฝ่ายซ้าย เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระพนรัตน์เป็นผู้ที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยอย่างยิ่ง และยึดถือในพระพุทธวจนะอย่างมั่นคง

สมเด็จพระพนรัตน์ พระอาจารย์ของพระองค์เจ้าवासกรี เป็นผู้ที่มีความรู้แตกฉานทางด้านภาษา ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี ได้แต่งหนังสือเป็นภาษาบาลีไว้หลายเรื่อง เช่น

๑. เรื่องสังคีตยวงค์ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยตำนานสังคายนาศรีไตรปิฎก ความยาว ๗ ผูกกล่าวถึงการทำสังคายนาศรีไตรปิฎกตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาจนถึงการสังคายนาในรัชกาลที่ ๑ แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ หนังสือเรื่องนี้ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์ เปรียญ) แปลเป็นภาษาไทย พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

๒. เรื่องจุลยุทธกาลวงศ์ ว่าด้วยพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เรื่องตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอยู่ทองมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระอินทราชาธิราช มีเพียงผูก ๒ พระญาณวิจิตร (ดิถี โลจนานนท์) เป็นผู้แปลเป็นภาษาไทย พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑

๓. เรื่องมหายุทธกาลวงศ์ ว่าด้วยพงศาวดารมอญเรื่องราชาธิราช เรื่องนี้ปรากฏว่าพระองค์เจ้าवासกรีทรงเป็นผู้อาราธนาให้สมเด็จพระพนรัตน์แต่ง ต้นฉบับมีไม่ครบ สูญหายไปบางส่วน ยังหาไม่พบ

๔. ปฐมสมโพธิ ฉบับรัตนโกสินทร์ จำนวนที่ ๑*

นอกจากนี้ ในรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๓๑ สมเด็จพระพนรัตน์ เมื่อครั้งยังเป็นพระพิมลธรรมเป็นผู้อ่านประกาศเทวดาในการทำสังคายนาศรีไตรปิฎก และรับหน้าที่เป็นแม่กองชำระพระอภิธรรมปิฎกด้วย และยังมีชื่อเสียงว่าเทศน์มหาชาติ กัณฑ์ “นครกัณฑ์” ได้อย่างยอดเยี่ยม บรรดาลูกศิษย์ของท่าน ได้จำทำนองเทศน์กัณฑ์นี้สืบต่อกันมาเป็นทอดๆ หลายรัชกาล ถือเป็นกัณฑ์ประจำวัดพระเชตุพน

* พระมหาสุรพล ลิงศิริรัตน์ (ปัจจุบันเป็น พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ ป.ธ.๘, อ.ม.) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร), ปฐมสมโพธิ ปริจเฉทที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), สันนิษฐานว่าเฉพาะวิชาวมงคลปริจเฉทที่ ๑ เป็นสำนวนของสมเด็จพระพนรัตน์องค์นี้

พระองค์เจ้าवासุมิ ได้ทรงศึกษาอักษรสมัยทั้ง ไทย ขอม และมคธ พระคัมภีร์ต่างๆ วิธี ทำเลขยันต์ โบราณคดี และตำราพิชัยสงคราม มาแต่สมเด็จพระพนรัตน์ ด้วยพระอุตสาหะทรงมี พระสติปัญญาสามารถยิ่ง และยังได้ทรงศึกษาจากนักปราชญ์ทั้งปวงในยุคนั้นอีกด้วย ฉะนั้น พระองค์เจ้าवासุมิจึงทรงมีความรู้แตกฉานทั้งทางคคิโลกและคคิธรรม

ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ

พระองค์เจ้าवासุมิ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อราวปีมะแม พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (สุก) เป็นพระ อุปัชฌาย์และสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ทรงได้รับพระสมณฉายา ว่า“สุวณฺณรสี” และเสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุพน ต่อมาเมื่อทรงผนวชได้ ๓ พรรษา สมเด็จพระ พนรัตน์ อธิบดินทร์วัดพระเชตุพนถึงมรณภาพในระหว่างพรรษา (พรรษาที่ ๔) ครั้นเมื่อออกพรรษา แล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จไปถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพน จึงได้ทรง แต่งตั้งให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าवासุมิเป็นพระราชาคณะและอธิบดีสงฆ์ครองวัดพระเชตุ พน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗ ปีจอ

ทรงกรมเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส

พระองค์เจ้าवासุมิ ได้ทรงกรมครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน ภาลัยแต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนว่า โปรดเกล้าฯ สถาปนาเมื่อไร สมเด็จพระ ยานุกาภาพทรงสันนิษฐานว่า พระองค์เจ้าवासุมิคงได้ทรงกรมเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติ ยวงศ์ เมื่อปีชวด จ.ศ. ๑๑๗๘ (พ.ศ. ๒๓๕๘) เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนั้น ทรงเป็นพระ อาจารย์ของเจ้านายในพระราชวงศ์หลายพระองค์ เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระ ยานุกาภาพ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ กรมหมื่นไกรสรวิชิต กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น ได้ทรงศึกษาอักษรวิธีและพระพุทธรวณะ ตลอดจนวิชาการ คคิโลกอื่นๆ ในสำนักกรมหมื่นนุชิตชิโนรส

ทรงเป็นเจ้าคณะกลาง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติ ยวงศ์ทรงเป็นเจ้าคณะกลาง ปกครองวัดทั้งปวงในกรุงเทพฯ และธนบุรี จำนวน ๖๑ วัด ดังปรากฏใน พระนิพนธ์สมเด็จพระ ยานุกาภาพ ว่า

เห็นจะเมื่อคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้รวมวัดในกรุงเทพฯ จัดขึ้นเป็นคณะกลางอีกคณะ ๑ ให้ขึ้นกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ ทรงบังคับบัญชาเสมอพระราชาคณะ

ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรส

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงสถาปนากรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ ขึ้นเป็น กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์และทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกอันเป็นตำแหน่งสูงสุดในศาสนจักร เมื่อวันที่ ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีเถาะ จ.ศ. ๑๒๑๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกย่องกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรสไว้อย่างสูงว่า

พระองค์เจ้าवासกรี ทรงผนวชได้ ๔ พรรษาแล้ว ได้เลื่อนเป็นเจ้าต่างกรม มีพระนามว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ พระองค์นั้นเป็นอัจฉริยมนุษย์บุรุษรัตนอันวิเศษ ทรงพระปรีชาฉลาดในพระพุทธานุศาสน์ แบบอย่างโบราณราชประเพณีต่างๆ และได้เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์เจ้าฟ้าและพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า ในพระบรมราชวงศ์นี้มากหลายพระองค์ ภายหลังเมื่อในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ได้เลื่อนเป็นกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรสศรีสุคตขัตติยวงศ์ มหาปาโมกข์ประธานวิโรคมบรมนาถบพิตร เสด็จสถิตย์ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง พระองค์ ๑

ผลงานพระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชินโรส ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือต่างๆ ไปได้เป็นจำนวนมากทั้งบทร้อยกรองและร้อยแก้ว สมพระเกียรติที่เป็น “รัตนกวี” ของชาติวรรณกรรมของพระองค์ นับว่าเป็นสมบัติที่ประมาณค่ามิได้ พระนิพนธ์ต่างๆ มีดังนี้

โคลง (๑) โคลงคั่นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ (๒) ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและชลมารค (๓) ลิลิตตะเลงพ่าย (๔) โคลงภาพฤกษ์ตัดตน (๕) โคลงภาพคนต่างภาษา (๖) โคลงกลบท (๗) โคลงบาทกฤษณและวิวิธมาลี (๘) โคลงจารึกศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ (๙) โคลงจารึกศาลาราย ๑๖ หลัง (๑๐) ร่ายและโคลงบานแพนง

ฉันท์ (๑) กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ (๒) สมุทรวนิญคำฉันท์ ตอนปลาย (๓) คำราฉันท์ วรรณพฤติและมาตราพฤติ (๔) สรรพสิทธิ์คำฉันท์ (๕) ฉันท์สังเวทกล่อมวินิจฉัยเกรี (๖) จักรทศปิคำราโหราศาสตร์ (๗) ฉันท์คุษฎีสังเวทกล่อมช้างพัง

ร่ายยาว (๑) มหาเวสสันดรชาดก (เว้นกัณฑ์ชูชกและมหาพน) (๒) ปฐมสมโพธิกถา (๓) ทำขวัญนาคหลวง (๔) ประกาศบรมราชาภิเศก รัชกาลที่ ๔

กลอน (๑) เพลงยาวเจ้าพระ

ความเรียง (๑) พระธรรมเทศนาพระราชพงศาวดารสังเขป (๒) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เล่ม ๑-๒

ภาษาบาลี (๑) ปฐมสมโพธิ ฉบับภาษาบาลี มีต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เป็นคัมภีร์โบราณจำนวน ๓๐ ผูก ทรงตรวจชำระและทรงพระนิพนธ์เพิ่มเติม
สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงดำรงพระชนม์อยู่ในรัชกาลที่ ๔ เพียง ๒ ปี พระองค์ก็ทรงพระประชวรด้วยพระโรคชรา และสิ้นพระชนม์เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ เวลาบ่าย ๓ โมง ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๖ สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๓ พรรษา

เมื่อพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวงแล้ว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐานไว้ที่ตำหนักवासกรี วัดพระเชตุพน และโปรดให้มีตำแหน่งพระครูฐานานุกรมประจำสำหรับรักษาพระอัฐิ ถึงเวลาเข้าพรรษาพระองค์ก็เสด็จพระราชดำเนินไปถวายพุ่มสักการะพระอัฐิทุกปี และถึงวันเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพนก็โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐานที่ในพระอุโบสถ ทรงสักการบูชาแล้วทอดผ้าไตร ๑๐ ไตร พระสงฆ์สดับปกรณ์ เป็นพระราชประเพณีตลอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงโปรดให้สถาปนากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ขึ้นเป็น “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ นับได้ว่าทรงเป็นเจ้านายที่ทรงดำรงสมณศักดิ์สูงสุดพระองค์หนึ่ง

ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานฉัตร ๕ ชั้น และฉัตรเครื่องประดับเป็นพระเกียรติยศ ณ ที่ประดิษฐานพระอัฐิ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐินประจำพรรษา เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

รัตนกวีของไทย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นอกจากจะทรงพระปรีชาญาณเป็นนักปราชญ์ในทางพุทธศาสนา ราชศาสตร์ แบบอย่างโบราณราชประเพณีต่างๆ ตลอดจนทรงรอบรู้ในทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และภาษา มคธ ขอม ไทย เป็นอย่างดีแล้วยังทรงรอบรู้ในทางโคลงฉันท กาพย์ กลอน อย่างลึกซึ้งอีกด้วย ทรงเป็นกวีที่เยี่ยมยอดในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ทรงพระปรีชาสามารถมากในการใช้ภาษาได้อย่างไพเราะเพราะพริ้ง และทรงเป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบในการนิพนธ์หนังสือ พระองค์ได้ทรงสร้างสมรรถกรรมาไว้เป็นสมบัติของชาติมากมาย ทรงดำรงพระชนม์ชีพส่วนใหญ่ในทางนิพนธ์หนังสือ ทั้งในทางพระพุทธศาสนาและวรรณคดีทั่วไปและทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ทรงเริ่มงานพระนิพนธ์มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ตลอดมาจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ อาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นระยะเวลาที่พระองค์ทรงพระนิพนธ์หนังสือต่างๆ ไว้มากที่สุด นับได้ว่าทรงเป็นรัตนกวีของไทย

ทรงเป็นกวีเอกของโลก

พ.ศ. ๒๕๓๓ ในโอกาสครบ ๒๐๐ ปีประสูติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศพระเกียรติคุณ เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมของโลก

ตำหนักवासुกรี

ตำหนักवासुกรีเป็นสถานที่ประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสติดกำแพงทิศเหนือ พ.ศ. ๒๔๕๕ ทางวัดได้บูรณปฏิสังขรณ์ตำหนักใหม่จัดสร้างบุษบกมาลาขึ้นสำหรับเป็นที่รองรับพระโกศทรงฝรั่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ โปรดพระราชทานสำหรับประดิษฐานพระอัฐิ พระอัฐินั้นบรรจุในพระเจดีย์ศิลา ภายในตำหนักมีสิ่งของและเรื่องราวที่น่าสนใจน่าชมยิ่งนัก

พระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๑. ประเภทโคลง

๑.๑ โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ มีกล่าวไว้ในโคลงบทสุดท้ายว่า ทรงพระนิพนธ์เสร็จเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง จ.ศ. ๑๒๐๗ (พ.ศ. ๒๓๘๘)

ลักษณะคำประพันธ์ ประกอบด้วยคำประพันธ์ประเภทต่างๆ ได้แก่

-ร้อยต้น ๓ บท คือ ตอนต้น ตอนกลาง และตอนท้าย

-โคลงต้นบาทกฤษณ ๒๓๓ บท

-โคลงต้นวิวิธมาลี เป็นกลบท ๑๐ ชนิดได้แก่

๑. กลอักษรสลับ ๕ บท
๒. กลกินนรเก็บบัว ๑๓ บท
๓. กลวิว้าพันหลัก ๑๒ บท
๔. กลข้างประสานงา ๑๓ บท
๕. กลนาคนริพันธ์ ๑๓ บท
๖. กลครอบจักรวาล ๑๔ บท
๗. กลก้านต่อดอก ๑๓ บท
๘. กลโตเล่นหาง ๑๒ บท
๙. กลสารถิ์ขั้บรถ ๗ บท
๑๐. กลบุษบารักร้อย ๑๒ บท

-โคลงสี่สุภาพ ๒ บท เป็นโคลงทำยเรื่อง บอกพระนามผู้นิพนธ์ และวัน เดือน ปีที่ทรงพระนิพนธ์แล้วเสร็จ

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ทั้งเพื่อบันทึกเรื่องราวและรายละเอียดเกี่ยวกับงานปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน

๑.๒ โคลงภาพฤๅษีตัดตน

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๓๗๕

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นโคลงสี่สุภาพ ทรงพระนิพนธ์ร่วมกับกวีหลายท่าน เฉพาะงานพระนิพนธ์ที่บรรยายภาพฤๅษีตัดตน มี ๗ บท ได้แก่ บทที่ ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๒๐, ๓๘ และ ๘๒ นอกจากนี้มีโคลงนำเรื่องอีก ๕ บท ภายหลังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เขียนไว้เป็นตำราหลวง ซึ่งแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๓๘๑ ในตำราหลวงนี้ทรงพระนิพนธ์ร้อยและโคลงบานแผนกเพิ่มเติมขึ้น รวม ๔ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ บรรยายทำตัดตนเพื่อสุขภาพตามลักษณะรูปหล่อฤๅษีซึ่งตั้งไว้ตามศาลาราย โคลงภาพฤๅษีตัดตนนี้คิดไว้ที่ผนังศาลารายที่วัดพระเชตุพน

๑.๓ โคลงกลบท

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ อาจประมาณไว้ว่า ทรงพระนิพนธ์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๘-๒๓๘๗ จากความที่ปรากฏใน โคลงตั้งปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนลักษณะคำประพันธ์ เป็น

โคลงกลบท ๑ บท ที่เป็นพระนิพนธ์ ชื่อ “กลโคลงดาวล้อมเดือน” และมีกวีท่านอื่นๆ นิพนธ์โคลงกลบทแบบต่างๆ ไว้รวม ๔๐ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อเป็นตำราโคลงกลบทต่างๆ จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนตามพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตำราโคลงกลบทนี้ติดไว้ที่เสาแพนงประตูเข้าพระระเบียงชั้นนอก ทั้ง ๔ ทิศ คู่กับตำราฉันทมาตราพฤติ

๑.๔ โคลงจารึกศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ ๒ หลัง

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ประมาณได้ว่า ทรงพระนิพนธ์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๗๘-๒๓๘๗ ตามที่กล่าวไว้ในโคลงคั่นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนลักษณะคำประพันธ์ เป็นโคลงสี่สุภาพ ๘ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อบอกนามผู้สร้างศาลา ช่างวาด ผู้กำกับการวาดและบรรยายภาพ จารึกติดไว้ที่ศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ ๒ หลัง ในวัดพระเชตุพน

๑.๕ โคลงจารึกศาลาราย ๑๖ หลัง

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ประมาณได้ว่า ทรงพระนิพนธ์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๗๘-๒๓๘๗ ตามที่กล่าวไว้ในโคลงคั่นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนลักษณะคำประพันธ์ เป็นโคลงสี่สุภาพ ๓๑ บท ที่ศาลารายหลังที่ ๑, ๒, ๕, ๑๐, ๑๓, ๑๔, ๑๕ หลังละ ๓ บท และศาลารายหลังที่ ๑๖ อีก ๗ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อบอกนามผู้สร้างศาลา ผู้กำกับการซ่อมและช่างวาด ทั้งฝ่ายวัดและฝ่ายบ้าน จารึกติดไว้ที่ศาลาราย ๑๖ หลัง ในวัดพระเชตุพน ปัจจุบันเหลือจารึกเพียง ๔ หลัง ที่เป็นงานพระนิพนธ์คงเหลือเพียงศาลารายหลังที่ ๑๐ เท่านั้น

๑.๖ โคลงภาพคนต่างภาษา

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ประมาณได้ว่า ทรงพระนิพนธ์ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๗๘-๒๓๘๗ ตามที่กล่าวไว้ในโคลงคั่นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนลักษณะคำประพันธ์ เป็น โคลงคั่นบาท กุญชร มีทั้ง สั้น ๖๕ บท แต่ทรงพระนิพนธ์เพียง ๔ บทพรรณนาเกี่ยวกับชน ๒ ชาตินี้ คือ ชาวสิงห์พ และชาวไทย

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อบรรยายลักษณะของชนชาติและการแต่งกายของชาตินั้นๆ จารึกไว้บนผนังเจดีย์สกัดศาลารายรอบวัดพระเชตุพน

๒. ประเภทร้าย

๒.๑ ร้ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔)

ลักษณะคำประพันธ์ ทรงนำเรื่องด้วยคาถาภาษาบาลี และดำเนินเรื่องด้วยร้อยยาว

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อใช้ในการเทศน์มหาชาติสำหรับจำนวนกัณฑ์ที่ทรงพระนิพนธ์นี้ เดิมเข้าใจกันว่าร้อยยาวมหาเวสสันดรชาดก พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งสิ้นเพียง ๑๑ กัณฑ์ คือ ไม่มีกัณฑ์มหาพน และกัณฑ์มัทรี ทั้งนี้ เพราะในหนังสือมหาชาติฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๖๑ มีคำอธิบายซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

“หนังสือมหาชาติ พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ พบต้นฉบับอยู่ในหอพระมณเฑียรธรรม ดูเหมือนจะมีครบชุดแต่ฉบับนี้เท่านั้น แต่ขาดอยู่ ๒ กัณฑ์ คือ กัณฑ์มหาพน ที่เล่ากันว่า ไม่สู้พระเทพโมฬี (กลั่น) กัณฑ์ ๑ กับกัณฑ์มัทรี แต่ไม่ได้ทรงนิพนธ์ ฤๅต้นฉบับจะขาดไปอย่างไรไม่ทราบแน่ชัด อีกกัณฑ์ ๑ คงได้แต่มหาชาติพระนิพนธ์กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แต่ ๑๑ กัณฑ์”

ต่อมา คณะผู้รวบรวมและเรียบเรียงสังเขปงานพระนิพนธ์ของพระองค์ท่าน ได้รับมอบหมายให้รวบรวมและคัดสรองานพระนิพนธ์บางตอนมาตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกครบ ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ศึกษาค้นคว้า ได้พบต้นฉบับร้อยยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ต้นฉบับดังกล่าวเป็นสมุดไทยดำ เขียนด้วยเส้นดินสอดัวอักษรไทย ส่วนคาถาใช้อักษรขอม และมีเพียงครึ่งกัณฑ์หลังเท่านั้น คือดำเนินความตั้งแต่ตอนพระเวสสันดรสร้างบริภษาพระนางมัทรี เพื่อให้คลายทุกข์โทมนัสที่สองกุมารต้องพลัดพรากไป อนึ่งที่หน้าปกของหนังสือสมุดไทยดำนี้ ได้มีพระนามผู้ทรงพระนิพนธ์ปรากฏอยู่ว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และประวัติการได้มาระบุว่า ได้มาจากกรมเลขาการคณะรัฐมนตรี แต่ไม่แจ้งปี พ.ศ. ที่ได้มา

จากหลักฐานชั้นต้นที่ได้พบต้นฉบับ กัณฑ์มัทรี ยังไม่อาจสรุปได้ว่าเป็นบทพระนิพนธ์ที่แท้จริงของพระองค์ท่านหรือไม่ จำเป็นที่จะต้องศึกษาค้นคว้า และสอบทานเพื่อการวินิจฉัยต่อไป

๒.๒ ร้ายทำขวัญนาคหลวง

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อใด

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นร่ายยาว ประกอบด้วย ๓ ลา คือ ลา ๑ เป็นคำไหว้ครู ลา ๒ เป็นคำกล่าวทำขวัญ และลา ๓ เป็นคำอวยพรนาคหลวง

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อใช้แห่ในการทำขวัญนาคหลวง

๓. ประเภทลิลิต

๓.๑ ลิลิตตะเลงพ่าย

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส และทรงใช้เวลาในการนิพนธ์อยู่หลายปี จนสำเร็จในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ทรงมีผู้ช่วยเหลือในการนิพนธ์ คือ พระองค์เจ้ากบิตถา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์) พระโอรสในรัชกาลที่ ๒

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายสุภาพและโคลงสุภาพ

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อสวดสวดสมเด็จพระนเรศวร วีรกษัตริย์เมื่อทรงมีชัยชำระต่อพระมหาอุปราชาในศึกยุทธหัตถี อันจักเป็นผลานิสงส์ปัจจัยให้กวีผู้นิพนธ์ได้อุบัติเป็นอัครสาวกเบื้องขวาแห่งพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลดังที่ทรงตั้งพระปณิธาน

๓.๒ ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๕-๒๓๘๗ ทรงกล่าวถึงไว้ในโคลงพระนิพนธ์ว่า ทรงใช้เวลาหนึ่งปีครึ่งและงานพระนิพนธ์แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๘๗

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยคำประพันธ์ประเภทร่าย และโคลงสุภาพ

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและบรรยายกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทั้งทางสถลมารคและชลมารคโดยพิสดาร

๔. ประเภทฉันท์

๔.๑ ตำราฉันท์วรรณพฤติ

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ทรงกล่าวไว้ตอนต้นเรื่องว่า วันพฤหัสบดี ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีชวด จุลศักราช ๑๒๐๔ (พ.ศ. ๒๓๘๕) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้กรมหมื่นไกรสรวิชิต ทูลอาราธนากรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ตำราฉันท์ขึ้นเพื่อส่งเสริมการกวี

ลักษณะคำประพันธ์ ทรงพระนิพนธ์ความน่าเรื่องเป็นโคลงสี่สุภาพ ๑ บท และกาพย์

ฉับ ๑๖

ส่วนที่เป็นตำราฉันท แสดงลักษณะข้อบังคับของฉันท ชื่อฉันท โดยนำอรรถธรรมซึ่ง
เป็นคำสอนสำหรับคฤหัสถ์มานิพนธ์เป็นตัวอย่างของฉันทแต่ละชนิด
แบบฉันทที่แสดงไว้ในตำราฉันทวรรณพฤติ มีทั้งหมด ๕๐ ชนิด ดังนี้

ฉันท ๖

๑. ตะนุฆัมฉันท ก่อถึงกริยาชั่ว ๓ จำพวก

ฉันท ๗

๒. กุมาระลพิดาฉันท ก่อถึงกริยาดี ๔ จำพวก

ฉันท ๘

๓. จิตรปทาฉันท ก่อถึงอธิบายเหตุสิบหาย ๖ ประการ
๔. วิชขุมมาลาฉันท ก่อถึงโทษแห่งการเสพสุรา ๖ ประการ
๕. ฆาะกะฉันท ก่อถึงโทษแห่งการเที่ยวกลางคืน ๖ ประการ

ฉันท ๙

๖. หละมุขีฉันท ก่อถึงโทษแห่งการคุมหรัสพ ๖ ประการ

ฉันท ๑๐

๗. รุมะวดีฉันท ก่อถึงโทษแห่งการเป็นนักร้อง ๖ ประการ

ฉันท ๑๑

๘. อุปีฎฐิตาฉันท ก่อถึงบาปมิตร ๖ จำพวก
๙. อินทวิเชียรฉันท ก่อถึงโทษแห่งความเกียจคร้าน ๖ ประการ
๑๐. อุปนทวิเชียรฉันท ก่อถึงลักษณะโทษแห่งอัญญาทัตตุหรมิตร ๔ ประการ
๑๑. อุปชาติฉันท ก่อถึงลักษณะโทษแห่งวิปรมมิตร ๔ ประการ
๑๒. สุมุขีฉันท ก่อถึงลักษณะโทษแห่งอนุปิยาณามิตร ๔ ประการ
๑๓. โทษะกะฉันท ก่อถึงลักษณะโทษแห่งอบายสหาย ๔ ประการ
๑๔. สาลินีฉันท ก่อถึงคุณลักษณะแห่งอุปการมิตร ๔ ประการ
๑๕. ธาตุมมิตสาฉันท ก่อถึงคุณลักษณะแห่งสมานสุขทุกขมิตร ๔ ประการ
๑๖. สุรัสวดีฉันท ก่อถึงคุณลักษณะแห่งอรรถักขาณมิตร ๔ ประการ
๑๗. รโถทตาฉันท ก่อถึงคุณลักษณะแห่งอนุกัมปะกะมิตร ๔ ประการ
๑๘. สวาคตาฉันท ก่อถึงอคติ ๔ ประการ
๑๙. ภัททิกฉันท ก่อถึงเบญจวิธภัย ๕ ประการ

ฉันท ๑๒

๒๐. วังส์ภูชะฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นปาณาติบาต ม้องค์ ๕
๒๑. อินทวงษฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นอทินนาทาน ม้องค์ ๕
๒๒. โตฎกฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นกาเมสุมิจฉาจร ม้องค์ ๔
๒๓. พุตะวิลิ้มพิตะมาลาฉันท ก่อถึงสตรี ๒๐ จำพวก
๒๔. ปุฎะฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นมุสาวาท ม้องค์ ๔
๒๕. กุสุมะวิจิตรฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นปิสุฉาวาท ม้องค์ ๔
๒๖. กุชกคปยาดฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นพรุสาวาท ม้องค์ ๓
๒๗. ปัยงวาทฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นสัมผัปลาวัต ม้องค์ ๒
๒๘. ลลิตาฉันท ก่อถึงมโนกรรรมอภิขณา
๒๙. ปมิตักขราฉันท ก่อถึงพยาบาท
๓๐. อุชลาฉันท ก่อถึงทศกุตกรรบบถ เว้นมิจฉาทีฎฐี ม้องค์ ๒
๓๑. เวศเทวีฉันท ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้ปัญุมคาถามกค ๓ ประการ
๓๒. มรสังฉันท* ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้ทุตยคาถามกค ๓ ประการ
๓๓. กมลฉันท ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้ตติยคาถามกค ๔ ประการ

ฉันท ๑๓

๓๔. ปหาสินีฉันท ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้จตุตถคาถามกค ๔ ประการ
๓๕. รุจิราฉันท ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้ปัญุมคาถามกค ๔ ประการ

ฉันท ๑๔

๓๖. ปราชิตฉันท ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้ปัญุมคาถามกค ๓ ประการ
๓๗. ปหระณะกุกิฉันท ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้สัตตมคาถามกค ๕ ประการ
๓๘. วสันตคิตกฉันท ก่อถึงมกคสุตรอธิบายแก้ปัญุมคาถามกค ๔ ประการ

ฉันท ๑๕

* ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ ว่า หิตามรสะฉันท.

ลักษณะคำประพันธ์ ประกอบด้วย โคลงสี่สุภาพนำเรื่อง ๑ บท ส่วนที่เป็นตำราฉันท์ แสดงลักษณะข้อบังคับของฉันท์ ชื่อฉันท์ และตัวอย่างฉันท์แบบนั้นๆ โดยนำราชธรรมซึ่งเป็น ธรรมะสำหรับพระมหากษัตริย์มานิพนธ์

แบบฉันท์ที่แสดงไว้ในตำราฉันท์มาตราพฤติ มี ๘ ชนิด ได้แก่

๑. อริยชาติฉันท์	ว่าด้วยราชนิธิสาตร ๑๐ บท
๒. อริยจปลาฉันท์	ว่าด้วยราชนิธิสาตร ๑๑ บท
๓. คีติชาติฉันท์	ว่าด้วยราชนิธิสาตร ๑๐ บท
๔. อุปคิตีฉันท์	ว่าด้วยราชนิธิสาตร ๑๐ บท
๕. เวตาศิขชาติฉันท์	ว่าด้วยราชาธิราช ๑๔ บท
๖. โอปัจฉินทะสกะฉันท์	ว่าด้วยราชาธิราช ๑๑ บท
๗. มัตตาสมกะชาติฉันท์	ว่าด้วยราชาธิราช ๑๐ บท
๘. วิถีโลกฉันท์	ว่าด้วยสรูปความแบบฉันท์วรรณพฤติและมาตราพฤติ ๑๐ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อสนองพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่โปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระนิพนธ์ไว้เป็นตำราและเพื่อส่งเสริมการวิ

ตำราฉันท์มาตราพฤตินี้จารึกบนแผ่นศิลาติดไว้ที่เสาพเนกประตูเข้าพระระเบียงพระอุโบสถชั้นนอกทั้ง ๔ ทิศ วัดพระเชตุพน

๔.๓ ฉันท์กล่อมช้างพัง และกาพย์ขับไม้กล่อมช้างพัง

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ พ.ศ. ๒๓๘๓ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะคำประพันธ์ ฉันท์กล่อมช้างพัง ประกอบด้วยคำประพันธ์ ๓ ประเภท ได้แก่

๑. กาพย์ขับไม้ ๑๖
๒. วสันตติกลฉันท์ ๑๔
๓. อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑

ส่วนกาพย์ขับไม้ประกอบด้วยคำประพันธ์ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. โคลงสี่สุภาพ
๒. กาพย์สุรางคนางค์ ๑๖

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและเพื่อใช้ในพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างพังหงษาสวรรค์ ซึ่งเป็นช้างเผือกคล้องได้ที่

ป่าแขวงเมืองศรีสำโรง เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) นำขึ้นถวาย และสมโภชขึ้นระหว่าง
ในปีชวด จ.ศ. ๑๒๐๒ (พ.ศ. ๒๓๘๓)

๔.๔ ฉันทสังเวกถองวินิจัยเกรี

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ไม่
ปรากฏหลักฐานว่าทรงพระนิพนธ์ในปีใด

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นวสันตฉลิตฉันท ๑๔ ทรงพระนิพนธ์ ลา ๒ ตอนขอพรจาก
เทพดาต่างๆ ส่วนลา ๑ และลา ๓ พระยาบำเรอบริรักษ์เป็นผู้แต่ง

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อใช้ในพระราชพิธีสังเวกถองวินิจัยเกรี

๔.๕ สรรพสิทธิ์คำฉันท

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ทรงพระนิพนธ์ขึ้นตามที่พระองค์เจ้าภีศเดช (พระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์) ซึ่งเป็นศิษย์ทูลอาราธนา เมื่อทรงพระนิพนธ์เสร็จได้นำขึ้น
ทูลเกล้าฯถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีที่เริ่มโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเช
ตุพน พ.ศ. ๒๓๗๔

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นพระนิพนธ์ประเภทคำฉันทเรื่องแรก ประกอบด้วยกาพย์และ
ฉันทชนิดต่างๆ ได้แก่

๑. กาพย์ฉันท ๑๖
๒. กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘
๓. อินทวิเชียรฉันท ๑๑
๔. โศกฉันท ๑๒
๕. วสันตฉลิตฉันท ๑๔
๖. มาลินีฉันท ๑๕
๗. สัททวิภักตีพิศฉันท ๑๕
๘. สัทธราฉันท ๒๑

ทำเรื่องเป็น โคลงกระทู้ ๑ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการ
สนองพระมหากรุณาธิคุณและเฉลิมพระเกียรติ เพื่อให้เป็นฉันทแบบฉบับแก่ชนรุ่นหลังและเพื่อให้
ความบันเทิงแก่ผู้อ่าน

๔.๖ กฤษฎาสอนนึ่งคำฉันท์

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔-๒๓๗๘

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นพระนิพนธ์คำฉันท์ ประกอบด้วยกาพย์และฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ได้แก่

๑. กาพย์ฉบัง ๑๖
๒. กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘
๓. อินทวิเชียรฉันท ๑๑
๔. โศภณฉันท ๑๒
๕. วสันตฉันทฉันท ๑๔
๖. มาลินีฉันท ๑๕
๗. สัททิลละวิกกีฬิตฉันท ๑๕
๘. สัทธาฉันท ๒๑

ทำนองเป็น โคลงกระทู้ ๑ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อสนองพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่โปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระนิพนธ์ตามฉบับของเก่าให้ดีขึ้นกว่าเดิม และเพื่อจารึกในคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ทั้งเพื่อแสดงโอวาทแก่สตรีถึงหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อสามี

๔.๗ สมุทรโฆษคำฉันท์ ตอนปลาย

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๘๕ ทรงเริ่มพระนิพนธ์เรื่องสมุทรโฆษ-คำฉันท์ตอนปลายตามคำทูลอาราธนาของ กรมหมื่นไกรสรวิชิตและพระสมบัตินาย ครั้นกรมหมื่นไกรสรวิชิตสิ้นพระชนม์และพระสมบัตินายถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ก็ทรงสังเวชในชีวิตและเบื่อหน่ายย่อท้อในการนิพนธ์สมุทรโฆษคำฉันท์ พระนิพนธ์เรื่องนี้จึงค้างมาประมาณ ๒ ปี ต่อมากรมหลวงวงศาธิราชสนิททูลอาราธนาอีกครั้งหนึ่ง จึงทรงพระนิพนธ์ต่อจนจบบริบูรณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๒

ลักษณะคำประพันธ์ สมุทรโฆษคำฉันท์เป็นวรรณคดีที่มีกวีสำคัญนิพนธ์ต่อกันตามลำดับ ดังนี้

๑. พระมหाराชครู ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นิพนธ์ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงตอนที่ว่า

- ๑ พระเสด็จด้วยน้องลีลาศ ลุอาศรมอาสา-
นเทพบุตรอันบน

๒. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระราชนิพนธ์ต่อจากพระมหाराชครู จนถึงตอนที่ว่า

- ๑ ตนกูตยก็จะตายผู้เดียวไกรจะแลดู
ไอ้แก้วกับคนกู ฤเห็น

๓. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ต่อจากพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เริ่มตั้งแต่ตอนที่ว่า

- ๑ พิทยาธรทุกข์ล้ำเค็ญ ครวญคร่ำรำเจ้าเข็ญ
บรูก็ล้ำแสนศัลย์

จนกระทั่งจบเรื่อง งานนิพนธ์สมุทรโฆษคำฉันท์ตอนปลายซึ่งเป็นพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส นี้ ประกอบด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์และฉันท์ชนิดต่างๆ ได้แก่

๑. กาพย์ฉบับ ๑๖
๒. กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘
๓. อินทวิเชียรฉันท์ ๑๑
๔. โตฎกฉันท์ ๑๒
๕. วสันตดิถีฉันท์ ๑๔
๖. มาลินีฉันท์ ๑๕
๗. สัททละวิกกีฬิตะฉันท์ ๑๕
๘. สัททราฉันท์ ๒๑

ท้ายเรื่องจบด้วยโคลงกระทู้ ๑ บท

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ ทรงพระนิพนธ์สนองคำทูลอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิจิต พระสมบัตินาย และกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ด้วยความมุ่งมั่นพระหฤทัยที่จะทรงพระนิพนธ์วรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ต่อให้จบสมบูรณ์ให้จงได้ เพื่อเป็นเครื่องแสดงว่าวิมได้สูญสิ้นไปจากดินแดนสยาม นอกจากนี้ยังทรงปรารถนาผลานิสงส์จากพระวิริยะในการนี้ ให้พระองค์ได้อุบัติเป็นอัครสาวกฝ่ายขวาของพระพุทธเจ้า กับให้ทรงพระปรีชาญาณเลิศล้ำยิ่งกว่าอื่น

๔.๘ จักรทศปี่ตำราโหราศาสตร์

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ครั้งที่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น กรมหมื่นนุชิตชิโนรส

ลักษณะการนิพนธ์ พระอุดมรามเถรได้รจนาไว้เป็นโคลงคาถา สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแปลเป็นภาษาไทย บางตอนเป็นเนื้อความอธิบายและบางตอนทรงพระนิพนธ์เป็นคำฉันท์

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อประทานแก่พระนัคดา คือพระองค์เจ้ากปีตลา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์)

๕. ประเภทกลอน

กลอนเพลงยาวเจ้าพระ

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สันนิษฐานว่าทรงพระนิพนธ์ประมาณระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๒-๒๓๘๕ หรือไม่เกิน พ.ศ. ๒๓๙๐ เพราะความในบทกลอนตอนหนึ่งกล่าวถึง “ตำหนักสังฆราช วัดหน้าพระธาตุ” ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชองค์นี้สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๓๘๕ และมีบทกลอนอีกตอนหนึ่ง ออกพระนาม “กรมไกร” หมายถึงกรมหมื่นไกรสรวิชิต ซึ่งทรงกำกับกรมสังฆการี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๒-๒๓๙๐

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นกลอนเพลงยาว รวมทั้งสิ้น ๑๔ บท เฉพาะงานพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส คือ บทที่ ๑ บทที่ ๑๑ ซึ่งทำยบททั้ง ๒ นี้ มีโคลงกระทู้อย่างละ ๑ บท และที่บทที่ ๑๔

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อประทานพระนัคดาพระองค์หนึ่ง ซึ่งทรงผนวชอยู่ จึงเรียกกันว่า กลอนเพลงยาวเจ้าพระ เพราะเป็นงานนิพนธ์เรื่องราวซึ่งเจ้านายที่ทรงผนวชทรงมิได้ตอบถึงกัน กลอนบทที่ ๑ ทรงแนะนำหลักการใช้อักษรวิธีอักษรไทย กลอนบทที่ ๒ ทรงอบรมสั่งสอนพระนัคดาให้ทรงตั้งพระทัยศึกษาเล่าเรียน มิให้ด้วนลาผนวชเพราะสตรีเป็นเหตุ และกลอนบทที่ ๑๔ ทรงบริภาษและภาคทัณฑ์พระนัคดาที่ทรงประพฤติคนไม่เหมาะสม และมีได้ปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอน

๖. งานพระนิพนธ์ร้อยแก้ว

๖.๑ พระปฐมสมโพธิกถา

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ทรงเริ่มพระนิพนธ์ตั้งแต่เดือนยี่ พ.ศ. ๒๓๘๗ สำเร็จบริบูรณ์ในเดือน ๗ พ.ศ. ๒๓๘๘ รวมเวลาประมาณ ๑ ปี กับ ๕ เดือน

ลักษณะการนิพนธ์ ทรงพระนิพนธ์เป็นร้อยแก้ว ทรงแปลและเรียบเรียง ขยายความให้พิสดารจากพระคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาภาษาบาลี บางแห่งแทรกคาถาภาษาบาลีสั้นๆ ไว้ แล้วทรงอธิบายหรือแปลพระคาถาดอนั้นๆ ไว้อย่างละเอียด งานพระนิพนธ์เรื่องพระปฐมสมโพธิกถานี้ แสดงเรื่องพระพุทธประวัติ โดยพิสดารด้วยพรรณนาโวหารอันไพเราะ มีเนื้อความแบ่งเป็นตอน เรียกว่า ปริจเฉท รวมทั้งสิ้น ๒๕ ปริจเฉท ได้แก่

ปริจเฉทที่ ๑	ว่าด้วยวิวาหมงคลปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๒	ว่าด้วยตุลิตปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๓	ว่าด้วยคัมภานิกขมนปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๔	ว่าด้วยลักขณปริคคาหกปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๕	ว่าด้วยราชาภิเษกปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๖	ว่าด้วยมหาภิกขมนปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๗	ว่าด้วยพุทธกริยาปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๘	ว่าด้วยพุทธบูชาปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๙	ว่าด้วยमारวิชัยปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๐	ว่าด้วยอภิสมโพธิปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๑	ว่าด้วยโพธิสัมพัญญปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๒	ว่าด้วยพรหมฆเณสนปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๓	ว่าด้วยธัมมจักกปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๔	ว่าด้วยยสบรรพชาปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๕	ว่าด้วยอูรูเวลคมนปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๖	ว่าด้วยอัครสาวกบรรพชาปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๗	ว่าด้วยกบิลวัตถुकมนปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๘	ว่าด้วยพิมพาพิลาปปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๑๙	ว่าด้วยสกยบรรพชาปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๒๐	ว่าด้วยเมตตยพยากรณ์ปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๒๑	ว่าด้วยพุทธปิตุนิพพานปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๒๒	ว่าด้วยยมกปาฏิหาริย์ปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๒๓	ว่าด้วยเทศนาปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๒๔	ว่าด้วยเทโวโรหนปริวรรต
ปริจเฉทที่ ๒๕	ว่าด้วยอัครสาวกนิพพานปริวรรต

ปริจเฉทที่ ๒๖ ว่าด้วยมหานิพนพานสูตรปริวรรต

ปริจเฉทที่ ๒๗ ว่าด้วยชาตวิภังขณปริวรรต

ปริจเฉทที่ ๒๘ ว่าด้วยมารพินชปริวรรต

ปริจเฉทที่ ๒๙ ว่าด้วยอันตรธานปริวรรต

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามพระราชประสงค์ในอันที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวรสืบไป ผู้ทูลอาราธนาให้ทรงพระนิพนธ์คือกรมหมื่นไกรสรวิชิต

๖.๒ คำประกาศบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๔

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ อันเป็นปีเถลิงถวัลยราชสมบัติแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นพระนิพนธ์ร้อยแก้ว เริ่มด้วยคาถาบาลี และมีคำแปลภาษาไทย คำประกาศนี้ ทรงพระนิพนธ์เป็นบทร่าง และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขเพิ่มเติมข้อความบางตอน จัดลำดับใหม่ก่อนประกาศใช้

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นร่างคำประกาศ สำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งมีขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ เรื่องประกาศบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๔ นี้ มีปรากฏอยู่ในหนังสือ ประกาศพระราชพิธีเล่ม ๒ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ในหัวข้อเรื่อง “ประกาศเทวดาบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๔”

๖.๓ พระธรรมเทศนาพระราชพงสาวดารสังเขป

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ เป็นพระนิพนธ์ชิ้นสุดท้ายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ลักษณะการนิพนธ์ เป็นร้อยแก้ว เริ่มต้นพระคาถาทศพิธราชธรรม ต่อด้วยพระธรรมเทศนาเป็นภาษาไทย กล่าวถึงทศพิธราชธรรม และข้อธรรมอันเป็นราชวัตรแห่งพระมหากษัตริย์ จากนั้นเป็นเรื่องพระราชพงสาวดาร โดยสังเขป เริ่มตั้งแต่การสร้างกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี(อู่ทอง) จนถึงต้นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แม้จะเป็นงานพระนิพนธ์ร้อยแก้ว แต่ทรงใช้ถ้อยคำหลายแห่งมีสัมผัสคล้องจองทำนองร่ายยาว ตอนท้ายของพระธรรมเทศนาทรงกล่าวถึงการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ อันเป็นปีที่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ

๖.๔ พระราชพงศาวดารสังเขปและพระราชพงศาวดารย่อ

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะเนื้อหา พระราชพงศาวดารสังเขป เริ่มจากเรื่องพระเจ้าเชียงใหม่ สร้างเมืองไตรตรึงส์และตำนานเรื่องท้าวแสนปม จากนั้นจึงลำดับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอยู่ทอง จนถึงรัชกาลพระเจ้าสุริยามรินทร์ ทรงกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญในแต่ละรัชกาล โดยสังเขปส่วนพระราชพงศาวดารย่อ ทรงลำดับพระนามพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา พร้อมทั้งระบุปีที่เสวยราชย์ และสวรรคต นอกจากนี้ในบางรัชกาลทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ที่สำคัญมากไว้อย่างย่อๆ

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตามที่ทรงมีพระบรมราชโองการให้อาราธนาให้ทรงเรียบเรียงพงศาวดาร

๖.๕ คำอภัย

ระยะเวลาที่ทรงพระนิพนธ์ ไม่ปรากฏศักราชที่ทรงนิพนธ์ ทราบเพียงว่าฉบับพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ พระคิษฐานการภักดีเป็นผู้พบต้นฉบับและนำมาให้โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ จัดพิมพ์เรื่องคำอภัยนี้ ทรงพระนิพนธ์ร่วมกับ สมเด็จพระยาเดชาดิศร และกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

ลักษณะงานพระนิพนธ์ เป็นอภิธานศัพท์ทางวรรณคดีไทย มีทั้งศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตเขมร ลาว และโบราณศัพท์

จุดมุ่งหมายของงานพระนิพนธ์ เพื่อให้ความรู้แก่บุคคลผู้สนใจศึกษาการแต่งคำประพันธ์จะได้เข้าใจความหมายของศัพท์ที่นำมาประพันธ์ได้อย่างถูกต้อง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

..... ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
วิญญาน, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถปิฎก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

..... พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ปรมานุชิตชิโรส. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ๒๓๓๓-๒๓๕๖, พระปฐมสมโพธิ.
กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, ๒๕๕๑.

..... พระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

กาญจนา วิชญาปกรณ์. แนวทางการวิจัยวรรณคดี. พิษณุโลก: ภาควิชาภาษา, คณะมนุษยศาสตร์,
มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๒.

กุหลาบ มัลลิกะมาส, ศ.คุณหญิง. ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย. ภาควิชาภาษาไทยและภาษา
ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓. (พระธรรมปิฎกญาบดี เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ และมูลนิธิหลวงพ่อดำปากน้ำ ภาษีเจริญ พิมพ์ถวายเป็นธรรมสังคการะ งานสมโภช ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระพรหมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๓-๒๕๓๔)

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.

��ชวดี ศรีลัมพ์. ภาษากับความหมาย: ภาษาศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

_____ . เอกสารประกอบรายวิชาการระบบความหมาย (ภ.๖๐๓). ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

นววรรณ พันธุเมธา. การเล่นกับภาษาของคนไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ความเป็นไทยที่ควรธำรงไว้.” สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ . คลังคำ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔.

น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม. วรรณกรรมกรมสมเด็จพระพรหมานุชิตชิโนรส. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรส. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : บรรณาการ, ๒๕๑๕.

พระมหาสมณประวัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐. (ที่ระลึกพระราชพิธีพระราชทานตั้งสมณศักดิ์พระทักษิณคณิสสร (บรรจง ปญญาวุฑโฒ ป.ช.๓) พระราชาคณะปลัดขวา ในพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรส)

พิณทิพย์ ทวยเจริญ. ภาพรวมของการศึกษาภาษาและภาษาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

พิฑูร มลิวัลย์. คู่มือการศึกษาพระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๔.

พรหมคุณาภรณ์,พระ(ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

- **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พัชรี พลาวงศ์, รศ.. **ความรู้เบื้องต้นทางอรรถศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๒, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- ยุวพันธ์ (ประทีปเสน) ชัยศิลป์วัฒนา. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- **พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์(ภาษาศาสตร์ประยุกต์)**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษไทย**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม : ภาพพจน์ โวหาร และกลการประพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๕.
- สำนักพจนานุกรม มติชน. **พจนานุกรมนอกราชบัณฑิตฯ**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งแรก พรีนติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๕.
- สุชาติ หงษา, ดร. **วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
- สุเชาวน์ พลอยชุม. **พระเกียรติคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้าवासกรี) วัดพระเชตุพน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สุพรรณ ฌ บางช้าง. “ปฐมสมโพธิฉบับภาษาบาลี,” ใน ๒๐๐ ปี กวีแก้ว กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส. หน้า ๗๕-๘๔. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๓, ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.
- สุริยา รัตนกุล, ศ.ดร.. **อรรถศาสตร์เบื้องต้น**. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.
- เสาวณิต วิงวอน, ผศ.ดร.. **วิเคราะห์พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๐.
- อนุนานราชชน, พระยา. **นิรุกติศาสตร์ ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๙๕.

อุดม วโรตม์สถิกขิตต์. ภาษาศาสตร์เหมาะสมย์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ต้นธรรม,
๒๕๓๗.

(๒) บทความและวิทยานิพนธ์

อุษณา กาญจนทัต ชวนพิศ อิฐรัตน์ จตุพร สิริสัมพันธ์ และเทพี จรัสรุ่งเกียรติ. “สังเขปพระนิพนธ์ใน
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส”, ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด,
๒๕๓๗: ๑๕๐-๑๖๖.

การุญญ์ พนมสุข. “การวิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณะในบทอรรถรย์ของวรรณกรรมไทย”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

จิตติมา จารยะพันธ์. “อุปลักษณะสงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ไทย.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ชัชวดี ศรีลัมพ์. การใช้ภาษา “ในห้องสนทนา”, วารสารศิลปศาสตร์ ๑:๑ ๒๕๔๔.

ชัชวดี ศรีลัมพ์. “การศึกษามโนทัศน์ของคำว่า “เข้า”. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ชัชวดี ศรีลัมพ์. “อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในนาฏยภาษา”. งบประมาณแผ่นดินของ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๕, ๒๕๕๐.

ปิยาพร อภิสุนทรางกูร. “ การวิเคราะห์อุปลักษณะจากนวนิยายทมยันตี.”วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

เปรมกมล สถิตเดชะกฤษ. “การศึกษากระบวนการทางความหมายของอุปลักษณะจากอินเทอร์เน็ตใน
ภาษาไทย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

มิรินค้า บุรรุ่งโรจน์. “อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย” วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

ศกุนตลา กะราลัย. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเพลงไทย
ลูกทุ่งศึกษาเฉพาะกรณีของราชินีลูกทุ่ง พุ่มพวง ดวงจันทร์.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

ศุภชัย ต๊ะวิชัย. “อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย.” วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตร์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

- สินีนานู วัฒนสุข. “อุปถัมภ์แสดงอารมณ์รักในเพลงไทยสากลสำหรับวัยรุ่นไทย.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.**
- สุกัญญา รุ่งแจ้ง. “อุปถัมภ์เชิงมโนทัศน์ของการใช้คำว่า “ใจ” ในภาษาไทย.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.**
- สุภา อังกระวารานนท์. “การศึกษาความหมายแฝงของคำว่า “หญิง” จากความเปรียบในบทเพลงไทยสากล”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.**
- สุรพล สิงศิริตัน, พระมหา. “ปฐมสมโพธิ ประจักษ์ที่ ๑-๗ การตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.**
- สว่าง ไชยสงค์. “การศึกษาภาพพจน์ในวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา โดยการตีความและขยายความ.” **ปริญญาวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๘.**
- วงเดือน สุขบาง. “การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ” **ปริญญาวิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๔.**
- วิเชียร สิริวิฑูฒโน (ไกรฤกษ์ศิลป์), พระมหา. “หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำราฉันท์วรรณพฤติ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.**
- อนัตตยา คอมีธิน. “การศึกษาการตั้งชื่ออาหารไทยตามแนวทฤษฎีอรรถศาสตร์ปริชาน”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.**
- อุทุมพร มีเจริญ. “การศึกษาความหมายเปรียบของอวัยวะร่างกายในภาษาไทย.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.**
- อุษา พงศ์ชัยวิบูลย์. “การศึกษาอุปถัมภ์เรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.**
- Pattra Ngamjitwongsakul. “A study of love metaphors in modern Thai songs”. **The Degree of Master of Arts, Faculty of graduate studies, Mahidol University (Linguistics), 2003.**

ค. ภาษาอังกฤษ

1. Books.

- Croft, W., and Cruse, A.D. **Cognitive Linguistics**. Cambridge: University Press, 2004.
- Deignan, A. **Metaphor and Corpus Linguistics**. Amsterdam: John Benjamin Pub., 2005.
- Kovecses, Z. **Metaphor: a practical introduction**. Oxford University Press, 2002.
- Kovecses, Z. **Metaphor and Emotion**. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Lakoff, G., and Johnson, M. **Metaphor We Live By**. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, G. **Women, Fire, and Dangerous Thing: What categories reveal about the Ming**. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987.
- Nida, E.A. **Componential Analysis of Meaning**. The Hague: mouton, 1975.
- Ullmann, S. **Semantics: An Introduction to the Science of Meaning**. Oxford: Basil Blackwell, 1962.
- Ungerer, F., and Schmid, H. -j, **An Introduction to Cognitive Linguistics**. London: Longman, 1996.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** พระมหาธิดิ อณุภทฺโท (พิมพ์เสน)
- เกิด** วันอาทิตย์ที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐
- สถานที่เกิด** บ้านเลขที่ ๑๕ บ้านบก หมู่ที่ ๔ ตำบลหนองคำ อำเภอพยุหะ
จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๒๓๐
- อุปสมบท** วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๐
- การศึกษา**
- พ.ศ. ๒๕๓๖ สอบได้นักธรรมชั้นเอก วัดปากน้ำโพนใต้
สำนักเรียนคณะจังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๐ สอบได้ประโยค ป.ธ.๕ วัดปากน้ำโพนใต้
สำนักเรียนคณะจังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๗ สำเร็จปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รุ่นที่ ๕๕
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๔ สำเร็จปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) รุ่นที่ ๒๑
สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- หน้าที่การงาน**
- พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๕๑ อาจารย์ประจำศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระเชตุพน
- พ.ศ. ๒๕๔๒-ปัจจุบัน วิทยากรประจำแผนกทัศนศึกษา วัดพระเชตุพน
- พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๕๕ เจ้าหน้าที่ธุรการ กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี
- พ.ศ. ๒๕๕๕-ปัจจุบัน เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๓๐
อีเมลล์ thiti_phim@mcu.ac.th
- ที่อยู่ปัจจุบัน** วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คณะ น.๑๖ ถนนสนามไชย
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐